

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**LUKAŞENKO DÖNEMİ BELARUS İÇ SİYASETİ VE
MUHALİF HAREKETLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Naira IRISKELDİEVA

BİŞKEK 2023

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**LUKAŞENKO DÖNEMİ BELARUS İÇ SİYASETİ VE
MUHALİF HAREKETLER**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Naira IRISKELDİEVA

Danışman

Yrd.Doç.Dr.Murat Bürkan SERBEST

BİŞKEK 2023

ETİK BEYAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim Tez Hazırlama ve Yazma Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Naira IRISKELDİEVA

28/02/2023

ЭТИКАЛЫК ТАЛАПТАР

Диссертациялык иш Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Коомдук илимдер институтунун «Магистрдик жана доктордук диссертация жазуу эрежелерине» ылайык жазылып, диссертацияда берилген маалыматтар, эмгектер жана документтер академиялык жана этикалык эрежелерди сактоо менен пайдаланылды. Ар кандай булактардан, отчеттордон алынган маалыматтар илимий жана моралдык эрежелерге ылайык берилди. Диссертацияда колдонулган бардык адабияттарга жана булактарга шилтеме жасалды. Диссертациянын оригиналдуулугуна ынандырып кете алам. Эгерде, эрежелердин бузулгандыгы аныкталса, мага каршы колдонула турган укуктук жоопкерчиликти тартууга даярмын.

Наира Ырыскелдиева

28/02/2023

TEZ ONAYI

Naira IRISKELDİEVA tarafından hazırlanan “Lukaşenko Dönemi Belarus İç Siyaseti ve Muhalif Hareketler” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Ünvanı, Adı ve Soyadı	Çalıştığı Kurum	Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum	İmza
Başkan				
Üye				
Üye				
Üye				

Tez Savunma tarihi: 28/02 /2023

Jüri tarafından **oy birliğiyle/ oy çokluğuyla** kabul edilen bu tez Enstitü Yönetim Kurulu sayılı ve tarihli kararıyla onaylanmıştır.

.....

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ПРОТОКОЛ

Наира Ырыскелдиева даярдаган “Лукашенко мезгилиндеги Беларусун ички саясаты жана оппозициялык кыймыл” аттуу диссертациясы төмөндө көрсөтүлгөн жюри тарабынан *бир добуштан / көпчүлүк добуш* менен Кыргыз-Түрк “Манас” университети Коомдук илимдер институтунун Эл аралык мамилелер багытында магистрдик диссертациясы катары кабыл алынды.

Жюри	Академиялык даражасы, аты-жөнү	Иштеген жери	Диссертациянын мазмуну жана сапаты боюнча магистрдик диссертация деп <i>тастыктайм/ тастыктабайм</i>	Колу
Төрага				
Мүчө				
Мүчө				
Мүчө				

Диссертацияны коргогон күнү: 28/02 /2023

Жюри тарабынан *бир добуштан / көпчүлүк добуш* менен кабыл алынган диссертация Институттун башкаруу кеңешинин номердүү жана күнкү чечими менен бекитилди.

.....

.....

Коомдук илимдер институтунун мүдүрү

ÖZ

Yazar	: Naira IRISKELDİEVA
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği:	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: XVIII+118
Savunma Tarihi	: 28/02/2023
Tez Danışmanı	: Yrd.Doç.Dr.Murat Bürkan SERBEST

LUKAŞENKO DÖNEMİ BELARUS İÇ SİYASETİ VE MUHALİF HAREKETLER

Belarus, Avrupa’da son otoriter devlet olarak nitelendirilmektedir. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Belarus, diğer post-Sovyet devletler gibi demokratikleşme sürecine 1990’ların başında başlamıştır. Demokratikleşme sürecinin gerçekleşmesi için birtakım koşulların varlığı zorunludur. Ayrıca yapısal olarak siyasi, ekonomik ve sosyal gereklilikler mevcut olmalıdır. Geçiş dönemi sayılabilecek dönemde Belarus liderliği, demokratik koşulların geliştirilmesine dönük kararları hayata geçirmemiştir. Tersine alınan kararlar ülkede otoriter başkanlı rejimi geliştirmiştir.

1994 yılında devlet başkanı olarak seçilen Aleksandr Lukaşenko iktidara geldiği zaman itibariyle gücünü pekiştirmek için birtakım faaliyetler gerçekleştirmiştir. 1996 yılında Lukaşenko’nun girişimi ile gerçekleştirilen referandumla Anayasa’ya değişiklikler getirilmiştir. Yapılan değişiklikler, devlet başkanının gücünü artırmış ve Belarus’un demokrasiden uzak rejim benimsemesine yol açmıştır. Bunun dışında, Lukaşenko, ülkede piyasa ekonomisine geçişi sağlamadan ekonomi üzerindeki kontrolü devletin elinde bırakmıştır. Demokratikleşme bağlamında gerçekleştirilmesi gereken reformlar yapılmamıştır. Bu da ilerleyen zamanda Belarus’un gelişmesinde belirleyici faktörlerden olmuştur.

1991 yılından itibaren günümüze kadar Belarus’ta belirli dönemlerde farklı muhalif hareketler faaliyette bulunmuş ve kısıtlı derecede olsa da ülkenin iç siyasetinde etkisini göstermiştir. Bununla birlikte, ülkede oluşan siyasi, ekonomik ve sosyal düzene bağlı olarak hiçbir iktidara karşı yeterince güçlü olamamıştır. Muhalefetin başarısızlığı, birçok nedene bağlı olmaktadır. Bu bağlamda, piyasa ekonomisine geçişin gerçekleşmemesi ve ardından ülkede orta sınıfın oluşmaması yüksek derecede önem taşımaktadır. Ayrıca Belarus ulusal kimliğinin zayıflığı ve Sovyet yönelimli olması demokratikleşme bakımından belirleyici faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma, “Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal durumunu göz önünde bulundurarak Belarus’un demokratikleşme sürecine hangi engeller bulunmaktadır?” sorusuna cevaplamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, birinci bölümde demokrasi kavramı, demokrasinin unsurları ve faktörleri ve post-Sovyet ülkelerde gerçekleşen demokratikleşme süreci ele alınmıştır. Ardından Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Belarus’ta yer alan gelişmeler, Luakşenko’nun iktidara gelişi ve ülkedeki demokratikleşme süreci incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Belarus’un demokratikleşmesine siyasi, ekonomik ve sosyal düzenin getirdiği engeller incelenmiş ve ortaya çıkan muhalif hareketlerin başarısızlığının nedenleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belarus, Sovyetler Birliği, Demokratikleşme Süreci, Aleksandr Lukaşenko, Muhalif Hareketler.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Наира Ырыскелдиева
Университет	: Кыргыз-Түрк Манас Университети
Багыты	: Эл аралык мамилелер
Иштин сыпаты	: Магистрдик диссертация
Беттердин саны	: XVIII+118
Бүтүрүү датасы	: 28/02/2023
Илимий жетекчи	: Доц.м.а.док.Мурат Буркан СЕРБЕСТ

ЛУКАШЕНКО МЕЗГИЛИНДЕГИ БЕЛАРУСТУН ИЧКИ САЯСАТЫ ЖАНА ОППОЗИЦИЯЛЫК КЫЙМЫЛ

Беларус Европадагы акыркы авторитардык мамлекет деп эсептелет. 1991-жылы Советтер Союзунун кулашынын натыйжасында көзкарандысыздыкка ээ болгон Беларус, башка постсоветтик мамлекеттер сыяктуу эле, 1990-жылдардын башында демократиялаштыруу процессин баштаган. Бир катар шарттардын болушу демократиялаштыруу процессин жүзөгө ашыруу үчүн милдеттүү шарт болуп саналат. Мындан тышкары, саясий, экономикалык жана социалдык талаптар структуралык жактан болушу керек. Өткөөл мезгил деп эсептелген мезгилде Беларус жетекчилиги демократиялык шарттарды жакшыртууга багытталган чечимдерди ишке ашырган эмес. Тескерисинче кабыл алынган чечимдер өлкөдө авторитардык президенттик режимдин өнүгүшүнө өбөлгө түздү.

1994-жылы мамлекет башчысы болуп шайланган Александр Лукашенко бийликке келген учурда, ал өз бийлигин бекемдөө боюнча бир катар иш-чараларды өткөргөн. Конституцияга өзгөртүүлөр 1996-жылы Лукашенконун демилгеси менен өткөрүлгөн референдумдун натыйжасында киргизилген. Киргизилген өзгөртүүлөр мамлекет башчысынын ыйгарым укуктарын көбөйтүп, Беларус демократиядан алыс режимди кабыл алган. Мындан тышкары, Лукашенко базар экономикасына өлкөнүн өтүшүн камсыз кылуу эмес, экономиканы көзөмөлдөөнү мамлекеттин көзөмөлүндө калтырган. Демократиялаштыруу максаты менен жүргүзүлө турган реформалар ишке ашырылган эмес. Бул кийин Беларусунун мындан аркы өнүгүүсүнүн аныктоочу фактору болгон.

1991-жылдан азыркы учурга чейин Беларуста белгилүү мезгилдерде ар кандай оппозициялык кыймылдар болгон. Алар чектелген деңгээлде болсо да, өлкөнүн ички саясатына таасирин тийгизген. Бирок, өлкөдө пайда болгон саясий, экономикалык жана социалдык абалдан улам, алардын бири дагы бийликке каршы

күчтүү боло алган эмес. Оппозициянын ийгиликсиздиги көптөгөн себептерге байланыштуу. Бул контекстте базар экономикасына өтүлбөгөнү жана андан кийин өлкөдө орто таптын калыптанбашы өтө маанилүү. Мындан тышкары, Беларустун улуттук иденттүүлүгүнүн алсыздыгы жана Советтик багытта болгону демократиялаштыруунун аныктоочу факторлорунун бири болуп саналат.

Изилдөө “Советтер Союзу кулагандан кийин өлкөнүн саясий, экономикалык жана социалдык абалын эске алганда, Беларустун демократиялаштыруу процессине кандай тоскоолдуктар бар?” деген суроого жооп берүүгө багытталган. Бул контекстте биринчи бөлүмдө демократия түшүнүгү, демократиянын элементтери жана факторлору, ошондой эле постсоветтик өлкөлөрдө болуп жаткан демократиялаштыруу процесси каралган. Андан соң Советтер Союзу кулагандан кийин Беларуста болгон окуялар, Лукашенконун бийликке келиши жана өлкөдөгү демократиялаштыруу процесси изилденген. Изилдөөнүн үчүнчү бөлүгү Беларусту демократиялаштыруу үчүн саясий, экономикалык жана социалдык абал тарабынан түзүлгөн тоскоолдуктарды карап чыгып, пайда болгон оппозициялык кыймылдардын ийгиликсиздигинин себептерин иликтеген.

Ачкыч сөздөр: Беларус, Советтер Союзу, Демократиялаштыруу процесси, Александр Лукашенко, Оппозициялык кыймылдар.

ABSTRACT

Author	: Naira YRYSKELDIEVA
University	: Kyrgyz-Turkish Manas University
Department	: International Relations
Type of the Thesis	: Master's Thesis
Number of pages	: XVIII+118
Graduation date	: 28/02/2023
Thesis advisor	: Assist.Prof.Dr.Murat Burkan SERBEST

BELARUSIAN DOMESTIC POLITICS DURING THE LUKASHENKO'S TERM AND OPPOSITION MOVEMENTS

Belarus is characterized as the last authoritarian state in Europe. Having gained its independence with the dissolution of the Soviet Union in 1991, Belarus, like other post-Soviet states, began the democratization process in the early 1990s. The existence of several conditions is mandatory for the democratization process to take place. In addition, structurally, political, economic, and social requirements should be present. During the transition period, the Belarusian leadership did not implement decisions aimed at improving democratic conditions. The decisions taken on the contrary have developed an authoritarian presidential regime in the country.

Alexander Lukashenko, who was elected as the head of state in 1994, has carried out a number of activities to consolidate his power. Amendments were introduced to the Constitution by a referendum held on Lukashenko's initiative in 1996. The changes made increased the power of the head of state and led to the fact that Belarus adopted a regime far from democracy. Apart from that, Lukashenko left control over the economy in the hands of the state, without ensuring the transition to a market economy in the country. The reforms that should have been carried out in the context of democratization have not been realized. This, in turn, became the decisive factor in the development of Belarus in the following time.

Since 1991, different opposition movements have been active in Belarus for certain periods until today and have shown their influence on the internal politics of the country, albeit to a limited extent. However, due to the political, economic, and social order formed in the country, none of them could be strong enough against the government. The failure of the opposition depends on many reasons. In this context, it is of high importance that the transition to a market economy did not take place, and then the middle class did not emerge in the country. In addition, the weakness of the Belarusian national

identity and its Soviet orientation are emerging as one of the decisive factors in terms of democratization.

The study aims to answer the question “What obstacles exist to the democratization process of Belarus, taking into account the political, economic, and social situation of the country after the collapse of the Soviet Union?” In this context, the concept of democracy, the elements, and factors of democracy, and the democratization process taking place in post-Soviet countries are discussed in the first chapter. Then, the developments in Belarus after the collapse of the Soviet Union, Lukashenko’s coming to power and the democratization process in the country were examined. In the third part of the study, the obstacles imposed by the political, economic, and social order on the democratization of Belarus were examined and the reasons for the failure of the emerging opposition movements were investigated.

Keywords: Belarus, the Soviet Union, the Democratization Process, Alexander Lukashenko, Opposition Movements.

АБСТРАКТ

Автор	: Наира Ырыскелдиева
Университет	: Кыргызско-Турецкий Университет “Манас”
Направление	: Международные Отношения
Вид диссертации	: Магистерская диссертация
Количество страниц	: XVIII+118
Дата защиты	: 28/02/2023
Научный руководитель	: Ассистент Проф.Д-р.Мурат Буркан СЕРБЕСТ

ВНУТРЕННЯЯ ПОЛИТИКА БЕЛОРУСИ В ПЕРИОД ЛУКАШЕНКО И ОППОЗИЦИОННЫЕ ДВИЖЕНИЯ

Беларусь считается последним авторитарным государством в Европе. Обретя независимость в результате распада Советского Союза в 1991 году, Беларусь, как и другие постсоветские государства, начала процесс демократизации в начале 1990-х годов. Наличие ряда обстоятельств является обязательным условием для осуществления процесса демократизации. Кроме того, структурно должны присутствовать политические, экономические и социальные условия. В период, который можно считать переходным, белорусское руководство не реализовало решений, направленных на улучшение демократических условий. Решения, принятые в обратном порядке, способствовали развитию авторитарного президентского режима в стране.

К моменту прихода к власти Александра Лукашенко, избранного главой государства в 1994 году, он провел ряд мероприятий по укреплению своей власти. В 1996 году в результате референдума, проведенного по инициативе Лукашенко, были внесены изменения в Конституцию. Внесенные изменения увеличили полномочия главы государства и привели к тому, что Беларусь приняла режим, далекий от демократии. Помимо этого, Лукашенко оставил контроль над экономикой в руках государства, не обеспечив перехода страны к рыночной экономике. Реформы, которые должны были быть проведены в контексте демократизации, не были осуществлены. Это, в свою очередь, стало определяющим фактором развития Беларуси в дальнейшем.

С 1991 года и по настоящее время в Беларуси в определенные периоды действовали различные оппозиционные движения, которые, хотя и в ограниченной степени, оказывали влияние на внутреннюю политику страны. Однако ни один из них не был достаточно силен против власти из-за политического, экономического

и социального порядка, сложившегося в стране. Неудача оппозиции объясняется многими причинами. В данном контексте, важную роль сыграло то, что не произошёл переход к рыночной экономике и в последующем в стране не был сформирован средний класс. Кроме того, слабость белорусской национальной идентичности и её советская ориентация становятся одним из определяющих факторов демократизации.

Цель исследования – ответить на вопрос “Учитывая политическое, экономическое и социальное положение страны после распада Советского Союза, какие препятствия существуют для процесса демократизации Беларуси?” В связи с этим в первой главе рассматривается концепция демократии, элементы и факторы демократии, а также процесс демократизации, происходящий в постсоветских странах. Затем были изучены события, происходившие в Беларуси после распада Советского Союза, приход к власти Лукашенко и процесс демократизации в стране. В третьей части исследования были рассмотрены препятствия, создаваемые политическим, экономическим и социальным порядком для демократизации Беларуси, и исследованы причины провала возникающих оппозиционных движений.

Ключевые слова: Беларусь, Советский Союз, Процесс демократизации, Александр Лукашенко, Оппозиционные движения.

ÖNSÖZ

Öncelikle, tez çalışması süresince ilgisini ve desteğini esirgemeyen, görüş ve katkılarıyla çalışmaya zenginlik katan danışman hocam sayın Yrd.Doç.Dr. Murat Bürkan SERBEST'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Bu tez, sürekli desteği ve sabrı olmadan mümkün olmazdı.

Her konuda bilgi ve deneyimlerini paylaşan eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana sürekli destek olan Uluslararası İlişkiler bölümündeki bütün hocalarıma sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca araştırma sürecinde bana yardımcı olup destek veren çok değerli aileme ve emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Naira IRISKELDİEVA

Bişkek

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	ii
TEZ ONAYI	iii
ПРОТОКОЛ.....	iv
ÖZ.....	v
КЫСКАЧА МАЗМУНУ	vii
ABSTRACT.....	ix
АБСТРАКТ	xi
ÖNSÖZ.....	xiii
İÇİNDEKİLER	xiv
KISALTMALAR	xvi
GRAFİK LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

1.1. Demokrasi Kavramı ve Unsurları.....	4
1.2. Demokratikleşme Sürecinin Faktörleri	10
1.2.1. Siyasi Faktör	10
1.2.2. Sosyal Faktör	11
1.2.3. Ekonomik Faktör.....	12
1.2.4. Dış Güçler Faktörü.....	13
1.3. Post-Sovyet Cumhuriyetlerinde Demokratikleşme Süreci	14

İKİNCİ BÖLÜM

POST-SOVYET CUMHURİYETİ OLARAK BELARUS İÇ SİYASETİ VE LUKAŞENKO YÖNETİMİ

2.1. Sovyetler Birliği Sonrası Belarus	21
2.2. Belarus'ta İlk Demokratikleşme Çabaları.....	25
2.3. Belarus İç Siyaseti	36
2.4. Lukaşenko'nun İktidara Gelişi	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELARUS'TA BAĞIMSIZLIKTAN SONRA GÜNÜMÜZE KADAR MUHALEFET

3.1. Belarus'ta Muhalif Hareketler ve Kökenleri.....	46
3.1.1. Belarus Halk Cephesi.....	47
3.1.2. Belarus Demokratik Hareketi.....	50
3.2. Muhalif Hareketlerinin Başarısızlığı ve Nedenleri.....	55
3.2.1. Demokratikleşme Sürecine Ekonomik ve Siyasi Engeller	55
3.2.2. Belarus Ulusal Kimliği	61
3.2.3. Rusya'nın "Kara Şövalye" Etkisi	65
SONUÇ.....	71
ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ	77
KAYNAKLAR	111

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AGİT BDİG	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Belarus Danışma ve İzleme Grubu
BCGH	Belarus Cumhuriyet Gençlik Hareketi
BDH	Belarus Demokratik Hareketi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BHC	Belarus Halk Cephesi
BM	Birleşmiş Milletler
BRSM	Belarus Cumhuriyetçi Gençlik Hareketi
BSSC	Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Ed.	Editör
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ss.	Sayfadan sayfaya
-----	------------------

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2.1. Belarus'ta Kaynakların Dağılımı ve Ekonomi Üzerindeki Devlet Kontrolü.....	35
Grafik 2.2. Belarus'ta Demokrasiye Geçiş.....	36

GİRİŞ

Belarus, Rusya ve Avrupa ortasında bulunan on milyondan fazla nüfusa sahip bir ülkedir. Ülke, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1991'de bağımsızlığını kazanmıştır. Rusya İmparatorluğu'na ve daha sonra Sovyetler Birliği'ne neredeyse üç yüz yıllık bağımlılıktan sonra 1991 yılında ilk kez Belarus kendi kaderini tayin etme fırsatına sahip olmuştur. 1991'de bağımsız olduğunda uzun dönem bağımlılık tarihi nedeniyle egemenlik geleneği ve kendi başına ülkenin siyasetini ve ekonomisini yönetme konusunda bir deneyimi bulunmamaktaydı.

Sovyetler Birliği döneminde Belarus sanayi gelişimi, birlik genelinde en başarılılardan biri olarak kabul edilmekteydi. Belarus'un kendi bölgesinde sınırlı sayıda hammadde ve enerji kaynağı bulunmaktaydı ancak ülke genelinde sanayi alanlarında performans seviyesi oldukça yüksekti. Sovyetler Birliği döneminde çok sayıda faaliyet gösteren fabrikaların etkisi ile Belarus'un gelir düzeyi üst seviyelerdeydi. Bununla birlikte, tüm hammadde ve enerji kaynakları bağlamında diğer cumhuriyetlere bağılıydı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız olan devletler, demokratik dönüşüm ve piyasa ekonomisini hedeflemiş görülmektedirler. Belarus da bunlar arasındaydı. Bununla birlikte, iktidardaki *Nomenklatura*¹, Sovyetler Birliği'nden devraldığı devlet aygıtını dönüştürmeye karşı çıkmıştır. 1994 yılında devlet başkanlığına gelen Aleksandr Lukaşenko bu konuda başarılı olmuştur. Ülkede piyasa ekonomisine bir geçiş de olmamıştır. Lukaşenko inisiyatifi ile gerçekleşen referandumlarda kendisinin iktidar gücü pekiştirilmiştir.

Belarus'un bugün için komünizmden devraldığı devlet aygıtını aynen korumaya neredeyse devam etmektedir. Devletin kontrollündeki bir ekonomik sistem hakimdir. Ayrıca medya gücü de yine devlet güdümündedir. Ekonominin ve medya gücünün

¹ Latince'de isim listesi demektir. Sovyetler Birliği döneminde, ilk başta nomenklatura, atama yetkisi komünist partisi merkez komitesinde olan mevkileri ifade ederken, daha sonra bu mevkilere atanmışları ve bu konumları nedeniyle rejimin öngördüğü ayrıcalıklılardan yararlanan komünist partisi üyesi zümreyi ifade etmeye başlamıştır. <https://birikimdergisi.com/haftalik/9817/yerli-ve-milli-nomenklatura> , (06.01.2022)

devletin elinde bulunması sivil toplumun gelişmesini engellemekte, gerçek bir demokrasiye geçişi mümkün kılmamakta ve muhalif gruplar güçlenememektedir.

Ekonomik gelişme ile demokratikleşme sürecinin başarısı arasında önemli bir bağlantı olduğu konusundaki düşünceler öteden beri önemli bir taraftara sahiptir². Üretken bir ekonomi demokrasinin ortaya çıkmasını sağlar. Dolayısıyla, Belarus'ta demokratikleşme sürecinin dinamiklerini anlamak için ülkenin ekonomik durumu, kaynakların dağılımı ve özel sektörün gelişimi gibi konuların incelenmesi önemlidir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Belarus'un siyasi, ekonomik ve sosyal durumunu inceleyerek demokratikleşme sürecine olan engelleri tespit etmektir. Bu amaca ulaşmak için Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemde Belarus'un durumu, Lukaşenko'nun iktidara gelişi, onun gelmesiyle ülkede oluşan siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve muhalif gruplar kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Çalışmanın amacı çerçevesinde öncelikli olarak konu ile ilgili araştırmacıların çalışmalarının incelenmesi ile elde edilen olgusal bilgiler ve verilerden faydalanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır ve literatür taraması yönteminden yararlanılmıştır. Literatür taraması sürecinde kitaplar, makaleler, raporlar, haberler ve internet kaynakları kullanılmıştır. Belarus devlet başkanı Lukaşenko'nun iktidara geliş süreci ve onun rejimi hakkında veri toplama sürecinde en çok siyaset bilimci Valeriy Karableviç'in eserlerinden yararlanılmıştır. Akademisyen Elena Korosteleva'nın editörlüğü altında Belarus'un demokratikleşme süreci ve ülke iç düzeni hakkında yazılan eser ülkedeki dinamiklerin kavranması anlamada yardımcı olmuştur. Hem Belarus'un milli kimliği hem de ülkedeki dinamikler hakkında yazan tarihçi David Marples'in birkaç eserindeki dikkat çekici veriler çalışma esnasında faydalı olmuştur. Siyaset bilimci Vitali Silitski ise Belarus'un demokratikleşme sürecinde etkili olan faktörler ve ülkenin geçişi süreçleri hakkında yazmıştır. Akademisyen Nicholas Vakar ve tarihçi Jan Zaprudnik

² Seymour Martin Lipset. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. The American Political Science Review, 53(1): 75.

isimli yazarlar ise Belarus'un kimliği üzerinde dikkate değer eserler yazmıştır. Araştırma ve literatür taraması şu üç hipotezin testi amacıyla yapılmıştır:

1. Belarus, Sovyet dönemi devlet aygıtı sistemini ve kadrolarını tasfiye etmediğinden dolayı demokratik bir kurumsallaşma süreci geliştirememiştir.
2. Özel sektörün gelişmesini engelleyecek şekilde ekonomi devlet güdümü altına devam etmiştir. Dolaysıyla piyasa ekonomisinin, özel sektörün ve orta sınıfın oluşmasına ve gelişmesine izin verilmemiştir.
3. Kamuoyu oluşturacak ve muhalefeti besleyecek gücün olmamasından dolayı muhalefet başarısız olmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Belarus'un demokratikleşme sürecini anlayabilmek için birinci bölümde demokrasi kavramı, demokrasinin unsurları ve faktörleri ele alınmıştır. Genel olarak post-Sovyet ülkelerde gerçekteşen demokratikleşme süreci de incelenmiştir.

İkinci bölümde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Belarus'ta yer alan gelişmeler ve ülkedeki demokratikleşme sürecinin gerçekteşmemesi ele alınmıştır. Yeni dönemin iç siyaset değişiklikleri ve Sovyetler Birliği döneminden sonra Belarus iç siyaseti ve Lukaşenko'nun rolü incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Belarus'un demokratikleşmemesinde siyasi, ekonomik ve sosyal düzenin getirdiği engeller incelenmiş ve ortaya çıkan muhalif hareketlerin başarısızlık nedenleri araştırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

1.1. Demokrasî Kavramı ve Unsurları

Demokrasî kelimesinin günümüze kadar gelişmiş olan dört anlamı vardır. İlk kullanım Yunanlılarda, Platon'un ve Aristo'nun eserlerinde bulunur. Platon'un düşüncesine göre, demokrasî yoksulların ve cahillerin eğitilmiş ve bilgili olanların üzerindeki egemenliği idi. Aristo ise bu görüşe değişiklik getirmiştir. Ona göre demokrasî birçok insanın rızasıyla birkaç kişinin yönetimi anlamına gelmekteydi. Ancak Yunanların öne sürdüğü siyasal sistemin, demokrasinin yalnızca seçilmiş bir özgür insan sınıfına tabi olacağını belirtmek önemlidir. Köleler ve kadınlar bu katılımın dışında tutulmuşlardır³. Demokrasî kelimesinin ikinci anlamına göre yine iktidarın hem halk hem de yöneticilerin elinde olması gerekmektedir. Ancak halkın yöneticilere daha çok destek vermesi gerekmektedir. Böylece, gerçek demokrasî mümkün olabilirdi çünkü iktidar, halktan destek alarak devleti daha sağlam yapabilirdi. Bu anlayışa göre devleti en iyi koruyabilen kendi halkıdır. Bu dönemde demokrasinin bir türü olarak temsili demokrasî anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Demokrasî kelimesinin üçüncü kullanımı Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerinde bulunmaktadır. Üçüncü anlama göre, herkes, eğitilmiş olup olmamasına ve mülk sahibi olup olmamasına bakmaksızın, istek ve düşüncelerini ifade etme hakkına sahiptir⁴. Demokrasinin dördüncü kullanımı 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Demokrasinin dördüncü kullanımına göre herkes yönetime katılma ve kendi iradesini belirtme hakkında sahiptir. Ayrıca herkes yönetime katılmaya teşvik edilmektedir. Fakat katılanlar aynı zamanda diğer vatandaşların yasal haklarına saygı duymaları ve ihlal etmemeleri gerekmektedir. Demokrasinin dördüncü anlamına göre halkın gücü fikri ve yasal olarak garanti altına alınmış bireysel haklar öne çıkmaktadır⁵.

Yunanlılar tarafından temelleri atılmaya başlayan demokraside en önemli demokratik ideal özgürlüktü. Özgürlük siyasî özgürlüğü de ifade etmekteydi. Bu durumda vatandaşların karar alma sürecine katılım zorunluydu. Aynı zamanda istediği gibi yaşama özgürlüğü de vardı. En önemli özgürlük, halk meclislerinde ortak yarar için konuşma

³ Bernard Crick. (2022). Democracy: A Very Short Introduction. Oxford University Press Inc., New York, s. 11.

⁴ A.g.e., s.12.

⁵ A.g.e., s.13.

özgürlüğü ve dilediği gibi düşünme ve o düşüncesini ifade etme özgürlüğüydü. Ayrıca yasal, siyasi ve ekonomik eşitlik de yüksek derece önem taşımaktaydı⁶.

Ancak günümüzde var olan demokrasi Yunanlıların geliştirdiği demokrasiden farklıdır. Yunanlılar doğrudan demokrasiden bahsetmekteydi. O zaman şehirler küçük olduğundan dolayı doğrudan demokrasiyi uygulamak mümkündü. Bir şehrin vatandaş sayısı on bin kişiyi aşmamaktaydı. Ayrıca köleler ve kadınların bu sürece katılma hakkı yoktu. Kısıtlı sayıda insanları bir araya toplayıp, oylama yapıp ve karara bağlamak sıradan bir uygulamaydı. Ancak zamanla nüfus arttıkça bu şekil uygulamayı gerçekleştirmek zor olmaya başlamıştır. Bu durumda halkın doğrudan yönetimi yerine farklı uygulama devreye girmiştir. Ayrıca herhangi bir toplumda girişimci insanlar varsa ve onlar kendi gelirini sıradan bir halk aracılığıyla sağlıyorsa, o girişimci kısmın görüşleri her türlü öne çıkacaktır. Yunan şehirlerinde de öyle kısımlar mevcuttu. Onlar feodaller ve köle sahipleriydi. Bu nedenle şehirlerde insan sayısı arttıkça, halkın iktidarını ifade eden demokrasi kelimesinin geleneksel anlayışı kaybolmuştur ve kelimenin yeni anlayışına göre demokrasi artık sadece toplumun girişimci kısmının lehine çalışmaya başlamıştır⁷. Buna istinaden günümüzde doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasi uygulanabilmektedir. Bu nedenle demokrasi genel anlamıyla halkın kendi liderlerini bir devrime başvurmadan kontrol edebilmesi için fırsatların var olması anlamına gelmektedir. Temsili demokrasi ise vatandaşların egemen güç olarak kaldığı, ancak kendi siyasi gücünü dolaylı olarak seçilmiş temsilciler aracılığıyla kullanmasıdır⁸. Böyle bir demokraside vatandaşlar, kendi haklarını oy verdikleri milletvekilleri aracılığıyla onlara kendi haklarının bir kısmını devrederek kullanmaktadırlar. Seçilenler ise vatandaşların düşüncelerini göz önünde bulundurarak karar vermektedirler ve halka doğru sorumlu tutulmaktadırlar⁹. Bunun dışında, temsili demokrasi, tüm vatandaşlar arasında her anlamda eşitliği teşvik eder, rekabetçi seçimlere izin verir ve ayrıca tüm seçimlerin kurallarının açık olmasını, önceden belirlenmesini ve herhangi bir gruba veya bireye

⁶ A.g.e., s.16.

⁷ Vyacheslav Domakov. (2013). Demokratiya v Respublike Belarus: Teoretiko-Pravovyye Osnovy i Realizatsiya v Izmenyayushisya Usloviyah. St.Petersburg State Politechnical University Journal, 3: 135.

⁸ Ian Jarvie, K.Milford ve D.Miller. (2006). Karl Popper: A Centenary Assessment. Volume 1: Life and Times Values in a World of Facts. Ashgate Publishing, Farnham, s. 243.

⁹ Domakov, a.g.e., s.135.

ayrıcalık vermemesini sağlar¹⁰. Ancak uzun yıllık deneyime göre bu şekil demokrasiyi kullanma iktidarın ne kadar çok bir bireyin elinde bulursa birey elindeki iktidarı o kadar kötüye ve sadece kendi lehine kullanmaya başladığını kanıtlamıştır. Bu nedenle, yüzyıllardır bunun gibi olumsuzlukların yok edilmesi doğrultusunda çalışmalar devam etmiştir. Bu sorunun çözülmesini sağlayabilen yöntemlerden biri iktidarın üçe bölünmesi olmuştur. Bu düşüncüyü ilk olarak Aristo öne sürmüştür. Bu durumda iktidar bir bireyin elinde toplanmayıp, yasama, yürütme ve yargı arasında üçe bölünmektedir¹¹. Daha sonraki dönemlerde bu düşüncenin gelişmesine yüksek derecede katkıda bulunan insanlar İngiliz siyasi düşünür John Locke ve Fransız filozof Charles-Louis Montesquieu olmuşlardır. Locke’a göre gerçek halk egemenliği sadece yürütmenin yasama ve yargıdan ayrı olması ile mümkün olabilirdi¹². Montesquieu de aynı şekilde iktidarın bölünmesini savunmaktaydı. Onun düşüncesine göre eğer bütün yürütme, yasama ve yargı da aynı kişiler tarafından kontrol altına alınacaksa, o zaman özgürlük olmayacaktır. Günümüzde genel anlamıyla bu bölünme uygulanmaktadır. Fakat sistem demokrasinin ilk anlayışından farklıdır ve eksikleri bulunmaktadır. Günümüzdeki uygulamaya göre demokrasi belirli zaman aralıkları ile gerçekleşen ve bütün vatandaşlara oy hakkı tanıyan seçimler anlamına gelmektedir. Bu düşüncüyü Joseph Schumpeter desteklemiştir. Onun demokrasi anlayışı doğrudan demokrasiden uzaktır ve daha çok günümüzdeki uygulamayı göz önünde bulundurmaktadır. Schumpeter’e göre insanlar halk oyunu kazanmak için yarışa katılırlar ve böylece güç kazanırlar. Ayrıca, demokrasinin uygulanması için her vatandaşın oy hakkının bulunduğu ve oylarının istediği adaya verebileceği adil ve çok partili bir seçim yeterli olmaktadır¹³.

Asırlar boyunca demokrasinin farklı anlayışları gelişmiştir. İlk anlayışları uygulamadan çıkmışken diğerleri devreye girmiştir. Fakat her zaman bütün bu anlayışların ana odağı iktidar olmuştur. Her zaman iktidar kimin elinde olacak sorusu merak edilmekteydi. İktidar kendi kendine soyut bir kavram iken, somut bir altyapıya dayanmaktadır. Bu somut altyapı her zaman mülkiyet olmuştur. Doğrudan demokrasi

¹⁰ G.A.I. Nwogu. (2015). Democracy: Its Meaning and Dissenting Opinions of the Political Class in Nigeria: A Philosophical Approach. Journal of Education and Practice, 6(4):132.

¹¹ Domakov, a.g.e., s.135.

¹² Anne Wetzel. (2017). Democracy The SAGE Encyclopedia of Political Behavior, , (21.01. 2022).

¹³ Joseph A. Schumpeter. (2003). Capitalism, Socialism and Democracy. Routledge, New York, s. 269.

anlayışına göre iktidar halkın elindedir ve mülkiyet sahibi de halktır. Ancak temsili demokraside mülkiyet doğrudan halkın elinde değildir. Dolayısıyla, halkın elinde iktidar da yoktur¹⁴.

Uzun zamandır sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile demokrasi arasında olumlu bir ilişki olduğunu iddia edilmektedir. Sosyo-ekonomik gelişmenin, bireylerin ve grupların siyasi süreçle ilişki kurma şeklini kökten değiştirdiği görülmektedir. Daha fazla ekonomik güvenlik ve eğitime daha fazla önemin verilmesini sağlayabilen ekonomik gelişme, sosyo-ekonomik eşitsizliği ve göreceli yoksunluk ve sınıflar arasında adalet duygularını azaltma eğilimindedir. Ekonomik kalkınma, geriye kalan önemli eşitsizlikleri dağıtarak, kendi içinde demokrasi için önemli bir koşul olan çoğulcu kaynak dağılımını yaratır¹⁵. Siyasi ve sivil özgürlüklerin en güçlü belirleyicisi, ulusal zenginlik veya sanayileşme düzeyi değildir, bebek ölümleri, bir yaşında yaşam beklentisi ve yetişkin okuryazarlığı ile ölçülen fiziksel yaşam kalitesidir. Özellikle dünyanın daha az gelişmiş ülkeleri arasında bunlar, ekonomik kalkınmanın, halkın refahında gelişme sağladığı ölçüde demokratikleşme imkanının geliştiği anlamına gelmektedir. Artan ulusal zenginlik, hoşgörü ve demokrasi ile ilişkilendirilen orta sınıfı da büyütme eğilimindedir. Ancak aynı derecede önemli olan, düşük düzeyde ekonomik kalkınmanın üst sınıfın siyasi tutum ve davranışları üzerindeki etkisidir. Bunun dışında, demokratikleşmenin en önemli nedenlerinden biri, yönetici sınıfın kontrolü altında olan çok sayıda makam, sözleşmeler ve diğer ekonomik imkanlardır. Bu sistemin dezavantajları, hükümetin aldığı ve dağıttığı imkanlar ile orantılı olmasıdır. Bu nedenle, hükümete bir şekilde bağlı olmadan bağımsız bir konumda bir yaşam sağlamak oldukça zordur¹⁶.

Ekonomik unsurların dışında demokrasinin sosyal unsurları yüksek derece önem taşımaktadır. Onlardan biri, bir ülkede halkın liderlerini kendi seçmesi ve liderlerini yaptığı faaliyetlerinde sorumlu tutmasıdır. Parlamentoda halkı kimin temsil edeceğine, ulusal ve yerel yönetime kimin seçileceğine halk karar verir. Bu düzenli, özgür ve adil seçimlerde farklı partiler arasında seçim yaparak gerçekleştirilir. Demokraside halk

¹⁴ Domakov, a.g.e., s.136.

¹⁵ Larry Diamond, Seymour Martin Lipset ve Juan Linz. (1987). Building and Sustaining Democratic Government in Developing Countries: Some Tentative Findings. World Affairs, 150(1): 10.

¹⁶ A.g.e., s.11.

egemendir- en yüksek siyasi otorite olarak sayılır. İktidar seçilenlerin elinde sadece geçici olarak tutulur. Seçilmiş temsilciler halkı dinlemeli, onların ihtiyaç ve önerilerine cevap vermelidir. Herhangi bir ülke seçim yapabilir, ancak seçimin özgür ve adil olabilmesi için yarışa katılan siyasi partilerin, seçim görevlilerinin ve sivil toplum örgütlerinin hazırlanması ve eğitilmesi gerekmektedir¹⁷. Bunun dışında, vatandaşların demokraside kilit rolü kamusal hayata katılım olarak çıkmaktadır. Vatandaşların seçtikleri temsilcilerinin kendi yetkilerini nasıl kullandıklarını dikkatle izleme ve kendi görüş ve çıkarlarını ifade etme yükümlülüğü vardır. Seçimlerde oy kullanmak, tüm vatandaşların önemli vatandaşlık görevidir. Vatandaşların diğer önemli görevi, sivil toplum kuruluşlarına aktif bir şekilde katılmaktır. Bu kuruluşlar toplumun çeşitli gruplarını temsil edebilmektedir. Örneğin, çiftçiler, doktorlar, öğretmenler, işletme sahipleri ve öğrenciler. Sivil kuruluşların dışında, kendi iradelerini daha etkin bir şekilde ifade etmek için vatandaşlar siyasi partilere katılmalıdır¹⁸. Demokraside her vatandaşın kimsenin elinden alamayacağı bir takım temel hakları vardır. Bu haklar uluslararası hukuk ile güvence altına alınmıştır. Her insan kendi inançlarına sahip olma, ne düşündüğünü ifade etme ve yazma hakkına sahiptir. Ayrıca, din özgürlüğü vardır. Herkes kendi dinini seçmekte, dinine uygun gördüğü şekilde ibadet etmekte ve uygulamakta özgürdür. Her birey, kendi grubu azınlık olsa bile, kendi grubunun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürünü yaşama hakkına sahiptir. Kitle iletişim araçlarında özgürlük ve çoğulculuk ilkeleri uygulanması gerekmektedir. Herkes gazetelerde, radyoda, televizyona ve diğer haber kaynakların arasında istediğini seçebilir ve oradan bilgi alabilir. Bunun dışında, toplanma ve hükümet eylemlerini protesto etme hakkı da garanti altına alınmıştır. Ancak, herkesin bu hakları hukuka ve başkalarının haklarına saygılı olarak barışçıl yollarla kullanma yükümlülüğü vardır¹⁹. Demokraside hukukun vatandaşların haklarını, düzeni koruması ve hükümetin gücünü sınırlaması gerekmektedir. Bütün vatandaşlar hukuk karşısında eşittir. Hiç kimse ırkına, dinine, etnik grubuna veya cinsiyetine göre ayrımcılığa maruz bırakılamaması gerekmektedir. Hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanmaması, hapsedilmesi veya sürgün edilememesi önemlidir. Herhangi bir vatandaşın gözaltına alınması durumunda

¹⁷ Larry Diamond. (1992). Economic Development and Democracy Reconsidered. Reexamining Democracy: Essays in Honor of Seymour Martin Lipset, Gary Marks ve Larry Diamond (Ed.), SAGE Publications, Newbury Park, s.123.

¹⁸ Domakov, a.g.e., s.138.

¹⁹ A.g.e., s.139.

suçlamaları bilmesi gerekmektedir. Ayrıca o vatandaş yasalara göre suçlu olduğu kanıtlanana kadar masum sayılmaktadır. Suçlanan vatandaşların adil bir şekilde yargılanması gerekmektedir. Krallar, üst düzey yöneticiler, devlet başkanları dahil olmak üzere hiç kimse yasalara üstünlük yapamaz. Hukukun üstünlüğü, hükümetin gücüne sınırlar koymaktadır²⁰.

Samuel Huntington demokratikleşmenin üçüncü dalgasını ele aldığı eserinde demokrasinin çok daha kapsamlı bir anlayış olduğunu dile getirmişti. Ona göre, gerçek demokrasi, siyaset üzerinde etkili vatandaş kontrolü, sorumlu hükümet, siyasette dürüst ve açıklık, bilinçli ve rasyonel müzakere, eşit katılım ve güç anlamına gelir. Huntington'a göre demokrasinin özü ve olmazsa olmazı olarak kabul edilmesi gereken unsuru açık, özgür ve adil seçimlerdir. Ancak siyasi liderler demokratik yollarla seçildiklerine bakmaksızın gerçek gücü kullanamayabilirler. Bunlar sadece gerçek iktidarı ve kontrolü elinde bulunduran başka bir grubun kuklaları olarak var olurlar. Bu durumda en etkili karar vericiler seçimlerle seçilmediği ölçüde, siyasi sistem demokratik değildir²¹.

Demokratikleşme sürecinin belirli kriterleri bulunmaktadır. Tüm ülkelerde veya tek bir ülkede demokrasinin gelişimini açıklamak için tek bir faktör veya kriter yeterli değildir. Ya da tüm ülkelerde demokrasinin gelişmesi için tek bir faktör gerekli değildir. Her ülkede demokratikleşme, kendine özgü belirli faktör ve kriterlerin bir araya gelmesinin sonucudur. Dolayısıyla, demokrasi üreten nedenlerin birleşimi ülkeden ülkeye değişir. Her devletin kendi tarihi, sosyal ve ekonomik düzeni ve kendine özgü diğer özellikleri bulunmaktadır ancak herhangi bir devlet için aşağıda belirtilen kriterlerin çoğu geçerli ise o devlette demokratikleşme süreci mümkün olabilecektir:

1. Ekonomik zenginlik düzeyi ve eşit gelir dağılımı;
2. Piyasa ekonomisi ve bu yönde gelişim;
3. Feodal toplum olmama;
4. Güçlü orta sınıf;

²⁰ Diamond, a.g.e., s.124.

²¹ Samuel P. Huntington. (1991). The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century. University of Oklahoma Press, Norman, ss.9-11.

5. Yüksek eğitim seviyesi;
6. Şiddetin ve aşırılıkçılığın yokluğu veya en azından düşük düzeyde olması;
7. Hukuka ve bireysel haklara saygı geleneği;
8. Demokratik yanlısı bir yabancı gücün etkisi²².

1.2. Demokratikleşme Sürecinin Faktörleri

1.2.1. Siyasi Faktör

Demokratikleşme sürecinin herhangi bir ülkede gerçekleştirilmesi için o ülkenin belirli özellikleri ve bu durumu etkileyen faktörler bulunması gerekmektedir. Faktörler siyasi, sosyal ve dış faktörler olarak farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bazı Sovyet sonrası devletlerde gerçekleşen devrimlere bakıldığında ülke liderlerinin ve muhalefetin popülerliğinin düşmesi, o ülkelerde başarılı demokratik geçiş için gerekli koşulların bulunduğundan dolayı mümkün olmuştur. Çözülmemiş jeo-politik sorunlar, farklı etnik kökenli grupların baskı altına alınması, dışarıdan müdahale, yolsuzluk, devlet ekonomisinin bozulması ve yaşam standartlarının düşmesi, bu ülkelerin eski liderlerinin halk nezdinde popülerliğinin düşmesine neden olmuştur²³. Muhalefetin gücü, kendi içinde birliği veya en azından birlik algısını oluşturma kapasitesi veya muhalefet liderinin güçlü kişiliği ve yeteneği ile ölçülür. Muhalefetin devlet başkanlığı seçimleri öncesinde otokratik lidere karşı birlik olma, kişisel hırsları ve ideolojik tutarsızlıkları aşma ve güçlü karizmatik lider tarafından temsil edilme yeteneği, muhalefetin seçmenler arasındaki güvenilirliğini artırmaktadır. Güçlü lider başkanlığındaki birleşik muhalefetin Ukrayna ve Sırbistan devrimlerinde ve daha az ölçüde Gürcistan'da çok önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Gürcü muhalefet lideri Mihail Saakaşvili'nin kişisel karizması ve güçlü kamusal konuşma becerileri, halkı seçimlerde hile olduğunda ikna etmeye yardımcı olmuştur ve muhalefetin iktidara gelmesinde belirleyici etken olmuştur. Bu nedenle, birleşik muhalefet ve zayıf, popüler olmayan görevdeki lider, başarılı demokratik geçişin ön koşullarıdır. Bu faktörlerden biri karşılanmazsa, geçiş başarısız olur²⁴.

²² A.g.e., ss.37-38.

²³ Michael McFaul. (2005). Transitions from Postcommunist. Journal of Democracy, 16(3):5-6.

²⁴ A.g.e., ss.7-8.

1.2.2. Sosyal Faktör

Gençler demokratik devrimlerin önemli gücüdür. Bazı Sovyet sonrası devletlerde gerçekleşen devrimler, dikkat çekici sloganlar ve logolarla gençlerin protesto hareketi olmadan imkansız olurdu. Gençlik hareketleri, gençlerin toplumsal düzende değişimi başlatmaya yönelik örgütlü ve bilinçli girişimleridir²⁵. Genç protestocular genellikle protestolarda lojistik destek sağlarlar, toplumun canlanmasına ve bilginin yayılmasına katılırlar. Teknoloji kullanımında bilgisi daha geniş olan gençler, bilgi yayma ve savunuculuk çalışmalarının verimliliğini artıran modern teknolojiyi kullanabilmektedirler. Gençler her zaman demokratik protesto ve mitinglerin ön saflarında yer almaktadır²⁶. Değişimin ve modernleşmenin simgesi olan gençler, yeni fikirlerin topluma nüfuz etmesini kolaylaştırmakta ve sivil toplumun oluşumunu teşvik etmektedir. Hileli seçimlerin ardından, gençler seçim hilelerine karşı protesto eden ilk kişiler arasında ve protesto meydanlarını terk eden son kişiler arasındadır. Bu nedenle, devrimlerin başarısı için güçlü gençlik hareketleri şarttır²⁷.

Mevcut otokratik rejimler, muhalefetteki gençlik hareketlerinin yükselişine devlet destekli gençlik örgütleriyle karşılık vermektedir. Belarus devlet başkanı Aleksandr Lukaşenko tarafından desteklenen Belarus Cumhuriyetçi Gençlik Hareketi (BRSM), Özbekistan eski devlet başkanı İslam Karimov tarafından desteklenen Kamolot gençlik örgütü ve Rusya devlet başkanının desteklediği “Bizim!” adlı Rus Gençlik Demokratik Anti-Faşist Hareketi ülkedeki iktidarın desteklediği, muhalefetteki gençlik hareketlerine alternatif devlet örnekleridir. Bu örgütler genellikle devlet bürokrasisine gelecekteki kadroları hazırlama olarak kabul edilmektedir. Bu durumda adı geçen hareketler, eski Sovyet Komsomol²⁸ ile karşılaştırılır. Devrimlerin en etkili aktörlerinden biri olarak gençlerin hareketleri otokratik rejimin demokratikleşmesine katkıda bulunduğu ve sivil

²⁵ Richard G. Braungart ve Margaret M. Braungart. (1990). Youth Movements in the 1980s: A Global Perspective. *International Sociology*, 5(2):157.

²⁶ Taras Kuzio. (2006). Civil Society, Youth and Societal Mobilization in Democratic Revolutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 39:366.

²⁷ A.g.e., ss.370-371.

²⁸ Komsomol, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin gençlik koludur.

toplumu harekete geçirdiği varsayılmaktadır. Bu nedenle, güçlü bir muhalif gençlik hareketi olmadan demokratik geçiş başarısız olacaktır²⁹.

1.2.3. Ekonomik Faktör

Ekonomik reform terimi veya piyasa reformları, pazarlamayı, özelleştirmeyi ve serbest ticareti teşvik eden tüm politikaları ifade etmektedir. Bu genellikle, enflasyon ve bütçe dengesizlikleriyle başa çıkabilmek için oluşturulması gereken makroekonomik istikrar, özel şirketlere daha kolay şartların düzenlenmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması, sübvansiyonların geri çekilmesi, dış ticaretin genişletilmesi ve para birimi değiştirebilme hareketlerinde değişiklikler gibi konuları içeren mikroekonomik liberalleşme, kurumsal reformlar, devlete ait şirketlerin özelleştirilmesi ve vergi, bankacılık ve sermaye piyasası sistemlerinde ve bunların yasal temellerinde meydana gelen değişiklikleri içermektedir³⁰. Ekonomik reformlar genellikle kısa vadede büyümeyi engellemektedir çünkü reformlar verimsiz işletmelerin, şirketlerin kapanmasına neden olmaktadır ve özelleştirme de ekonomiyi geçici olarak düzensizleştirmektedir. Hatta ekonomik reformlar, zorunlu olarak devleti yeniden kurmaktadır. Örneğin, hem bütçelerin sıkışması, bankacılık sistemindeki ve dış ticareti yöneten kurumlardaki değişiklikler ve istikrarlı bir iş ortamının sağlanması gerekmektedir. Bu durumda devlet sadece geri çekilmekle kalmamaktadır, aynı zamanda süreçleri kolaylaştırmaktadır. Demokratikleşme ve ekonomik reformun doğrudan bir bağlantısı olup olmadığı ve bu bağlantının sadece iyi sonuçlar yaratacağı soru işareti olabilir. Ancak post-Sovyet cumhuriyetlerinde doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Böylece rejim ne kadar demokratik olursa, ekonomik reformları başlatma ve sürdürme eğilimi o kadar artmaktadır. Otoriter yönetimin devamı ise, ekonomik reformun olmamasıyla ilişkilidir³¹.

Post-Sovyet cumhuriyetlerinde ekonomik dönüşüm derin bir kriz durumunda başlamıştır. 1990-1993 yılları arasında, tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yıllık ortalama gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyüme oranları negatifti. Oranların biraz daha iyileşmesi Polonya'da yaklaşık iki yıl ve Ukrayna'da en az sekiz yıl sürmüştür. Genel

²⁹ Kuzio, a.g.e., ss.382-385.

³⁰ Valerie Bunce. (2001). Democratization and Economic Reform. Annual Review of Political Science. 4: 46-48.

³¹ A.g.e., s.57.

değerlendirmeye göre en demokratik ülkeler daha az demokratik olanlardan daha iyi bir ekonomik performans göstermiştir. Başarıları, demokrasiye olduğu kadar sosyo-ekonomik faktörlere de dayanmaktadır. Başarılı bir şekilde demokratik reformlar uygulayabilen devletler otomatik olarak iyi ekonomik reformlar gerçekleştirebilirler. Ancak komünizm sonrası Avrupa’da pazar ekonomisine doğru yön, demokrasiye doğru hareketle aynı zamanda gerçekleşmeye başlamıştır. İstatistiksel bir analize dayanarak demokrasiler, daha iyi çatışma çözümü ve tazminat mekanizmaları yoluyla iç çatışmaları önledikleri için dış şoklara uyum sağlamada otokratik rejimlerden daha iyidir. Demokrasi ayrıca mülkiyet haklarını güvence altına alarak otoriter ve baskıcı hükümetin tasfiye edilmesine izin vererek büyümeyi teşvik edebilir³².

1.2.4. Dış Güçler Faktörü

Bir ülkede demokratikleşme sürecini etkileyen diğer önemli faktör dış güçlerdir. Batı tarafından kurulan ve desteklenen uluslararası örgütler, ülkede demokratikleşme faaliyetlerinde bulunan sivil toplum kuruluşlarına destek sağlamaktadır. Mali desteğin yanı sıra, bu kuruluşlar lojistik konularına yardımcı olmaktadır. Lojistik destek demokratik gelişim yolları hakkında bilgi yaymak, diğer ülkelerde gerçekleşen demokratik geçiş konusunda bilgilendirmek, yerel sivil toplumu harekete geçirmek için yerel aktivistleri eğitmek ve muhalefete doğru seçim kampanyası tekniklerini öğretmek gibi faaliyetler olarak ortaya çıkmaktadır. Egemenlik ilkesi, iç devlet işlerine doğrudan müdahaleyi kısıtlar. Bu nedenle demokratik devletler demokrasiyi savunan uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığıyla demokratikleştirme tekniklerini kullanırlar. Uluslararası kuruluşlar tarafından verilen finansal destek, genel olarak sivil toplumun, halk arasında demokrasinin ve eğitiminin teşvik edilmesinde çok önemlidir. Tek parti sistemi nedeniyle sivil toplumun büyük ölçüde az gelişmiş olduğu Sovyet sonrası devletler için uluslararası destek özellikle önemlidir³³. Bölgesel hegemonun siyasi rejimi, komşu devletin siyasi rejimini etkiler. Dış güçler demokratikleşmenin oluşmasında ve güçlendirilmesinde aktif rol oynayabilir veya demokratik reformların yapılabilmesinde caydırıcı rolünü de

³² Robert J.Barro. (1997). Determinants of Economic Growth. A Cross-Country Empirical Study. Cambridge, London, ss.49-53.

³³ John J.Patrick. (1996). Civil Society on Democracy’s Third Wave: Implications for Civic Education. Smith Research Center, ss.2-3.

üstlenebilir³⁴. Bu nedenle, demokratik bir geçiş yapabilmek için bir ülke bölgedeki demokratik hegemon ile kapsamlı bir işbirliği yapmalıdır. Aksi takdirde, demokrasi hegemon tarafından savunulan bir değer değilse, bu ittifak devletteki otokrasinin güçlenmesine katkıda bulunur. Çoğu zaman daha güçlü devletin siyasi rejimi komşu devletteki siyasi rejimi etkilemektedir. Egemenlik ilkesi uluslararası ilişkilerin egemen ilkesi olarak devam etse de devletler komşu ülkelerdeki siyasi rejim akışı üzerinde etki araçları geliştirmeye devam etmektedir. Çoğunlukla, bir devlet kendi etrafında karşı tarafı destekleyen devletlerden ziyade müttefiklerini bulundurmak ister. Uluslararası teorilerdeki realist yaklaşıma göre, hayatta kalma, bu tür devletlerin düşmanlarla çevrili olduğuna inandıklarında, daha küçük ve daha zayıf devletleri dengelemekten ziyade gruplaşmaya doğru zorlar³⁵.

1.3. Post-Sovyet Cumhuriyetlerinde Demokratikleşme Süreci

21. yüzyılın başlarında post-Sovyet ülkelerde benzeri görülmemiş bir demokratikleşme girişimi gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'ni oluşturan on beş cumhuriyetin hepsinde, Batı tarzı liberal demokrasinin ve ilkelerinin tanıtılması konusunda çok sayıda faaliyetler gerçekleşmiştir. Bu girişimlerin sonuçlarını değerlendirmek ve derin bir değişimin önemini ölçmek için sonuçlar çıkarmakta fayda var. Post-Sovyet cumhuriyetlerinde demokratikleşme çabaları çok karmaşık sonuçları vermiştir ve birkaç başarı durumları olmasına rağmen, geri kalan ülkeler başarılı olamamıştır. Post-Sovyet cumhuriyetlerinde demokratikleşme sürecinin gerçekleştirilmesi, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan dünyanın en güçlü devleti olan baskın Batı demokratik ABD ile bir tek kutupluluk ortamında gerçekleşmiştir. Bilinen tarihte daha önce hiç bu kadar güce sahip olabilecek tek bir devlet olmamıştı ve jeopolitik olarak dünya ulusları arasında en önde gelen yerinde bu kadar güvenli bir devlet olmamıştı. 1991'den bu yana ABD'nin eylemleri, tek kutuplu bir dünyada mantıksal eylem biçimi olarak nitelendirilebilir. ABD, yeni bir tek kutuplu dünyada kendisini her zamankinden daha güvenli görebilirken, yine de potansiyel olarak tehdit edici siyasi ve

³⁴ Thomas Ambrosio. (2006). The Political Success of Russia-Belarus Relations; Insulating Minsk from a 'Color' Revolution. *Democratizatsiya*, 14(3):408.

³⁵ Patrick, a.g.e., s.5.

askeri varlıkların yok edilmesini amaçlamaktaydı. Devletlerin Batı normlarını ve değerlerini paylaşmalarını sağlamak, 1991 sonrası dünyadaki başlıca ABD politikalarından biri haline gelmiştir. Post-Sovyet coğrafyasının yeni bağımsız devletlerinde demokrasinin yayılması, ortaya çıkan ve ABD'ye meydan okuyan herhangi bir potansiyel yeni Sovyet varlığına karşı koymanın kilit bir yoluydu. Demokrasiyi destekleyen politikanın altında yatan temel inanç, liberal demokratik devletlerin, liberal olmayan devletlerin yaptığı gibi birbirlerini tehdit etmediği fikridir. Tarihsel olarak, 19. yüzyılın başlarından beri demokratik devletler pasifik, verimli ve güvenli ilişkiler kurmaktaydılar. Soğuk Savaş sırasında ABD ile Avrupalı ve Asyalı müttefikleri arasında durum böyleydi³⁶.

1991'de ABD siyasetçilerine göre, bütün post-Sovyet cumhuriyetleri demokratik hale gelirse, ABD'ye sunabilecekleri tek olası tehdidin askeri veya ideolojik değil ekonomik açıdan olabilirdi. Bu ülkelerde demokrasi yerleşecek olsaydı, ABD'nin dünya çapındaki konumu, pazar odaklı, pasifik liberal demokrasisinin lideri olarak daha da sağlamlaşacaktı³⁷. Siyasi özgürlüğü isteyen Sovyet halkı, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki ilk yıllarda demokratik değerleri hevesle benimsemiştir. Nüfusun çoğunluğunun demokrasinin gerçekte nasıl işlemesi gerektiğine dair belirsiz kavramları vardı ancak toplumun yine de demokrasi isteği büyüktü. Ancak post-Sovyet cumhuriyetlerinde toplumun en temel demokratik ilkeler konusunda bile uygun eğitimden yoksun olması hakkında farkındalık yoktu ve daha sonra oluşmaya başlamıştır. Yeni oluşan siyasi özgürlük halkın çoğunluğu için özgür seçimler anlamına gelmekteydi. Ancak canlı ve işleyen bir demokrasi için çok önemli olan diğer ilkeler hakkında toplumun bilgisi eksikti. ABD ve Birleşmiş Milletler (BM), 1991'den sonra dünyadaki çatışma sonrası toplumlarda hukukun üstünlüğünü tesis etme çabalarında toplumun doğru bir şekilde eğitilmesi öne sürmüştür. Bu faktör post-Sovyet cumhuriyetleri için de oldukça önemliydi, ancak orada demokrasi, kitleler önemli karar alma veya politika

³⁶ Barro, a.g.e., s.56.

³⁷ Yevgeny Bendersky. (2005). Democracy in the Former Soviet Union:1991-2004. <https://www.refworld.org/docid/46c58f083c.html> (13.06.2022).

belirleme gündemlerinde kenara çekilerek, büyük ölçüde yukarıdan aşağıya kurulan bir süreç haline gelmiştir³⁸.

Post-Sovyet devletlerinin neredeyse tamamı uzun bir otokratik yönetim geçmişine sahiptir. Hükümetin yürütme, yasama ve yargı kolları üzerinde kontrol ve dengeleri olan parlamento tarzı demokrasi kavramı tamamen yabancı bir kavramdı. Birçok Sovyet vatandaşı, yıllardır gizlice otoriter komünist hükümetlerinin ya düşmesini ya da değişmesini isterken, çoğunun onun yerini neyin etkili bir şekilde alabileceği hakkında hiçbir fikri yoktu. Özgür seçimler, orantılı temsil ve halka karşı sorumlu bir liderlik kavramları, Sovyet sonrası gerçeklikte bir dayanağı olmayan arzu edilen kavramlardı. Sovyet halkı, Sovyet yönetimi sırasında hükümet tarafından düzenlenen gösterilerde milyonların sokaklara döküleceği gibi, kolektif arzularının kitlesel olarak sergilenmesine alışmıştı. Birçoğu, tekrar ortaya çıkan siyasi zorlukların demokratik toplumları tehdit ettiği 1991 ve 1993 yıllarında demokratik protestolar sırasında bu alışkanlıklar etkili olmuştur. Ancak Batı demokrasisinin temel kavramlarından biri doğru bir şekilde tanıtılmamıştı. Onlarca yıldır seçilmemiş Komünist yetkililere güvenmeye alışkın olan milyonlarca eski Sovyet halkı, bu alışkanlığı onlarla birlikte 1991 sonrası yeni ve bilinmeyen döneme taşımışlardır. Dolayısıyla, uluslararası arenada ortaya çıkan yeni demokrasi ve post-Sovyet ülkelerde oluşan demokrasi anlayışının karışımı, Batı dünyası demokrasisinden oldukça farklıydı³⁹.

Letonya, Estonya ve Litvanya, Moskova tarafından sadece 1940'ta Sovyet yönetimine bağlanmasından dolayı demokratikleşme sürecini başlatmak için Sovyet etkisini kısa zaman içinde tasfiye etmişlerdir. Yaklaşık elli senelik Sovyet yönetiminin büyük bir etkisi olsa da Baltık devletleri uzun süredir demokratik bir bölge olan Kuzey Avrupa'nın bir parçasıydı. Sovyet yönetimi sırasında bile, bu üç devlet sosyal, ekonomik ve tarihsel olarak diğer cumhuriyetlere benzememekteydi. Sovyet sonrası sayısız sorun hala çözülmeye devam ederken, bu devletlerde Batılılaşma süreci daha başarılı olmuştur. Sonuç olarak, kültürel olarak otoriteye önem veren ülkeler, Batı tarzı demokrasiye geçişte

³⁸ Grzegorz Ekiert, Jan Kubik ve Milada Anna Vachudova. (2007). Democracy in the Post-Communist World: An Unending Quest? East European Politics and Society, 21(1):9.

³⁹ A.g.e., ss.10-11.

oldukça zorlanmışlardır. Orta Asya cumhuriyetlerinin arasında ise beş devletten yalnızca Kırgızistan 1991'den sonra yeni bir devlet başkanı seçmiştir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Sovyet döneminde bu cumhuriyetlerde iktidarda olan liderler tarafından yönetilmeye devam etmişlerdir⁴⁰.

Tacikistan, 1992-1996 yılları arasında şiddetli bir iç savaş yaşamıştır ve Rusya, ülkeyi ekonomik ve askeri olarak kendi etkisi altına tutmaya devam etmektedir. Sadece Kırgızistan demokratik yönetime nispeten barışçıl bir geçiş yaşamıştır. Ancak ülkedeki uygulanan demokrasi batı tarzında değildir. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'daki yürütme gücü, muhalefet karşısında daha güçlüdür veya ülkede hiç muhalefet yoktur. Orada, devletin ekonomisinden ve finansmanından sorumlu iktidardaki komünist partiler ve görevliler, milliyetçi bayraklarla örtülü yeni unvanlar alarak hızla yönetimi tekrar kendi ellerinde toplamışlardır. Sovyet yönetiminin son on yılında yavaş yavaş gelişen sivil gruplar ve siyasi muhalefet kendini hızla kenara çekmiş ve güçsüz bulmuştur. Tarihsel olarak, otokratik yöneticiler Orta Asya topraklarını yönetmişlerdir. Kabile ve klan bağlantıları, halklar arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik etkileşimlerde hala önemli bir rol oynamaktadır. Ancak artık önemli bir muhalefeti başarılı bir şekilde harekete geçirmek için değil, iktidardaki seçkinleri iktidarda tutmak için etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Türkmenistan, yürütmenin ülkede baskın bir role sahip olma derecesi bakımından diğer Orta Asya cumhuriyetleri arasında ayrı durmaktadır. Lideri, otokratik yönetime karşı herhangi bir muhalefet ipucunu ortadan kaldırarak Stalin benzeri bir kişilik kültü geliştirmiştir. Türkmenistan'ın liderliğine göre, halk henüz gerçek demokratik reformlara hazır değil ve henüz belirlenemeyen bir gelecekte potansiyel olarak bu fırsata sahip olacaktır. Kazakistan ve Özbekistan'da yürütme organı, yalnızca sınırlı siyasi zorluklar çıkarabilecek nominal bir muhalefet varlığını sürdüren bir güce sahiptir⁴¹.

Belarus, otoriter ölçekte karşılaştırıldığında Türkmenistan'a diğer Sovyet sonrası devletlerden daha yakındır. Lideri, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamına sıkı sıkıya bağlı kalmaktadır. Sovyet günlerinde olduğu gibi güvenlik aygıtı hala *Komitet*

⁴⁰ Yevgeny Bendersky, <https://www.refworld.org/docid/46c58f083c.html> (13.06.2022).

⁴¹ Yevgeny Bendersky, <https://www.refworld.org/docid/46c58f083c.html> (13.06.2022)

Gosudarstvennoy Bezopasnosti / Devlet Güvenlik Komitesi olarak adlandırılmaktadır. Lukaşenko, 1991 sonrası siyasi özgürlüklerin ilk yıllarında demokratik olarak göreve seçilse de o zamandan beri gerçek demokratik reformların ve ilkelerin ülkede oluşmasına izin vermemek için çok çabalamıştır. Demokratik olarak seçilmiş bir yöneticinin muhalefetin haklarını kullanmasına izin verdiği, ancak ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri karar alma sürecine sıkı sıkıya bağlı kaldığı Ermenistan'da da benzer bir durumun varlığından söz edilebilir. Ermenistan etkin bir sivil topluma da sahiptir. Azerbaycan da sınırlı miktarda demokratik özgürlükler yaşamıştır, ancak orada değişiklikler yukarıdan aşağıya aktarılmıştır. Bu tür bir rejim değişikliği pek demokratik olarak nitelendirilemez ama yine de Azerbaycan çok partili bir demokrasi olarak kabul edilmektedir. Petrol satışlarından elde edilen karlar, devlet başkanının iktidardaki gücünü güçlendirmektedir. Yönetici seçkinlere karşı hoşnutsuzluğunu dile getirmeye çalışsa bile, Azerbaycan muhalefeti de kontrol altında tutulmaktadır⁴².

Rusya'da, Sovyet siyasi baskı zamanlarında doğan ve komünist olmayan yönetimin son on beş yılında yetiştirilen bir sivil toplum vardır. Ancak, bu tür çabalar gerçek siyasi değişimi etkilemekte yetersiz kalmıştır. Rusya Federasyonu'ndaki demokratik reformlar, önce yeniden dirilen komünist ve milliyetçi eğilimlere karşı 1991 sonrası bir güvenlik alternatifi, ardından ülkeyi bir arada tutabilecek tek geçerli seçenek olarak yürütmeyi güçlendirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Rusya'da bir zamanlar canlı olan siyasi muhalefet, çok uzun zaman gücünü koruyamamıştır. Rusya, Vladimir Putin'in medyanın yanı sıra ekonomik, askeri ve siyasi süreçleri kontrol ettiği tek partili bir devlet haline gelmiştir. Putin, son on senede kendi gücünü sağlamlaştırmak için çabalamıştır ve sonuçta ülkede otoriter bir iktidar kurabilmiştir. Şu anda, gerçek demokrasinin başarılı olduğu yalnızca iki Sovyet sonrası devlet vardır. 2003'ün sonunda Gürcistan halkı, on yıl süren yolsuzluk, suç, iç savaşlar ve azalan yaşam standartlarının ardından hükümetine güçlü bir güvensizlik oyu vermiştir. Şiddet içermeyen kitlesel protestoların ardından, devrim yoluyla yürütmeyi barışçıl bir şekilde görevden almaya başarmışlardır. Yeni, genç, Batı odaklı liderlik, Gürcistan'ın tam ekonomik, siyasi ve sosyal potansiyeline ulaşmayı amaçlayan geniş kapsamlı reformlar yapmıştır. Gürcistan'ın deneyimleri,

⁴² Ekiert vd., a.g.e., ss.12-13.

Ukrayna'ya yansımıştır. Ukrayna halkı, Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan devlet başkanlığı seçimlerini protesto etmişlerdir. Ukrayna sivil toplumu, ülkenin büyük şehirlerinde bir ay süren protestoları devam ettirmiştir⁴³.

Sosyal ve siyasi bir süreç olarak Sovyet sonrası dönüşüm, rejimlerin değişimi anlamına gelmektedir. Temel olarak bu süreç, herhangi bir ülkede demokratik kurumlar inşa etmek amacıyla demokratik değerlerin yerleştirilmesini talep eder. Demokrasinin kurulabilmesini gerektiren en önemli değer de özgürlüktür. Özgürlük, temel olarak ekonomik açıdan sağlanması gerekmektedir. Bunun dışında demokratik hedeflere ulaşmak için bir araç haline gelecek uygun bir siyasi kültür oluşturmak gerekmektedir⁴⁴. Sovyet sonrası toplumlardaki rejim değişikliklerini analiz etmek için geleneksel modeller eksiktir ve yetersizdir. Sovyet sonrası toplumlardaki başlıca siyasi rekabet kaynakları, anlaşmalar değil, elit içi çatışmalardır. Bu tür toplumlarda, resmi kurumların gayri resmi kurumlar üzerindeki hakimiyetini tesis etmek için sağlam bir temel yoktur. Bu durum, Sovyet sonrası toplumlardaki siyasi kültürün türüne ve derecesine dayanılarak açıklanabilir, çünkü seçkinlerin ve vatandaşların siyasi davranışları demokratikleşme sürecine yansır. Ancak Sovyet sonrası toplumların çoğu, Sovyet sonrası insanın siyasi bilincini etkileyen totaliter bir siyasi kültürün yayıldığı Sovyet döneminin bir yansıması olan düşük bir siyasi kültür düzeyine sahiptir⁴⁵. Çoğu Sovyet sonrası ülkelerde bu durum, gayri resmi kurumların resmi kurumlar üzerinde hakimiyetine yol açmıştır⁴⁶. Sovyet sonrası siyasetin ayırt edici bir özelliği, devlet zayıflığının iki farklı ölçüye sahip olması idi. Birincisi, zayıflık, devletin yeteneği üzerinde önemli sınırlamalar anlamına gelir. Özellikle, meşru şiddet üzerindeki devlet tekeli, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki rekabet nedeniyle zayıf hale gelmektedir. İkincisi, zayıf bir devlet, hukukun üstünlüğünü sağlayamaz. Bu tür siyasi kültürde vatandaşların kendi siyasi güç algıları vardır, ancak siyasi gücün olumsuz bir doğası olsa bile buna boyun eğerler. Bu tür siyasi kültürle vatandaşlar, yetkililerin faaliyetlerinde kişisel bir katılımın hiçbir şeyi

⁴³ Emil Ordukhanyan. (2019). The Peculiarities of Democratization in Post-Soviet Countries: Current Situation and Trends. International Journal of Scientific and Technology Research, 8(11):817.

⁴⁴ A.g.e., s.818.

⁴⁵ A.g.e., s.819.

⁴⁶ Vladimir Gelman. (2003). Post-Soviet Transitions and Democratization: Towards Theory-Building. Democratization, 10(2):87.

değiştiremeyeceğine inanmaktadırlar ve yalnızca gözlemciler olarak kalmaktadırlar. Böyle bir siyasi kültüre, patron ve müşteri ilişkilerine dayalı bir sosyal veya siyasi sistemi karakterize eden etkileşime *klientalizm*⁴⁷ de denir⁴⁸. *Klientalizmin* uzun bir geleneği vardır ve genellikle karşılıklı olarak bağlayıcı olan akrabalığa dayanır. Sovyet sonrası coğrafyada uzun süredir yer alan rejim değişikliklerinden sonra, o coğrafyaya ait özellikleri bulunan liberal demokrasi modeli ortaya çıkmıştır. Ancak sadece bazı komünizm sonrası ülkelerde yerleşebilmiştir. Eski komünist devletlerin çoğunda, siyasi dönüşümler mümkün olmamıştır. Sonuç olarak, kısmen demokratik veya karma sistemler oluşturulmuştur. Ancak bazı devletlerde siyasi değişiklikler yeni otoriter rejimlerin sağlamlaşmasına yol açmıştır⁴⁹.

⁴⁷ Kayırmacılık, toplumsal ve siyasal alanlarda kamuya ve/veya özel sektöre ait maddi ve/veya maddi olmayan değerlerin dağıtımı ve paylaşılmasında görece daha adil ve liyakate dayalı nesnel kriterlerin (yetenek, bilişsel donanım gibi) yerine farklı toplumsal kodlardan sökün eden ve genellikle öznel ilişki sistemlerinin belirleyici olması şeklinde bir ilişki modelidir.

⁴⁸ A.g.e., s.88.

⁴⁹ Aris Trantidis. (2013). Clientelism and The Classification of Dominant Party Systems. *Democratization*, 22(1): 113.

İKİNCİ BÖLÜM

POST-SOVYET CUMHURİYETİ OLARAK BELARUS İÇ SİYASETİ VE LUKAŞENKO YÖNETİMİ

2.1.Sovyetler Birliği Sonrası Belarus

1991 yılında Rusya, Ukrayna ve Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri liderleri Boris Yeltsin, Leonid Kravçuk ve Stanislav Şuşkeviç Belovej Sözleşmeleri'ni⁵⁰ imzalayarak Sovyetler Birliği'nin resmi dağılımını gerçekleştirmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dağılımından önce Belarus ekonomik olarak en başarılı cumhuriyetler arasındaydı. Belarus'ta çok sayıda sanayi fabrikalar bulunmaktaydı ve çoğu hazır mal çıkarmaktaydı. Ülkede en çok araba sanayisi ve metal işleme sanayisi başarılıydı. Örneğin, Belarus Sovyetler Birliği genelinde traktör üretiminin %16'nı, televizyon üretiminin %9'unu, radyo üretiminin %8'ni kapsamaktaydı. Ülkede üretilen traktörlerin, tarımda kullanılan diğer arabaların, televizyonların %90'dan fazlası ve radyo, elektronik hesap cihazları ve buzdolaplarının %80'den fazlası diğer Sovyetler Birliği ülkelerine ihraç edilmekteydi⁵¹. Ancak Belarus zengin doğal kaynaklara sahip olmayan bir ülkedir. Aynı zamanda ülkedeki çoğu sanayi fabrikaların temel ihtiyaç kategorisine girmeyen ürünleri ve malları çıkardığı bellidir. Dolayısıyla, Belarus Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerine ve birlik içindeki ticari ilişkilere bağlı olan bir ülkeydi. Ticari bağlantıların kopması durumunda ülke kendi ihtiyacının sadece %3,8'ni karşılayabilirdi. Bu durum 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkmıştı. Ülkenin ekonomik durumu birdenbire hızlı bir şekilde kötüleşmeye başlamıştır⁵².

Ekonominin olumsuz gidişatı 1995'e kadar devam etmiştir. Bu zaman aralığı derin kriz zamanı olarak değerlendirilmektedir. 1996 yılından itibaren ikinci dönem başlamıştır. 1996-2000 yılları arasında ekonomi stabilize edilmeye başlamıştır. Birinci dönemde bütün ekonomik göstergeler kötüye gitmekteydi, GSYİH 1992'de %9,6,

⁵⁰Belovej Sözleşmeleri, 8 Aralık 1991 tarihinde Belarus'ta bulunan "Viskuli" adlı bir devlet sanatoryumunda imzalanan Sovyetler Birliği'nin varlığının sona ermesine ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasına ilişkin bir belge toplamıdır. <https://www.dw.com/ru/kommentarij-belovezhskaja-godovshhina-i-predchuvstvie-novoj-voyny/a-60038559>, (02.06.2022).

⁵¹ A.Şuruboviç. (2012). Sotsialno-Ekonomiçeskoye Razvitiye Belarussii: Etapı, Tendentsii, Problemy, Osobennosti Ekonomičeskogo Razvitiya v Stranah SNG v Period 1991-2011 Godov: Sravnitelnyy Analiz v Kontekste Problem Vzaimnogo Sotrudničestva. Rossiya I Novıye Gosudarstva Evrasii, (2):1.

⁵² A.g.e. s.1.

1993'te %7,6, 1994'te %11,7'ye düşmüştür; sanayi ise 1994 yılına gelince %14,6'ya kadar düşüş göstermiştir. Aynı zamanda ülkede enflasyon oranları artmaktaydı. Ortalama gelir ise %19'a düşmüştür. Bu faktörlerin hepsi Belarus vatandaşlarının mevcut duruma ve siyasi liderlere doğru hoşnutsuzluklarını artırmaktaydı. Bunun dışında ülkedeki siyasi durumun belirsizliği, ülkenin Batı'ya veya tekrar Rusya'ya doğru yöneleceği büyük bir soru işaretiydi⁵³.

Belarus'ta ekonomik değişikliklerin haricinde siyasi alanda da belirli değişiklikler yapılması gerekmektedir. Yeni idari organların oluşturulması, ülkenin güvenlik güçlerinin geliştirilmesi ve bunun gibi diğer gerekli değişimler yapılmaktaydı. Aynı zamanda 1992-1994 yılları arasındaki ülkedeki siyasi durum oldukça belirsizdi. Ülkeler için Sovyetler Birliği'nin dağılımı istenilen ve beklenen bir sonuç olmamıştır. Dağılım dış faktörlerden ve etkenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Siyasi elitler de dağılım kararını alırken kendileri de karşılaşacağı sonuçlara pek hazır değillerdi. 1991'de oluşan iktidar boşluğunu yine eski siyasi elitler doldurmuşlardı. Önemli siyasi lider olarak hala Şuşkeviç vardı. Şuşkeviç ile Belovej Sözleşmeleri'ne imza atan eskiden BSSC'nin Bakanlar Kurulu Başkanı ve bağımsız Belarus'ta da 1994 yılına kadar Belarus Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı olan Vyaçeslav Kebiç önemli siyasi figür olarak devam etmekteydi. Ancak siyasi arenada artık eski kişilerin haricinde yeni figürler de ortaya çıkmıştır. Muhalif parti olan Belarus Halk Cephesi'nin (BHC) lideri Zenon Poznyak parlamentoda aktif bir şekilde kendi alternatif görüşlerini öne sürmekteydi. Bunun haricinde de yeni figürler çoktu. Genel değerlendirme olarak Belarus'ta 1991-1994 yılları arasında iktidar mücadelesi mevcuttu. Ülkenin yeni dış politika konjonktürünü belirlemede, ekonomik sorunları çözmede ve diğer alanlarda birbirinden oldukça farklı görüşleri savunarak siyasi aktörler birbirleriyle mücadele etmekteydi⁵⁴. Ancak iktidar hala Sovyet zamanlarından kalan *Nomenklatura*'nın elindeydi. Ülkedeki genel siyasi durumun karışık olmaya başlaması da *Nomenklatura*'yı belirli kararlar almaya yöneltmiştir. En önemli kararların biri ülkede değişiklikler gerçekleştirerek başkanlık sistemine geçilmesi olmuştur. Bu durumda *Nomenklatura*, iktidarı bir devlet başkanının

⁵³ Şuruboviç, a.g.e., s.2.

⁵⁴ Entsiklopediya Vsemirnaya İstoriya.

https://w.histrf.ru/articles/article/show/bielarus_riepublika_bielarus_bielorussia , (6.01.2022).

elinde biriktirerek yeni sistemlere geçişi daha kolay yapabilirdi. Ülkedeki sosyal ve ekonomik değişiklikler daha kontrollü bir şekilde gerçekleştirilirdi. Bunun haricinde, Belarus'ta muhalif düşünceler ağırlık kazanmaya başlamıştı ve ülke demokratikleşmeye yönelmeye başlamıştı. Durum *Nomenklatura* elitlerinin rahatsız etmekteydi. Ayrıca o dönemin siyasi elitleri daha otoriter bir iktidarın kurulmasını amaçlamaktaydı. Bu adımların hepsi daha sağlam başkanlık sisteminde ve elitlerin *Nomenklatura*'nın desteklediği bir devlet başkanı ile gerçekleştirilebilirdi⁵⁵. Bu amaçlar doğrultusunda 15 Mart 1994 tarihinde Belarus Parlamentosu yeni Anayasa'yı kabul etmiştir. Yeni Anayasa'ya göre Belarus üniter bir devlet olmuştur ve ülkede başkanlık sistemi kabul edilmiştir. Bu koşullar Belarus'ta otoriter başkancı rejimin gelişmesine yol açmıştır⁵⁶.

1994 yılında devlet başkanlığı seçimleri gerçekleşmesi gerekmektedir. Adayların arasında o dönemin Bakanlar Kurulu Başkanı Kebiç ve eski Parlamento Başkanı Şuşkeviç de vardı. İkisi de en güçlü adaylar olarak değerlendirilmekteydi çünkü deneyimli siyasetçilerdi ve uzun zamandır ülke liderliğini yapmışlardı. Ancak ikisi de hem *Nomenklatura* hem de yerel halk tarafından destek alamamıştır. *Nomenklatura* tarafından destek adayların ülkeyi demokratik değişimlere sürükleyebileceklerinden dolayı sağlanmamıştır⁵⁷. Böylece, Belarus devlet başkanlığı seçimlerini Aleksandr Lukaşenko kazanmıştır. Bu zaman itibarıyla Belarus'un siyasi düzeni kökten değişmeye başlamıştır. Lukaşenko iktidara gelir gelmez ülkede pek çok değişiklikler yapmaya kalkmıştır. 14 Mayıs 1995 yılında referandum yapılmıştır. Referandum sonuçlarına göre yeni devlet sembolleri kabul edilmiştir. Ayrıca Rusça, Belarusça ile eşit bir statü kazanmıştır. Belarus Rusya Federasyonu ile ekonomik entegrasyon sürecini başlatmıştır. Bunun haricinde, 24 Kasım 1996 yılında ülkede bir referandum daha gerçekleşmiştir. Ona göre Anayasa'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Değişikliklere göre yürütme organının rolü oldukça artmıştır. Yeni sisteme göre devlet başkanı özel bir yere sahip olmuştur. Devlet başkanı, bağımsız, hükümetin herhangi bir kurumuna dahil değil ve onlara karşı herhangi bir şekilde sorumlu tutulamamaktadır. Ayrıca devlet başkanı devletin iç ve dış politikasını belirlemede en önemli yere ve güce sahip olmuştur. Bu şekilde Belarus'un yönetim

⁵⁵ Ramunas Davidonis. (2001). The Challenge of Belarus, and European Responses. The Institute for Security Studies Western European Union, Paris, s.5.

⁵⁶ https://w.histrf.ru/articles/article/show/bielarus_riepublika_bielarus_bielorussia, (7.01.2022).

⁵⁷ Davidonis, a.g.e., ss.6-7.

sisteminde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir ve bu bağlamda Lukaşenko'nun seçilmesi Belarus'un kaderinde çok önemli bir seçim olmuştur. Ancak ilk başta Lukaşenko'nun seçimleri kazanacağını ve söz konusu değişikliklerin yer alacağı tahmin bile edilemezdi. Çünkü Lukaşenko seçilmeden önce çok popüler değildi ve önemli bir siyasi deneyime sahip değildi. Onun seçilmesini gerçek kılan birkaç önemli dış neden vardır⁵⁸.

En önemli nedenlerinden biri ekonomik reformların olumsuz sonuçları olmuştur. 1994 yılına gelince Belarus'ta ekonomik reformlar hala önemli başarılar getirememiştir. Ülkede hala ekonomik problemler, işsizlik, enflasyon gibi sorunlar devam etmekteydi. Halk 3 sene boyunca bu sorunlar ile karşılaşarak artık çok bıkmış bir durumdaydı. Çoğuna göre mevcut iktidar durumu kontrol altına alamamıştır ve başarısızlık onların suçuydu. Bu yüzden seçimlerde onlar halkın desteğini alamamışlardı⁵⁹.

Diğer önemli neden Belarus ulusal kimliği olmuştur. Uzun zamandır Belarus, Litvanya Büyük Dükalığı'nın, Polonya-Litvanya Birliği'nin, daha sonra Çarlık Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin parçası olmuştur. Bunun dışında devlet iki dünya savaşını geçirmiştir. Bağımsız Belarus devleti sadece birkaç ay var olmuştur. Daha sonra komünistler tarafından ilhak edilmiş ve Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği merkezi iktidarı Belarus'ta uzun dönem millileştirme politikalarını gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak, 1991'de bağımsız bir Belarus'ta ulusal kimlik üzerinde yapılan en son manipülasyon ne ise o şekilde kalmıştır ve gerçek bir Belarus kimliği mevcut değildi. Dolayısıyla, bağımsızlıktan sonra dahi Belarus halkının çoğu Sovyet Ruslaşmış kimliğine sahipti ve Rusya'ya sempati duymaktaydı⁶⁰. Bunun haricinde, zor ekonomik dönemde çoğu Belaroslulara göre Rusya ile yakınlaşma ve hatta birlik oluşturma eski "iyi" gelişmiş Sovyet günlerini tekrar canlandırabilirdi. Belarus kimliği bir istisna olarak değerlendirilmiştir. O dönemde Belarus'un komşu devletleri demokratikleşmeye ve kendi kimliklerini daha da güçlendirmeye çalışmaktaydı. Ancak Belarus'ta demokratikleşme yerine, halk sağlam ekonomik sistemi tercih etmiştir ve kendi Belarus kimliğini uyandırmak ve ulusal canlanma politikalarını gerçekleştiren BHC

⁵⁸ https://w.histrf.ru/articles/article/show/bielarus_riepublika_bielarus_bielorussiiia, (7.01.2022).

⁵⁹ Davidonis, a.g.e., s.8.

⁶⁰ I.Babkou. (1998). Belarus. Dual Modernity. Cultural Encounters in East Central Europe, s. 106.

gibi partileri desteklemenin yerine kendileri daha çok Rusça konuşarak Sovyetler Birliği'nin düzeninin tekrar kurulmasını istemişlerdir. Belarus'taki durumdan herhangi bir ülkede kimlik değişimini yapmak siyasi değişimi yapmak kadar kısa sürede gerçekleştirilemez olduğu anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği senelerdir millileştirme politikalarını gerçekleştirmiştir. Bu yüzden Belarus bağımsızlığını kazansa bile halkın ulusal kimliği düzene kendine göre değişiklikleri yapmaktaydı⁶¹.

2.2.Belarus'ta İlk Demokratikleşme Çabaları

Belarus, bazı devletlerin neden demokratikleşmeye eğilimli olduğunu ve diğerlerinin neden olmadığını anlamak için dikkate değer bir vaka çalışmasıdır. Bir ülke içindeki üç geçiş vakasının karşılaştırılması, nispeten istikrarlı koşullar altında bir ülke içindeki rejim değişikliğini etkileyen faktörlerin değişiminin dinamiklerini izleme imkanı vermektedir. Bu, her üç demokratik seçimleri zamanında olan devrim deneyimi de kendine özgü koşulları nedeniyle başarısız olup olmadığını veya rejim değişikliğinin başarısız olmasına yol açan sürekli faktörlerin olup olmadığını bulmayı mümkün kılar. Bu durum, dış güçlerin siyasi rejim üzerindeki etkisinin analizi için de ilginçtir, çünkü Belarus iki bölgesel hegemon, Rusya ve Avrupa Birliği (AB) arasında stratejik olarak önemli bir coğrafi konuma sahiptir⁶².

Bundan dolayı Belarus dahil olmak üzere eski Sovyet bloğundaki rejim değişikliğinin çeşitli nedenlerine odaklanan çok sayıda bilimsel ilgi vardır. Farklı çalışmalarda, sosyo-ekonomik gelişme ve sivil toplumun ve siyasi kültürün rolleri gibi demokratikleşmenin önkoşullarına büyük önem verilmiştir. Bu nedenle, farklı ülkelerde farklı koşullar altında gerçekleşen demokratik geçişin başarısını açıklayan faktörleri tanımlamak için birçok farklı teorik yaklaşım vardır. Teorik yaklaşıma göre dört ana kategoriyi tanımlamıştır: yapı odaklı yaklaşım, süreç odaklı yaklaşım, kurumsal bağlam odaklı yaklaşım ve siyasi ekonomik yaklaşım. Yapı odaklı yaklaşım, demokratik geçiş

⁶¹ Larisa Titarenko. (2007). Post-Soviet National Identity: Belarusian Approaches and Paradoxes. *Filosofiya Sociologiya*, 18 (4):80.

⁶² Yauheniya Nechyparenka. (2020). Democratic Transition in Belarus: Cause(s) of Failure. Institute of Barcelona, Barcelona, s.3.

gerçekleşmeden önce eğitim düzeyi ve sanayileşme, ekonomik büyüme, dini etken, sivil kültür ve çıkar grupları tarafından tanımlanan sosyo-ekonomik ve kültürel önkoşullara dayanmaktadır. İkinci yaklaşım ise demokratik geçişin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine karar veren seçkin grupların stratejik tercihlerine dayanmaktadır. Kurumsal yaklaşım, kurumların ve sivil toplumun demokratik geçiş için açıklayıcı bir değişken olarak rolünü vurgulamaktadır. Siyasi ekonomi yaklaşımı, ekonomik kriz ile siyasi geçiş arasındaki bağımlılık fikrini pekiştirmektedir⁶³. 2000-2005 yılları arasında Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da gerçekleşen devrimlerde halkın ekonomik gelişme düzeyi veya gelir dağılımı eşitsizliği gibi faktörler belirleyici olmamıştır. Buna karşılık, siyasi durumu halk tarafından algılanması, yolsuzluk ve yöneticilerin sorumluluk düzeyi, rejim değişikliği ile daha yakından ilişkiliydi⁶⁴. Dolayısıyla, sivil toplumun büyük bir devrimci güç olduğu açıktır. Ancak post-Sovyet ülkelerin demokratikleşme süreci tartışmalı bir konudur. Son dönemlerde post-Sovyet ülkelerde radikal sosyal, siyasi ve ekonomik değişiklikler yaşanmıştır. Bu ülkelerin 20.yüzyılın sonunda üçüncü demokratikleşme dalgasının bir parçası olacağı beklenmiştir ve bu yönde hem ülkelerin kendi içinde hem dışarıdan birçok çalışmalar yapılmıştır. Buna bakmaksızın bu coğrafyadaki ülkelerde demokratikleşme süreci başarısız sonuçlanmıştır. Bunun gibi durumlar, demokratik geçişin yapılabilmesi için ülkenin belirli özelliklere, tarihi altyapıya ve diğer elverişli koşullara sahip olması gerek olduğu fikirleri ortaya çıkarmıştır. Buna ilişkin Samuel Huntington'a göre, demokratikleşmenin gerçekleşebilmesi için belirli faktörler bulunmaktadır. O faktörlerin arasında dış güçlerin etkisi ve "kartopu" süreci vardır. Ülkede denemeler olmasına rağmen "kartopu" süreci Belarus'ta gerçekleşmemiştir. Eğer ülkede elverişli iç koşullar yoksa yalnızca "kartopu" ve dış etki ile demokratikleşme sürecinin gerçekleşebilmesi mümkün değildir⁶⁵. Devrimlerin gerçekleştiği Sovyet sonrası devletler ve Sırbistan'daki devrim karşılaştırıldığında, tüm başarılı devrimler için ortak olan faktörleri ortaya çıkar. Bunlar, devrimlerin ana gücü olan gençlerin hareketleri, birleşik muhalefet ve Batı demokrasiyi savunan farklı sivil toplum kuruluşları⁶⁶.

⁶³ A.g.e., s.4.

⁶⁴ Stephen White. (2009). Coloured Revolution: Is There a Pattern? Journal of Communist Studies and Transition Politics, 23(2):380.

⁶⁵ Samuel Huntington. (1991). Democracy's Third Wave. Journal of Democracy, 2(2):16.

⁶⁶ Graeme P. Herd. (2005). Color Revolutions and The CIS: "Manufactured" Versus "Managers Democracy? Problems of Post-Communism, 52(2):5-7.

Demokrasinin benimseyebileceği ülkelerde genelde düzenli olarak seçimler yapılır. Ayrıca ülkelerde bir bütün olarak hareket eden ve muhalif gruplar arasında işbirliği oluşturmaya çalışan sivil toplum gelişmiş haldedir. Ancak Belarus düzenli seçimler gerçekleştirmesine rağmen mevcut devlet başkanının mevzuatla hileli manipülasyonları onun birden çok kez yeniden seçilmesine izin vermiştir⁶⁷.

Belarus, demokrasinin ülke içinde gelişmesine çok sayıda engeller yaratan bir ülke modeline tekabül ediyor. Dış aktörlerin çabalarına bakmaksızın durum büyük ölçüde değişmemiş gibi görünmektedir. Lukaşenko rejimi, Rus lideri Vladimir Putin ve Kazakistan'daki Nursultan Nazarbaev hariç, diğer eski Sovyet liderlerinin çoğundan farklı olarak sürdürülebilir bir popülerliğe sahipti. Belarus'un da temelde demokratik bir rejimle ilgili tarihsel bir deneyime sahip olmadığını belirtmek gerekir. 1918'deki bağımsızlık dönemi çok kısa sürmüştür. Gorbaçov dönemi değişim getirmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ulusal canlanma gerçekleşmemiştir. Aralık 1991 ile Lukaşenko'nun 1994'te iktidara gelmesi arasındaki üç yıllık dönemde Belarus, siyasi çatışmaların eşlik ettiği ciddi bir ekonomik gerileme yaşamıştır⁶⁸. 1991-1994 yılları aralığı belki de bir demokrasinin kurulabileceği bir dönem olabilirdi ama o zaman iktidarda olan Stanislav Şuşkeviç ve Vyaçeslav Kebiç de değişiklik yapabilecek durumda değillerdi. Yeni devlet, Lukaşenko'nun seçilmesinden önce yön ve liderlikten yoksundu denilebilir. Yeni devlet başkanı Sovyet geçmişi hakkında nostaljik düşüncedeydi ve kamuoyuna Sovyetler Birliği'nin çöküşünden pişman olduğunu ve onun anısına ve başarılarına sadık kalacağına dair güvence vermiştir. Bununla birlikte, gerçekte, devlet başkanının taktikleri, tipik bir eski Sovyet personelinin taktiklerinden çok daha farklıydı, çünkü yavaş yavaş Moskova ile birleşme yerine yerel veya bölgesel bir güç üssü kurmaya odaklanmıştır⁶⁹. Bunu da seçmenlerin desteği ile yapmaktaydı. Seçmenlerin çoğunluğu diktatörlüğe yakın bir yürütme tarzına sahip otoriter bir devlet başkanını desteklediği ve demokratik devletin temel unsurlarını reddettiği 1996 Referandumunu halk desteklemiştir. Bu da, Belarus demokrasisinde bir dönüm noktası

⁶⁷ Valerie, Bunce ve Sharon L. Wolchik. (2006). Favourable Conditions and Electoral Revolutions. *Journal of Democracy*, 17(4):14.

⁶⁸ David R. Marples. (2009). Outpost of Tyranny? The Failure of Democratization in Belarus. *Democratization*, 16(4):757.

⁶⁹ A.g.e., ss. 757-758.

olarak sayılır. 1997 yılına gelindiğinde, yasama organı ve yargı görevlileri doğrudan devlet başkanı tarafından atanan kişilerdi. Devlet başkanının güçlenme süreci devam etmiştir. 2004 Referandumu, başkanlık dönemi sınırlarını kaldırmıştır. Resmi rakamlara göre Belarus seçmenlerinin yaklaşık %80'i, Lukaşenko'nun bir kişinin hizmet edebileceği sınırsız sayıda başkanlık dönemi önerisini desteklemiştir⁷⁰. Böylece, Aleksandr Lukaşenko, gelecekteki zaferlerinin meşruiyetini garanti edebilmiştir ve ülkede demokrasinin görüntüsünü oluşturabilmiştir. 1994'ten beri, her beş yılda bir Aleksandr Lukaşenko, yasal olarak başkanlık kampanyasını yürütmüş ve seçimi kazanmıştır. Coğrafi olarak Belarus, yarı otoriter Rusya ile demokratik Avrupa arasında kilitlenmiştir. Diğer üç taraftan Belarus, batıda istikrarlı demokratik devletler Polonya, Litvanya ve Letonya, güneyden Ukrayna tarafından, başarılı devrimin gerçekleştiği ülke ile çevrilidir. Ancak Belarus, neredeyse otuz yıldır, tüm güç dallarının bağımsızlıktan yoksun olduğu ve devlet başkanının tüm anlamlı güç kaynakları üzerinde mutlak kontrol uyguladığı istikrarlı bir otoriter rejim olmaya devam etmektedir⁷¹. Bunlar arasında ülkedeki yargı, Anayasa Mahkemesi, parlamentonun alt meclisi, parlamentonun üst kanadı, tüm devlet gelir ve harcamaları ve ülkedeki medya devlet başkanı tarafından kontrol edilmektedir. Anayasa Mahkemesinde, başkan dahil on iki üyeden altısının atanması devlet başkanı tarafından yapılır. Parlamentonun alt meclisinde ise seçim yapılmadan üyelerin şahsen seçilmesi ve parlamentonun üst kanadında ise herhangi bir zamanda üyelerin üçte birini atama yetkileri devlet başkanına aittir⁷². Bağımsız medya üzerindeki devlet baskıları, rejimin Belarus'un ilk özel radyo istasyonunu kapatması ile 1996 yılında başlamıştır. 2001 yılı seçimleri ile devlet tüm yerel radyo ve televizyon yayınlarını kontrol altına almıştır. 2006 seçimlerinden önce ise devlet bağımsız gazeteleri hedef alarak onların üzerine de baskı uygulamaya başlamıştır. 2010 seçimlerine kadar hükümet kapsamlı internet sansür önlemleri uygulamaya koyarak kontrolü daha da sıkılaştırmıştır. 2005 yılına kadar Lukaşenko rejimi, demokrasi üzerinde çalışan sivil toplum kuruluşlarının yayılmasını ve herhangi bir muhalefet hareketinin yükselişini

⁷⁰ Steven M.Eke ve Taras Kuzio. (2000). Sultanism in Eastern Europe: The Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus. *Europe-Asia Studies*, 52(3):523.

⁷¹ Vitali Silitski ve Aleksey Pikulik. (2011). Nations in Transit 2011: Belarus, Freedom House, ss.111-112.

⁷² Mark Lenzi. (2002). Lost Civilization: the Thorough Repression of Civil Society in Belarus. *Democratizatsiya*, 10(3):411.

önlemek için gerekli tüm yasal ve yasama dışı önlemleri almıştır⁷³. 2010 yılı seçimleriyle birlikte devlet, toplumu kontrol etmek ve gücünü pekiştirmek için her türlü tedbiri uygulamaya koymuştur. Böylece, devletlerin baskı kapasitesi önleyici tedbirler üzerine inşa edilmiş ve en yüksek noktasına, dokuz adaydan yedisinin tutuklandığı ve 700'den fazla barışçıl protestocunun şiddet uygulanarak hapsedildiği 2010 seçimlerinden sonra ulaşmıştır. Belarus örneğinde devletin baskı uygulayabilme kapasitesi önemlidir. Gençlik hareketi gibi bazı faktörler devlet baskılarına rağmen faaliyet gösterebilse de, batı destekli uluslararası kuruluşlar gibi diğer faktörler büyük ölçüde olumsuz yönde etkilenmiştir⁷⁴.

Demokratikleşme sürecinin diğer siyasi faktörü muhalefetin etkisi ve gücüdür. Muhalefet 2001 ve 2006 seçimleri için az da olsa birleşmeyi başarmıştır, ama 2010'da başarılı olamamıştır. 2001 ve 2006'da yapılan tüm çabalara rağmen muhalefet, Belaruslu seçmenleri nihai sonuçların farklı olması gerektiğine ikna etmeyi başaramamıştır. 2001, 2006 ve 2010 ulusal kamuoyu anket sonuçlarına bakıldığında, Lukaşenko hükümetinin 1990'ların sonlarında uygulamaya başladığı medya üzerindeki mutlak devlet kontrolü nedeniyle, insanların Lukaşenko'dan başka aday hakkında pek bir şey bilmediğini göstermektedir. Alternatif olarak internet ancak 2007 civarında popüler hale gelmiştir. 2010 yılında nüfusun %32'si internet kullanıcısı olduğunu bildirmesine rağmen, sadece %10'u interneti başkanlık kampanyaları ve seçimleri hakkında bilgi kaynağı olarak görmekteydi. Güçlü, karizmatik birleşik muhalefet lideri tarafından yönetilen doğru başkanlık kampanyası, belki de Lukaşenko'yu gelecekteki bir başkan olarak görmeyenlerin üçte ikisini rejim değişikliğine yol açabilirdi. Ancak o dönemde öyle bir aday bulunmamaktaydı⁷⁵.

Demokratikleşme sürecinin gerçekleştirilmesinde sosyal faktör çok büyük önem kazanmaktadır. Özellikle genç toplumun harekete geçmesi bazen gerçek değişiklikler getirebilir. Belarus'ta harekette bulunan uluslararası gençlik hareketi "*Malady Front*" (Gençlik Cephesi), Belarus Halk Cephesi isimli muhalefet partisi tarafından 1997 yılında kurulmuştur. Belarus dilinin ve ulusal kimliğin yeniden canlandırılmasına odaklanan

⁷³ A.g.e., ss.413-415.

⁷⁴ Silitski ve Pikulik, a.g.e., s.115.

⁷⁵ Nechyparenka, a.g.e., s.15.

BHC ideolojisi takip eden “*Malady Front*”, Belarus’un ağırlıklı olarak Rusça konuşan nüfusu arasında pek çok destekçi çekmeyi başaramamıştır⁷⁶. Sonuç olarak, “*Malady Front*” hala aktif olmasına ve rejime karşı mücadelesini sürdürmesine rağmen, Belarus sosyal gerçekliği açısından Belarus gençliğini tam anlamıyla harekete geçirebilecek durumda değil. Bu nedenle, 2001’de “*Malady Front*” ve diğer genç aktivistler tarafından “*Zubr*” (Bizon) adlı yeni bir gençlik hareketi kurulmuştur. Mevcut otoriter rejimle ideolojik olarak uyumsuz olan “*Zubr*” hareketinin Belarus’ta resmi kaydı reddedilmiştir. Bu nedenle, bu örgütün tüm üyeleri, illegal gençlik hareketine katıldıkları için hükümetten zulme maruz kalmıştır. “*Zubr*”, aktif olarak kayıp siyasetçilerin ve gazetecilerin portreleriyle Belarus şehirlerinin sokaklarına çıkarak halka açık bir şekilde Lukaşenko hükümetini zedelemeye çalışmaya başlamıştır⁷⁷. “*Zubr*” eylemleri nedeniyle, bu isimler kamuoyu tarafından bilinir hale gelmiştir ve Belaruslular arasında devlet başkanının ve hükümetinin güvenilirliğini düşürmüştür. Halkın siyasi liderlerinin ve gazetecilerin kaçırılması ve öldürülmesiyle suçlanan yetkililer, onların ortadan kaybolması gerçeğini artık göz ardı edemezdi. Başkanlık otoritesini düşürmek ve Lukaşenko hükümetinin gayrimeşruluğunu ortaya çıkarmak için kampanya yürüten “*Zubr*”ın kışkırtıcı hareketleri, genç Belarus vatandaşlarının daha fazla seferber edilmesi için umut verici bir ilk adımdı.⁷⁸ 2001 yılında hareket tarafından 1500’den fazla eylem düzenlenmiştir. 2001 yılında hareket genel olarak rejim değişikliğini ve demokratik özgürlük değerlerini savunan eylemlerini oldukça aktif bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Genç aktivistler, Lukaşenko rejimini protesto etmek için daha fazla izinsiz mitingler düzenlemiştir. Lukaşenko hükümetinin genç Belarus nüfusu üzerindeki etkisini düşürmek için “*Zubr*”, 2004 yılında başkanlık tarafından desteklenen Belarus Cumhuriyet Gençlik Hareketi’ne (BCGH) karşı “BCGH’ni durdur” isimli kampanyasını başlatmıştır. Kampanyanın amacı, genç Belarusluları BCGH’ne zorunlu üyeliğe ve karşılığında devlet başkanının asılsız vaatlerine karşı birleştirmektir. Zamanla hareket, tecrübe ve bilgi edinme ile daha aktif hale gelebilmiştir. 2006 devlet başkanlığı seçimiyle, hükümetin baskılarına rağmen, hareket üyeleri 152 kasabada temsilcileri ile geniş bir

⁷⁶ A.g.e., s.16.

⁷⁷ A.g.e., s.17.

⁷⁸ Kuzio, a.g.e., ss.374-375.

ulusal eylemci ağı geliştirebilmişler⁷⁹. Gençlik hareketi güçlenerek 2006 seçimleri sırasında muhalefetin başarılı olması için yüksek derece katkıda bulunmuştur. “Zubr”, 2006 seçimlerinden iki ay sonra kapatılmıştır. Bu nedenle, 2010 seçimlerinde Belarus’ta Lukaşenko rejimine karşı başka aktif gençlik hareketleri olmasına rağmen, güçlü bir şekilde demokrasiyi savunan hareket yoktu. O hareketler ülke genelinde gençlerin seferberliğini yapamamıştır. “Zubr”, kamuoyu desteği bularak ülkenin her yerindeki gençleri harekete geçirmeyi başarmıştır. 2010 yılından sonraki gençlik hareketleri ise ağırlıklı olarak başkentte yoğunlaşmıştır. Belarus gençlerinin Belarus’ta demokrasinin yayılmasına, özellikle 2001-2006 yılları arasında, birleşip faaliyetlerini devlet çapında yayabildikleri zaman, önemli katkıları olduğu sonucuna varılabilir⁸⁰.

Demokratikleşme sürecinin bir ülkede gerçekleşmesi için dış etki faktörü de oldukça önemlidir. Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna’daki devrimlere ABD hükümeti tarafından finanse edilen Freedom House, Batı kökenli Soros Vakfı gibi ve Amerikan kaynaklı örgütlerin etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, Belarus’taki bu örgütlerin aktif desteğinin olmamasının rejim değişikliğinin başarısız olmasının nedenlerinden biri olduğu varsayılmaktadır. Belarus’ta Soros Vakfı, 1996 Referandumunun meşruiyetine itiraz eden protestolara aktif katılımı nedeniyle 1997’de kapatılmıştır. Ancak ABD, USAID ve diğer programlar aracılığıyla Belarus sivil toplum kuruluşlarına bağış destek programlarına devam etmiştir. 1998’de ise Belarus sivil toplumu ile Lukaşenko hükümeti arasında büyük bir uluslararası arabulucu haline gelen Minsk’teki Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) Danışma ve İzleme Grubu açılmıştır. Ancak buna rağmen 2001 seçimlerinden önce bu konuda Avrupa tarafından çok az sayıda etkileşim olmuştur. ABD, esas olarak sivil toplum örgütlerine doğrudan yardım sağlarken, AB ise daha çok danışmanlık şeklinde destekte bulunmaktaydı. Dolayısıyla, ABD ve AB aynı destek sağlamamıştır. Bu da bir tutarsızlık yaratmış ve yardımların koordinasyonunu olumsuz yönde etkilemiş, demokrasiyi savunan örgütlerin verimliliğini düşürmüştür⁸¹. Hükümetin

⁷⁹ Olena Nikolayenko. (2009). Youth Movements in Post-Communist Societies: A Model of Nonviolent Resistance. CDDRL Working Papers, 44(14):5.

⁸⁰ A.g.e., ss.7-8.

⁸¹ Balasz Jarabik. (2009). International Democracy Assistance to Belarus: An Effective Tool? Prospects for Democracy in Belarus, Joerg Forbig, David R. Marples ve Pavol Demes (Ed.), 2.Baskı, The German Marshall Fund of the United States, Washington D.C., s.87.

sivil toplum kuruluşlarının varlığına ve 1990'ların sonlarından itibaren sivil toplum kuruluşlarının gelişimine yönelik sert ve düşmanca tutumuna rağmen, USAID, siyasi olarak aktif gençleri desteklemek için beceri eğitimi veren siyasi parti eğitim programları aracılığıyla kuruluşları desteklemeye devam etmiştir. Ayrıca bağımsız haber ve bilgi kaynakları sağlamıştır. Ulusal Demokratik Enstitü'nün Belarus Cumhuriyeti'nde daimi bir ofis açmasına hiçbir zaman izin verilmemiştir, ancak enstitü 2000'den beri orada programlar yürütebilmekteydi. Enstitünün kilit çalışma alanları siyasi partilerin güçlenmesi ve hükümete alternatif adayların geliştirilmesi, partiler arasında koalisyonların kurulması, kadınların güçlendirilmesi ve gençlik liderliğinin geliştirilmesi olarak farklı etkinliklerden ibaretti⁸². 2002 ve 2006 yılları arasındaki dönem, hükümet tarafından Belarus'ta sivil topluma karşı uygulanan yasal baskıların dönemi olmuştur. 2001 seçimlerinden sonra sivil toplum için yasal durum kötüleşmiştir. Hükümet tarafından 2001 yılında kabul edilen mevzuat, kayıt dışı kuruluşlara herhangi bir kalkınma yardımını yasaklamıştır. Bu nedenle, Belarus'taki demokrasiyi savunan örgütlere resmi olarak bağışçı desteği sağlamak inanılmaz derecede zor hale gelmiştir. Ukrayna'daki devrim, Belarus hükümetinin sivil toplum kuruluşlarına olan görüşlerini değiştirmiştir ve daha sert önlemler almaya neden olmuştur. Bu, Belarus'taki sivil toplum örgütlerin ve dışarıdan herhangi bir şekilde yardım sağlayan kurumların etkisini azaltmıştır ve demokrasiye olumsuz bir şekilde etkilemiştir. 2005 yılına gelindiğinde, muhalefeti destekleyen sivil toplum örgütlerinin büyük bir kısmının ya resmi kaydı reddedilmiştir ya da örgütler mahkeme kararıyla kapatılmıştır⁸³.

2005 yılının sonuna kadar hükümet, kayıt dışı örgütlere katılımı suç olarak saymıştır. Medya, zorla kapatılmış sivil toplum kuruluşları hakkında haber yapmaktan ağır cezalarla karşı karşıya kalmıştır. Bağımsız basın, kapatılmaya yönelik resmi uyarıların verilmesinden sonra sessizliği ve sansürü uygulamaya başlamıştır. Belarus hükümeti Rus televizyonu ve radyosu yerine ülke içinde yapılan yayınları devreye sokmuştur. Böylece, hükümet tek bilgi kaynağı haline gelmiştir ve mevcut devlet başkanlığı rejiminin başarılarını destekleyen kampanyaları başlatmıştır. 2006 seçimlerine

⁸² Nechyparenka, a.g.e., s.19.

⁸³ A.g.e., s.20.

gelindiğinde, batı tarafından finanse edilen sivil toplum kuruluşlarının ya resmi kaydı reddedilmiş ya da sahte bahanelerle basitçe kapatılmıştır. Bu nedenle hükümet, 2006 seçimlerinden önce Belarus'ta reform odaklı demokratik yanlısı sivil toplumun gelişimini zayıflatmak için gerekli önleyici tedbirleri almıştır⁸⁴.

2001 seçimlerinden önceki dönem, demokrasiyi savunan sivil toplum kuruluşlarının yükselişi ve sivil toplumun devlet yasama açısından gelişmesi için en elverişli dönemdi. AB'nin genişlemesi nedeniyle, komşu devletlerin demokratikleşmesi o noktada AB için bir öncelik olmadığından dolayı ABD ile Avrupa arasında bazı yanlış anlaşılmalara olmuştur. Ancak buna rağmen Belarus içindeki ortam 2001 sonrası seçim zamanına kıyasla yeterince elverişliydi. Dahası, ABD'nin demokrasinin geliştirilmesine katılım düzeyi, AB'ninkinden daha yüksekti. Bir dereceye kadar destek değişmekle birlikte, hükümetin sivil topluma yönelik zulüm politikalarına rağmen uluslararası bağışçılardan sürekli destek vardı. Buna bakmaksızın bu yardımlar yeterli derecede ülke içinde değişiklik getirememiştir ve Belarus'ta demokratikleşme sürecinin gerçekleşmemesinin nedenlerinden biri olarak sayılmaktadır⁸⁵.

Demokratikleşme sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli kriterlerin arasında ekonomik zenginlik, gelirlerin eşit dağılımı ve piyasa ekonomisi unsurları bulunmaktadır. Belarus, 2020 yılının verilerine göre Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) devletleri arasında en düşük yoksulluk oranına sahipti. Devlet, bunu garantili istihdam ve hükümet düzenlemelerinin yanı sıra imalat ve tarım sektörlerine yönelik devlet sübvansiyonlarının yardımı ile mümkün kılmıştır. Nüfusun sadece %1'inden azı aşırı yoksulluk içinde yaşamaktadır⁸⁶. Piyasa rekabeti zayıf bir kurumsal çerçeve içinde faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte, Belarus sosyo-ekonomik modelinin belirgin yapısal krizi ve olumsuz dış koşullar nedeniyle, hükümet 2019'da reformlarına devam etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, son yıllarda kaydedilen ilerleme, seçim sonrası kriz nedeniyle tamamen yok edilmiştir ve devlet, pandeminin ilk dalgası, seçim kampanyası ve seçim sonrası

⁸⁴ Vitali Silitski. (2005). Preempting Democracy: The Case of Belarus. *Journal of Democracy*, 16(4):92.

⁸⁵ A.g.e., s.94.

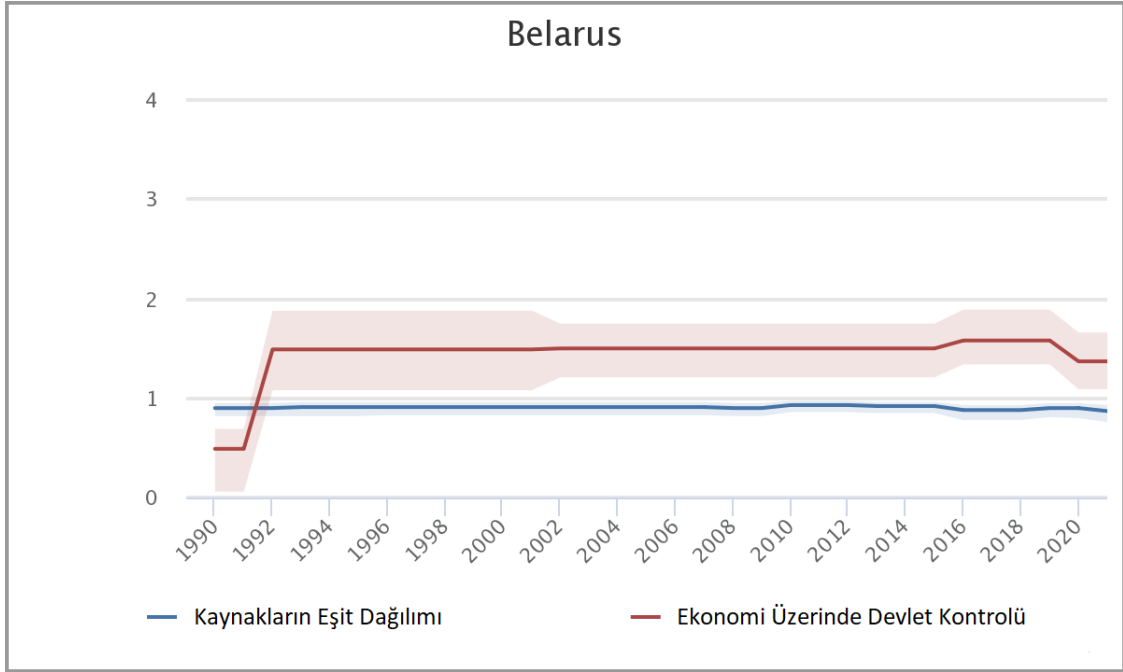
⁸⁶ Bertelsmann Stiftung's Transformation Index. (2022). BTI 2022 Country Report- Belarus. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, s.20.

kitlesel protestolar sırasında en aktif olan özel işletmeleri bastırmıştır⁸⁷. Bilişim teknolojileri girişimlerinin yaklaşık üçte biri, Ekim 2020 itibariyle siyasi iklim nedeniyle şirketlerini farklı bir ülkeye yerleştirme planları yapmışlardır ve yaklaşık %10'u planlarını gerçekleştirmiştir. Özel işletmeler Belarus ekonomisine önemli katkılarda bulunsa da devlet özel sektörün imkanlarını ve potansiyelini tam olarak kullanmamaktadır. Belarus, Avrupa ülkeleri arasında özel sektörün en düşük paylarından birine sahiptir ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin brüt katma değer içindeki payı %30'un altındadır. 2016-2020 Sosyo-ekonomik Kalkınma Programı'na göre küçük ve orta ölçekli işletmelerin payının 2020 yılına kadar %40'a çıkması beklenmekteydi ancak bu gerçekleşmemiştir. Aksine, Ocak 2021'in sonunda, Devlet Kontrol Komitesi, 270 000 girişimci de dahil olmak üzere özel işletmeler üzerindeki vergi yükünün artırılması için Maliye Bakanlığı'na önerilerde bulunmuştur⁸⁸. 1991 yılından itibaren bugüne kadar aslında ekonomi üzerinde kontrolünü azaltmamıştır. Belirli alanlarda biraz kontrol azalma olmasına bakmaksızın ekonomi belirgin düzeyde piyasa ekonomisine geçmemiştir. Devlet hep ekonomiyi kendi kontrolü altına tutmuştur. Bunun sonucu olarak özel işletmeler için büyüme fırsatı olmamıştır. Ekonomide elde edilen kaynakların da eşit olarak farklı kesimler arasında dağılmamaktaydı hep devlet kontrolü altında tutulmaktaydı. Dolayısıyla, zenginlerin özel sektörde söz sahibi olan zengin oluşmasına fırsat bulunmamaktaydı. Bu Grafik 2.1'de net olarak görülebilir:

⁸⁷ A.g.e., s.22.

⁸⁸ A.g.e., s.27.

Grafik 2.1. Belarus'ta Kaynakların Dağılımı ve Ekonomi Üzerindeki Devlet Kontrolü⁸⁹

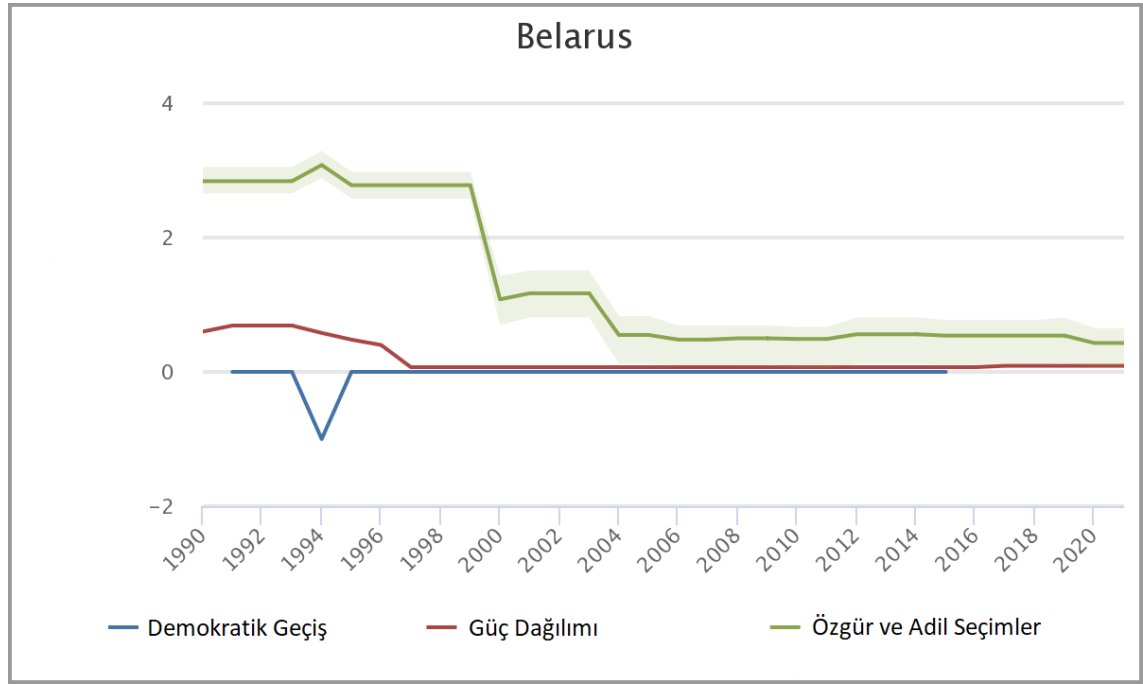
Grafik 2.1'e istinaden Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Belarus'ta resmi olarak piyasa ekonomisine geçilmesine bakmaksızın ekonomi üzerinde devlet kontrolü sadece 1991 yılında çok az bir şekilde azalmıştır ancak 1992 yılı itibarıyla hep aynı düzeyde bulunmuştur. Yaklaşık otuz sene geçmesine rağmen devlet, ekonomi üzerinde kontrolü kaldırmamıştır ve böylece iktidardan bağımsız olan zengin kesimin ortaya çıkmasına izin vermemiştir. Ekonomi üzerinde devlet kontrolü devam ettiğinden dolayı kaynakların eşit dağılımından söz etmek mümkün değildir.

Modern demokrasi anlayışına göre seçimlerin hilesiz ve adil bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Belarus'ta 1994 yılından sonra seçimler her zaman hileler ile ve devlet kontrolü altına yer almıştır. Ayrıca, devlet başkanı referandum yardımıyla ve o dönemde muhalefet ve karşısına çıkabilecek güç eksikliği nedeniyle bütün iktidarı kendi elinde toplamıştır. Hem ekonomik faktörü ve bu faktörden doğan orta sınıf eksikliği ele alındığında hem de ülke içinde iktidarın tek elde toplandığı düşünüldüğünde

⁸⁹ Belarus Country Graph. Varieties of Democracy. https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/ (06.11.2022).

Belarus'ta demokratikleşme sürecinin yer alması mümkün olmamaktadır. Bu durum son otuz sene içerisinde ilerlemesi Grafik 2.2'de görülebilir.

Grafik 2.2. Belarus'ta Demokrasiye Geçiş⁹⁰

2.3. Belarus İç Siyaseti

Belarus, köken olarak bir tarım ülkesiydi. Ancak Sovyetler Birliği'nin çizdiği yön doğrultusunda sanayileşmiş bir ülkeye dönüştürülmüştür. Moskova'daki merkezi yönetim Belarus ekonomisinin genişlemesinin doğrudan kontrol etmiştir. Bu nedenle ülke kısa süre içinde bir üretim ülkesi haline gelmiştir. Ülkede araba, traktör gibi önemli ürünlerin çıktığı endüstriyel fabrikalar inşa edilmiştir. Bu durum kentleşmenin artmasına neden olmuştur. Kentler devamlı olarak büyümekteydi. Ayrıca, Rusya'dan da çok sayıda göçmenler gelmeye başlamıştır. Rusların sayısının çoğalması uzun vadede Belarus kültürünü, kimliğini, dilini ve siyasetini yüksek derecede etkilemiştir. Örneğin, Rusça, resmi dil statüsünü kazanmıştır. Bundan dolayı Sovyetler Birliği dağılımı konusunda en

⁹⁰ Belarus Country Graph. Varieties of Democracy. https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/ (06.11.2022).

az istekli olan ülkelerden biriydi. Ancak dağılım kaçınılmaz bir adım olduğundan dolayı, Belarus da 27 Temmuz 1990 yılında ulusal egemenliğini ilan etmiştir. 1991 yılında ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kendi bağımsızlığını ilan etmiştir⁹¹.

Bağımsızlığa kavuşan Belarus'un ulusal canlanmaya yönelik politikalar uygulaması gerekmektedir. Ancak Sovyet döneminde gerçekleşen aşırı derece sert ulusallaştırma politikalarından dolayı Belarus ulusal kimliği ve onun canlandırılması, nüfusun çoğunluğu arasında hiçbir zaman kabul görmemiştir. Bu doğal olarak dil durumuna da yansımıştır. Rusça'nın 1995'te resmi dil statüsünü almıştır ve artık hükümette ve devlet organlarında da bir çalışma dili olarak kullanılmaktaydı. Bu tür politikaların bir sonucu olarak, Belarus siyaseti ikiye ayrılmış hale gelmiştir. 1991'de Belarus'ta bir yandan komünistler veya eski komünistler varken diğer yandan Halk Cephesi milliyetçileri vardı. İki cephe arasında hiçbir zaman bir çalışma ittifakı olmamıştır. Belarus, siyasette bir orta yol eksikliğinden dolayı çok zorluk çekmiştir. İki cephe arasındaki ayrım kökten bir ayrımdı. Komünistler, bağımsızlığı Belarosluların geçmişte savaştıkları nedenlere ihanet olarak görmüşlerdir. Milliyetçiler ise, eski komünist siyasi liderlerin ulusal bilinçten yoksun olarak kabul etmişlerdir⁹². 1991-1993 yılları arasında Sovyetler Birliği genelinde zor bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemler, aşırı derece sıkıntılı ekonomik sorunların ve siyasi iç çatışmaların dönemiydi. Ülkenin o zamanki lideri parlamento başkanı Stanislav Şuşkeviç, eski komünistlerden ve yenilikçi milliyetçilerden oluşan bir parlamento yönetmek zorundaydı. Komünistler, Şuşkeviç'i yeterince güçlü görmezken milliyetçiler ise onu ülkeyi kaldırmak için gerekli adımları atmaya karar veremeyen eski düşüncedeki biri olarak kabul etmekteydi. Bu nedenle, Belarus'un ilk anayasasının kabulünden kısa bir süre sonra yapılan 1994'teki ilk devlet başkanlığı seçimlerinde Aleksandr Lukaşenko, ekonomik durgunluk ve gerileme dönemine herkes tarafından bir alternatif olarak algılanmıştır. Halk tarafından ise Lukaşenko'nun yeterli derecede destek alabilmesinin en önemli nedenlerinden biri de kendisinin yolsuzluğa komisyonu başkanı olması idi⁹³. Lukaşenko, halk tarafından genç,

⁹¹ Marina Ratkeviç. (2018). Natsionalno-yazıkovaya Politika v BSSR (1920-ye-naçalo 1930-h gg.), Vliyamiye na Status Polskogo Yazıka. Institut Pograniçnoy Slujbi Respubliki Belarus, 63(3):340.

⁹² David R. Marples. (2003). History and Politics in Post-Soviet Belarus: The Foundations. Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J.Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, s. 26.

⁹³ A.g.e., ss. 27-28.

potansiyeli olan ve halka yakın olarak görülmekteydi. Konuşmalarını basit ve anlayışlı tutmaya çalışan Lukaşenko, Sovyet geçmişi ve Rusya ile bağları konusunda nostaljikti ve BHC milliyetçilerine ve ideallerine karşıydı. Daha sonra, bilindiği gibi, hükümet tarafından, özellikle 1995 ve 1996 referandumlarının ardından, demokratik sürecinin gerçekleşmesine önemli müdahaleler olmuştur. İkinci referandum, devlet başkanına parlamentoyu feshetme, yeni bir üst meclis oluşturma ve yenilenen bir Anayasa Mahkemesi kurma yetkisi vermiştir. Böylece on üçüncü oturum parlamentosu feshedilmiştir ve 120 üyeden oluşan yeni bir meclis kurulmuştur. Aralık ayı sonlarında, 1994 Anayasa'sının yeni değiştirilmiş bir versiyonu yayınlanmıştır. Yapılan değişiklikler devlet başkanına post-Sovyet ülkeler genelinde benzeri olmayan yetkiler vermiştir⁹⁴. İktidarın güçlenmesi dönemi, siyasi yaşamın çoğu yönünü kontrol eden otoriter bir rejime dönmüştür. En sert kontrol medya, muhalefet figürleri, sivil toplum kuruluşları üzerinde olmuştur. 1999'da tüm siyasi grupların yeniden kayıt altına alınması gerekmektedir ve "Belarus" ve "Popüler" gibi kelimeler başlıklarından kaldırılmıştır. Örneğin, Belarus Halk Cephesi ("*Belarusskiy Populyarniy Front*"), adını kısaltmak zorunda kalmıştır ve resmi olarak meşru bir kurum olarak tescil edilmemiştir⁹⁵. Kurum, o dönemdeki tek muhalif partiydi. Ancak başarılı olamamıştır. Bir açıdan muhalefet kendisi için en büyük düşmanı olmuştur. BHC, ülkedeki ulusal bilinç düzeyinin çok düşük olduğu bir siyasi ortamda değişiklikler meydana getirmeye çalışmıştır. Bazen kurum çok radikal yöntemler kullanmıştır ve doğal olarak hem hükümet hem de Sovyet kimliğinin daha güçlü olduğu halk tarafından sert tepkiler ile karşı karşıya kalmıştır. Ama yine de kurumun lideri Zenon Poznyak, Belarus için önemli değişiklikler yapmıştır. Poznyak, Sovyetler Birliği döneminde yapılan birçok usulsüzlük ve suçlar hakkında bilgileri açığa çıkarmıştır. Aksi taktirde halk belki de hiç haberi olmazdı. Ayrıca Sovyet veya Sovyet sonrası modellerden belirgin şekilde farklı olan bir Belarus anlayışı da sağlamıştır. Ancak kilit zamanda geri adımlar atmak zorunda kalmıştır⁹⁶.

1993 yılında Rusya'da devlet başkanı, parlamentoya karşı yetkisini şiddet içeren yollarla sağlamlaştırmayı başarmıştır. Ukrayna'da ise yakın geçmişte parlamentodaki

⁹⁴ David R. Marples. (2012). Belarus: A Denationalized Nation. Routledge, New York, ss. 96-99.

⁹⁵ A.g.e., ss.101-102.

⁹⁶ David R. Marples, History and Politics in Post-Soviet Belarus: The Foundations, ss. 29-30.

bölünmeler, önemli ölçüde ekonomik ve siyasi kalkınmayı engellemiştir ve devlet başkanı Leonid Kuçma hükümeti ve Ukrayna parlamentosu içindeki otoriter eğilimleri teşvik etmiştir. 1999'da Belarus'ta muhalefet iki ciddi ikilemle karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak, Mayıs 1999'daki resmi olmayan devlet başkanlığı seçimleri, özellikle oylama yöntemleri ve elde edilen oy sayılarında hileler ve geç bir aşamada Poznyak'ın en son zamanda seçimlerden çekilme konusunda tartışma ve anlaşmazlıklarla sonuçlanmıştır⁹⁷. İkincisi, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Belarus Danışma ve İzleme Grubu'nun (AGİT BDİG) hükümet ile muhalifleri arasında bir diyalog geliştirme çabaları, rejim tarafından baskı uygulananları yalnızca yasayla meşrulaştırmaya zorladığı için, muhalefet bir tartışma ve diyaloga girmek zorundaydı ve bu durum onları zor durumda bırakmaktaydı. Muhalefet liderleri tartışmalara girmeyi reddederse, süreci engelleyenler olarak algılanmışlar. Bu bakımdan, AGİT BDİG bu girişimi, uzun vadede önemli ölçüde kazanımlar getirebilse de ilk etapta muhalefetten ziyade hükümete fayda sağlamıştır. Ancak 2000 yılının sonlarına doğru AGİT'in varlığı hükümeti Minsk'ten ayrılmasını talep edecek kadar rahatsız etmişti⁹⁸. AGİT girişimi, aynı zamanda Lukaşenko tarafından tasfiye edilen parlamentonun on üçüncü oturumunu ve onun liderini etkilemiştir. O dönem parlamento başkanı Semyon Şaretskiy idi. Lukaşenko, parlamentoyu tasfiye edince Şaretskiy Litvanya'ya kaçmıştır. 27 Ağustos 1999'da alternatif bir hükümet kuracağını ve seçimler düzenleyeceğini duyurmuştur. Ancak bir röportajda AGİT'in görüşüne göre böyle bir hükümetin herhangi bir tanınma olasılığının düşük olacağını açıkça belirtmiştir. Lukaşenko, devlet başkanı olarak görevini yasadışı yollarla uzatmış olabilir, ancak Minsk'te açıkça ana otorite konumunda olduğu için yabancı elçiler tarafından tanınmaktaydı. Elçiler, Lukaşenko'nun 1994 Anayasa'sını ihlal ettiğinin farkındalar, ancak ülkede resmi olarak en üst otorite olduğundan dolayı her türlü onu tanımak zorundaydılar. Bundan dolayı, Belarus muhalefeti batıyı ve onun demokratik kurumlarını iki yüzlü olarak görmüşlerdir. Öte yandan AGİT, anlamlı bir tartışma gerçekleşmeden önce hükümetin daha açık medyaya izin verilmesinin, siyasi tutukluların

⁹⁷ Uladzimir Padhol ve David R.Marples. (1999). Belarus: The President and the Opposition. The Harriman Review, 12(1): 13.

⁹⁸ Marples, a.g.e., ss.29-30.

serbest bırakılması dahil olmak üzere daha hoşgörölü bir siyasi ortam sağlanması gerektiğini her zaman vurgulamıştır⁹⁹.

Belarus, otuz yıldan fazla bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Ülkenin Avrupa'nın tam merkezinde önemli bir jeo-stratejik konuma sahip olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak daha da önemlisi, sınır sorunudur. Kuzey-batısında ve batısında, ekonomik reformları açıkça üstlenen ve değişen derecelerde başarı ile de olsa Polonya, Letonya, Litvanya gibi yeni demokrasiler olarak gelişen devletler vardır. Güneyde ve doğuda hem siyasi hem de ekonomik nitelikte zorluklarla karşılaşan Ukrayna ve Rusya vardır. Böyle bir coğrafyada bulunarak ve karmaşık bir tarihi mirasa sahip olarak Belarus, bağımsızlığını elde etmesinden bu yana kadar ciddi sorularla karşı karşıya kalmıştır. Belarus, nispeten homojen bir cumhuriyettir ve yüksek eğitimli bir işgücüne sahiptir. Doğal kaynakların eksikliği bir engel olarak kabul edilebilir, ancak Japonya örneğinin gösterdiği gibi modern bir devlet için aşılmaz bir engel değildir. Bu nedenle, bazı açılardan Belarus'un gelişmekte olan bir ulus devlet olarak önemli avantajları vardır. Ancak iç siyasetinden geçirdiğı deneyimlerden ve değişliklerden dolayı böyle bir yola başlaması oldukça zordur. Bununla birlikte hem vatandaşların hayatlarını hem de Belarus'un dünyadaki yerini pekiştirme ve iyileştirme arzusundan ziyade geçmişe duyulan nostaljiden daha fazla motive olan dar bir yönetici grup tarafından yönetilerek tamamen farklı ve zamanla sorunlarının çoğaldığı bir yola girmiştir. Kısmen bu süreç, devlet başkanının iktidar arayışının, güvenlik güçlerini kendi aracı olarak kullanmasının ve toplumun diğer kesimlerindeki herhangi bir otorite kaynağının eşzamanlı olarak kısıtlanmasının bir sonucudur. Bu tür faaliyetler siyaset alanının ötesine uzanmıştır. Şu anda Belarus'taki tüm değişim en üst düzey hükümetten gelmelidir. Dayatılan siyasi koşullar böyle bir gelişmeye izin vermediğı için taban hareketinin gelişmesi için ne kapasite ne de imkân vardır. Ortalama bir köy sakini veya fabrika işçisi, Sovyet döneminde olduğı gibi bugün de devlete bağımlıdır¹⁰⁰.

Günümüzde Belarus, devlet kontrolündeki bir toplumu olan ve ekonomiye bağılılık yoluyla komşularından izole edilmiş, siyasi ve ekonomik olarak bir durgunluk yaşayan bir devlettir. Bunun dışında, demokratik ve insan hakları konuları gün geçtikçe daha da

⁹⁹ A.g.e., ss.30-31.

¹⁰⁰ A.g.e., ss.32-33.

olumsuz hale gelmektedir. 2001'in ilk aylarında muhalefet, Eylül 2001 devlet başkanlığı seçimlerinde Lukaşenko'ya karşı çıkacak bir lider konusunda birleşmeye çalışmaktaydı. Böyle bir kararın alınmasında ortaya çıkan gecikme ve ardından muhalefetin başarısızlığı, demokratik koşulların geçerli olabileceği varsayılarak seçimi anlamlı bir yarışma olarak reddetmiştir.

2.4.Lukaşenko'nun İktidara Gelişi

Aleksandr Lukaşenko, 1954 yılında Belarus'un doğusunda bulunan Kopis köyünde doğmuştur. Kendisi tek anne tarafından büyütülmüştür. Lukaşenko'nun çocukluğu hem tek anne tarafından büyütüldüğünden dolayı hem de savaş sonrası döneme denk geldiğinden dolayı zor geçmiştir. Okula başladığında Lukaşenko, çok aktif ve çalışkan bir öğrenci olmuştur. 1971'de ise liseyi bitirdikten hemen sonra Lukaşenko, Mogilev Pedagoji Enstitüsü'nün Tarih Bölümüne kabul edilmiştir. Enstitü'de de hep iyi notlar alarak burs imkanını elde etmiştir. Ayrıca sosyal aktivizm için ayda on ruble tutarında ek ödeme almıştır. Lukaşenko, kendi çalışkanlığını ve aktif sosyal hayatı ile Komsomola üye olabilmıştır. Orada enstitü gazetesinin editörlüğü ve fotoğrafçılık ile uğraşmıştır. Bunun dışında, kurum içinde öğrenci haklarının savunmasına da katkıda bulunmuştur. Mezun olduktan sonra Lukaşenko şehirde kalabilmek için imkan yaratabileceği iletişimlerinin bulunmadığı nedeniyle tekrar köyüne dönmek zorunda kalmıştır. Şklov isimli köydeki okulda Komsomol Sekreteri görevine alınmıştır. Sekreter olarak sadece üç ay çalıştıktan sonra askerliğe geçmiştir. Bir yıllık askerlikten sonra Lukaşenko, Mogilev şehrinde devlete mağazalarının müdürlüğünde Komsomol sekreteri olarak işe girmiştir. Ancak orada da uzun dönem çalışmamıştır¹⁰¹. 1977-1987 yılları arasında Lukaşenko, sürekli iş değiştirerek birçok farklı işyerinde çalışmıştır. Bu dönem içerisinde kendisi, Komünist Partisi'nin yerel yönetmenliğinde, okulda, orduda ve başka kurumlarda farklı görevlerde bulunmuştur. 1979 yılında da partiye üye olmuştur. Bunun dışında, çalışma alanını tekrar değiştirmek amacıyla Belarus Tarım Akademisi'nden tarım ekonomisi alanında ek eğitim alarak kolektif çiftlik başkanı veya devlet çiftliği müdürü olma girişiminde bulunmuştur ve Ağustos 1982'de bir kolektif çiftliğin başkan yardımcısı olmayı başarmıştır. Bu

¹⁰¹ Valeriy Karableviç, (2010). Aleksandr Lukaşenka: Politiceskiy Portret. Partizan, Moskova, ss. 11-14.

görevde ancak Mayıs 1983'e kadar kalmıştır ve ardından Şklov İnşaat Malzemeleri Fabrikası'nın müdür yardımcısı görevine geçmiştir. Mart 1985'te ise, Şklov'da bulunan Lenin adındaki kolektif çiftliğinin Komünist Parti yerel yönetmenliğinin sekreteri olmuş ve aynı zamanda Sovyet *Nomenklaturası*'nın en düşük seviyesi olan kırsal Sovyet yerel yönetmenliğinde çalışmaya başlamıştır¹⁰².

Mart 1987'de Lukaşenko, yine görevini değiştirmişti. Bu sefer Mogilev bölgesinde bulunan Gorodets adlı devlet çiftliğinin müdürü olmuştu. Burada ilk kez Lukaşenko, iki yıldan fazla bir görevde kalmıştır. Aslında 1994 yılına kadar resmi olarak bu görevde kalmıştı. 1994 yılında devlet başkanlığı seçimleri kazanana kadar resmi görevi devam etmiştir. Ama 1990'da Belarus Parlamento milletvekili olduğunda Minsk'e geçmişti ve çiftliğin müdürlüğü görevine uzaktan devam ettirmiştir. Çiftliğin müdürlüğü görevi Lukaşenko için iyi bir şans olmuştu çünkü müdür olunca çiftliğin üretimi hemen hemen iki katına çıkmıştır. Ayrıca, çiftlikte bozulmuş olan makineler tamir edilmiştir, yollara asfalt yapılmıştı ve tuğla fabrikaları kurulmuştu. Böylece 1987'de Lukaşenko, Komünist Parti Merkez Komitesi'nin tarımsal yenilikler hakkında oturumuna katılan Belarus delegasyonuna üye olmuştu. Moskova'da gerçekleşen oturumda Lukaşenko yaptığı konuşma ile Gorbaçov'un ve bütün katılımcıların dikkatini çekmiştir. Oturuma katılım Lukaşenko için önemli bir olay olmuştu çünkü bu dönem itibariyle toplumda ve özellikle siyasi alanda tanınırlığı artmaya başlamıştı. Bu zaman itibariyle kendisi bölge düzeyindeki çeşitli toplantılarda, mevcut iktidarın yönetimini eleştiren konuşmalar yapmaya başlamıştır. Bu hareketler sadece Gorbaçev döneminde başlatılan "*Glasnost*" ve "*Perestroyka*"¹⁰³ politikalarının sayesinde mümkün olmuştu¹⁰⁴.

1989'da Sovyetler Birliği Halk Vekilleri Kongresi için ilk demokratik seçimler yapılmıştı. Minsk yetkilileri ve Mogilev bölgesinin parti liderliği, o zamanda Belarus başbakan yardımcısı ve Belarus Merkez Planlama Komisyonu başkanı olan Vyaçeslav Kebiç'in yerel bir aday olarak aday olması gerektiğine ortak karar vermiştir. Ancak aynı

¹⁰² A.g.e., ss. 20-23.

¹⁰³ Glasnost ("Açıklık") ve Perestroyka ("Yeniden Yapılandırma"), Sovyetler Birliği'nin son döneminde Mihail Gorbaçev'un liderliğinde ülkede gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi reformların bütünüdür. https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/glasnost-aciklik-ve-perestroyka-yeniden-yapilandirma-379_ (26.03.2022).

¹⁰⁴ Grigory Ioffe. (2014). Reassessing Lukashenka, Belarus in Cultural and Geopolitical Context. Palgrave Macmillan, New York, ss.123-124.

Mogilev bölgesinden Lukaşenko da kendi adaylığını açıklamıştı. Bu hareket ile Lukaşenko bütün *Nomenklatura* üyelerini kendisine düşman etmişti. Adaylığını açıkladığı andan itibaren Lukaşenko hakkında onu olumsuz gösteren haberler yapılmaya başlamıştı. Bunun dışında, adaylığını iptal etmesi için farklı yöntemler de kullanılmıştı. Kendisine adaylığının iptal etmesi karşılığında bölgesel düzeyde bir görev teklif edilmişti. Ancak Lukaşenko teklifi kabul etmemişti. Aksine, Lukaşenko, sadece bir ay içinde, Mogilev bölgesinin seçmenleri ile 166 toplantıya katılmıştı. Buna rağmen o dönemde Kebiç daha güçlü bir aday olduğundan dolayı seçimleri kaybetmiştir. Ancak halk nezdinde yüksek derece desteği elde ettiği de malumdur. Seçimlerin sonuçlarına göre Kebiç'in %51 oranının karşısında Lukaşenko %45,7 oranında oy almıştı. Kaybetmesine rağmen Lukaşenko seçim sürecinde halk arasında halk savunucusu imajını kazanmıştı. Belarus Yüksek Sovyeti için 1990 seçim kampanyası başladığında, Lukaşenko artık tecrübeli bir aday olarak değerlendirilmekteydi. Bu seçimlerde Lukaşenko dışında Mogilev bölgesinden birkaç aday daha vardı. Onlar *Nomenklatura* tarafından desteklenen adaylardı ancak Kebiç kadar güçlü değillerdi. Bu seçimlerde Lukaşenko'nun en büyük amaçları olarak bürokrasinin azaltılması ve kırsal bölgelerin geliştirilmesi olmuştu. Amaçlarını etkili konuşmaları ile iyi bir şekilde yerel halka anlattığından dolayı Lukaşenko seçimlerde destekçi sayısını artırmıştı ve seçimleri kazanmıştı¹⁰⁵.

Parlamento milletvekili olarak faaliyetinin en başından itibaren Lukaşenko, dürüst ve samimi bir temsilci olarak yerel halkın haklarının savunucusu ve yolsuzluğa karşı savaşıcı imajını geliştirmiştir. Aynı zamanda, Minsk'teki yeni bağlantılarından yararlanarak Gorodets çiftliği için yeni tarım makineleri tedarik etmiştir. Sovyet dönemi tarım işletmelerinin makine satın almadığından dolayı, biçerdöver, traktör ve diğer ekipmanların yenilenmesi her zaman devlet ve kollektif çiftlik liderlerinin merkezi iktidarda sahip oldukları bağlantılara bağlıydı. Lukaşenko, Sovyetler Birliği'nin varlığının sonuna kadar Komünist Parti'nin bir üyesi olarak kalmıştır. Haziran 1991'de kendini "Demokrasi için Belarus Komünistleri" olarak adlandıran 33 milletvekilinden oluşan bir gruba da başkanlık etmiştir. Bu grupla birlikte Lukaşenko, 19-21 Ağustos 1991'deki Moskova darbesini kınamıştır ve Gorbaçov'u desteklemiştir. Ayrıca darbe

¹⁰⁵ A.g.e., ss.124-125.

organizatörlerini desteklediğini açıklayan Belarus Yüksek Sovyeti başkanının istifasını dile getirmiştir. Lukaşenko, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına karşı çıkarak Sovyetler Birliği olmadan Belarus'un var olamayacağını savunmuştur. Bu konuda Lukaşenko'nun düşüncesi Belarus parlamentosunun çoğu milletvekilleri ile aynıydı. Lukaşenko, 1992 yılından itibaren kendi taraftarlığını veya görüşlerini açıklarken mutlaka ilk önce konuyla ilgili halkın genel düşüncesini esas almıştır. O dönemlerden itibaren Lukaşenko, halkın genel düşüncesini anlama ve hissetme becerisini geliştirebilmiştir. Bu, aslında, bir milletvekilin doğal işlevi olması gerekmektedir ve Lukaşenko da bu işlevi iyi yerine getirmekteydi denilebilir. Halkın görüşlerini iyi bir şekilde belirleyerek, Lukaşenko, özelleştirme de dahil olmak üzere ekonomik reformlara karşı çıkmıştır. Bu durumda o dönem Belarus Başbakanı olan Vyacheslav Kebiç ile aynı görüşlere sahip olmuştur. Kebiç de ekonomik reformları yavaşlatarak, Rusya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerinin yeniden canlandırılması doğrultusunda çabalamaktaydı. Buna istinaden, Lukaşenko, Kebiç'in hükümetine destek vermektedir¹⁰⁶.

Bu dönemde Lukaşenko'nun siyasi tutumunu anlamak için, 1990'ların başında genellikle sakin ve düzenli Minsk'te ve Belarus'un diğer şehirlerinde neler olduğunu kavramak gerekmektedir. 1992 yılının başlarında, ülkedeki tüm büyük sanayi tesisleri çalışma haftalarını üç veya dört güne indirmişlerdi. Bunun dışında, devlet mağazalarında satılan ürünler için talon sistemi devreye sokulmuştur. Talon ile halk belirli sayıda ürünler satın alabilmekteydi. Bir Minsk sakini, aylık talon ile 0.5 kg un, 0.5 kg hububat, 0.3 kg makarna, 2 kg şeker, 0.4 kg tereyağı, bir 0.5 şişe şarap ve bir 0.5 şişe votka alabilirdi. Yağ, belgeli hastası olan ve / veya küçük çocukları olan ailelere satılmaktaydı¹⁰⁷. Mobilya, buzdolabı ve televizyonlar da talonlarla satılmaktaydı. Yukarıda belirtilen tüm gıda ve gıda dışı ürünler, özel mağazalarda da satılmaktaydı, ancak fiyatları çoğu insanın karşılayamayacağı kadar yüksekti. Örneğin, asgari ücreti olan bir kişi, kürklü bir çift bayan botu satın alabilmek için iki yıl ve koyun derisi palto almak için yüz yıldan fazla çalışmış olmalıydı. 1991-1992 yılları arasında Minsk'teki sanayi işçilerinin mitingleri binlerce katılımcıyı toplamaktaydı. İlk büyük miting, 3 Nisan 1991'de Minsk Elektrik

¹⁰⁶ Karableviç, a.g.e., ss.15-16.

¹⁰⁷ Valeriy Karableviç. (2016). The Belarusian Model of Transformation: Aleksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. International Journal of Sociology, 31(4):9-10.

Fabrikasında çıkmıştır. Bu mitinge Minsk Otomobil Fabrikası da dahil olmak üzere diğer büyük fabrikaların işçileri de katılmıştır. İşçiler Minsk'in güneydoğusundaki işyerlerinden Lenin Meydanı'na doğru yürümüşlerdir. Yaklaşık elli bin işçi toplanmıştır. Nisan 1991'in başlarında, her gün binlerce kişi o meydana toplanmıştır. 10 Nisan'da ise iki gün süren ulusal bir grev başlamıştır. Bir yıl sonra ise, Nisan 1992'de, Belarus'un Potas Fabrikasında 18 günlük bir grev yapılmıştır. İşçileri sakinleştirmek amacıyla ücretler üçe çıkartılmıştır, ancak bu sadece enflasyonu yükseltmiştir¹⁰⁸.

Lukaşenko'nun Belarus'taki ilk devlet başkanlığı seçimlerinde aday olma kararı, Yüksek Sovyet'in Yolsuzlukla İlgili Komisyonu'nun başına geçmesinden önce verilmiştir. Bu dönemlerde özelleştirme ve iktidarın kötüye kullanılması eşitsizliği artırmaktaydı. Ülkedeki halk çoğunluğunun yaşam koşullarının gittikçe kötüleşmekteydi. Bu dönemde yolsuzluk ile mücadele etme halkın ilgisini çekebilecek bir konuydu. Lukaşenko'nun bilinirliği, 14 Aralık 1993 tarihinde, komisyonun üç aylık çalışmasından sonra Yüksek Sovyet'e rapor sunması ile artmıştır. Lukaşenko, bu rapor ile olabildiği kadar yararlanmıştır. Raporda belirtilen konuların ciddiyeti ve önemi Lukaşenko'nun onları sunduğu kadar olumsuz değildi.

¹⁰⁸ A.g.e., ss.15-16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELARUS'TA BAĞIMSIZLIKTAN SONRA GÜNÜMÜZE KADAR MUHALEFET

3.1. Belarus'ta Muhalif Hareketler ve Kökenleri

Belarus'un Avrupa'daki son diktatörlük olarak anılmasına rağmen, yetkilileri eleştiren sivil toplum kuruluşu gibi birçok muhalefet partisi de yasal olarak faaliyet göstermektedir. Rejim, onların üç işlevi yerine getirmeleri amacıyla var olmalarına izin vermektedir. İşlevleri, siyasi sistemi meşrulaştırmak, vatandaşlara sinirini giderebileceği bir ortam sunmak ve hoşnutsuzları üstü kapalı olmasından ziyade açıkta tutmak. Yasaya göre, herhangi bir partinin kaydolabilmesi için en az bin üyesi olması gerekmektedir. Kesin sayıların doğrulanması zor olsa da mevcut tahminler, birkaç tane siyasi partinin bu sayıyı geçtiği malumdur. Devlet başkanlığı seçimlerine kadar belirli bir adayı desteklemek için bazı siyasi kampanyalar ve hareketler oluşturulmuştur. Bu hareketlerin bazıları liderleri var olmasına kadar dayanırken, diğerleri kurucularından daha uzun süre devam eder. Bu kurumların tümü genellikle Lukaşenko'ya dört farklı boyuta karşılık gösterirler. Boyutlar, demokrasi veya otoriterlik; AB'ye doğru hareket veya Rusya ile entegrasyon; Belarus kimliğinin benimsenmesi veya reddedilmesi ve bir piyasa veya planlı ekonomi¹⁰⁹. Her taraf farklı politika konularını vurgular. Muhalefet partileri ve adaylar Lukaşenko'nun yönetimine hiçbir zaman ciddi bir meydan okuyamamışlardır. Resmi muhalefet partilerine halkın desteği, rejimin popülaritesinin normalden düşük olduğu zamanlarda bile, hiçbir zaman fark edilebilir bir siyasi etkiye sahip olacak kadar yüksek olmamışlardır. Bunun temel nedeni, hoşnutsuz vatandaşların bile muhalefet partilerinin birleşememesi ve güç kazanmaları halinde ülkenin kalkınması için ortak bir gündem sunamamaları nedeniyle hayal kırıklığına uğramış olmalarıdır. Sürekli iç anlaşmazlıklar muhalefetin olumsuz imajını daha da kötüleştirmiştir. Bu durum, Belarus'un bağımsızlık kazanması ile başlayıp günümüze kadar devam etmektedir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Artyom Shraibman. (2018). The House That Lukashenko Built. Carnegie Moscow Center, Moskova, s. 9.

¹¹⁰ A.g.e., s.9.

3.1.1. Belarus Halk Cephesi

Belarus'ta, BHC 1988'de komünist olmayan ilk siyasi parti olarak kurulmuştur. BHC'nin tam adı “*Adradjenne*”¹¹¹ Belarus Halk Cephesi” idi. Örgütün temel amacı Belarus dilini, tarihini, kültürünü ve kadim kimliğini canlandırmaktı¹¹². BHC üyeleri, Belarus kimliğinin yapay olarak kurulduğunu öne sürmüşlerdir. Onlara göre, oluşturulan Belarus kimliği tamamen Sovyet yönelimli bir kimlikten kök almaktaydı. Gerçek Belarus kimliğinin unutulduğunu savunmuşlardır. BHC'ye göre, gerçek Belarus kimliği “Litvanyacılık”¹¹³ kimliğine daha yakındı. Litvanya Büyük Dükalığı topraklarında yaşayan Belarosluların kimliğine dayanan BHC, ilk kez Sovyet kimliğine bir alternatif sunmuştur. BHC'in kurulması, “*Martirolog Belarusi*” (Belarus Şehitliği)¹¹⁴ adlı kurumun ortaya çıkmasıyla birlikte başlamıştır. “Martirolog Belarusi”, Stalin dönemindeki baskılar ve ideolojik tasfiyeler hakkında veri ve belge toplamayı amaçlayan sosyal bir hareketti. Hareketi ilk başlatan Zenon Poznyak adında bir arkeolog ve yazardı. 19 Ekim 1988'de Poznyak'ın önderliğinde “Martirolog Belarusi” nin olağan toplantısında Belarus Halk Cephesi adında bir kurumun kurulmasına karar verilmişti ve Belarus Halk Cephesi komitesi kurulmuştur¹¹⁵. BHC, 30 Ekim 1988'de Stalin kurbanlarının anısına “Dzyadi-88” adlı bir gösteri düzenlemiştir. Gösteri güvenlik güçleri tarafından coplar ve göz yaşartıcı gaz kullanılarak dağıtılmıştır. Bu olay ülkede Sovyet karşıtı bir duruşun başlamasına yol açmıştır. Ortaya çıkan durum BHC'nin güçlenmesine izin vermiştir. 1990 yılına gelindiğinde BHC, toplumdaki desteğini artırarak güçlenmiştir. Hareket

¹¹¹ “Adradjenne”, yeniden doğuş, diriliş, canlanma anlamına gelen Belarusça kelimedir <https://vslovarike.ru/значение-слова/адраджэнне> (13.12.2021).

¹¹² Aleksandr Feduta, Oleg Bogutskiy ve Viktor Martinoviç. (2003). Politiceskiye Partii Belarusi-Neobhodimaya Çast' Grajdanskogo Obşestva. Friedrich Ebert Foundation, Minsk, s.13.

¹¹³ Litvanyacılık, Belarus milliyetçileri tarafından geliştirilen ve Belarus'u Litvanya Büyük Dükalığı ile bağlayan bir kavramdır. Başlıca tezi, Belarosluların Rus halkına yabancı, ancak Litvanyalılar ve Polonyalılarla akraba olan bir etnik grup olduğu iddiasıdır. İdeoloji 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus İmparatorluğu'nun batı eyaletlerinde Polonya kökenli aydınlar tarafından ayrılıkçı duyguları yaymak amacıyla ortaya çıkarılmıştır, ancak yerel halk için anlaşılabilir olmadığından dolayı yayılmamıştır <https://politike.ru/termin/litvinstvo.html> , (21.03.2022)

¹¹⁴ “Martirolog” kelimesi hristiyanlıkta, Hristiyan şehitlerle ilgili resmi kayıtlarını içeren çalışma ve araştırmalar anlamına gelmektedir. “Martirolog Belarusi” adlı kurumun yaptığı çalışmalar, Stalin'in Belarus'taki kurbanlarının listesini ortaya koymuştur. <https://kartaslov.ru/значение-слова/мартиролог> (15.11.2021).

¹¹⁵ Partiya BNF. (2010, 6 Ocak). Gistoriya Partii BNF. <https://web.archive.org/web/2011101123720/http://narodny.org/bnf/partyja/historyja.shtml> (17.11.2021).

1993'te siyasi bir partiye dönüşmüştür. Bu dönemde BHC, Belarus Komünist Partisi'ne alternatif olarak açıkça görülmeye başlamıştır¹¹⁶.

Belarus'ta Sovyet karşıtı duyguların yükselmesine yol açan en önemli faaliyetlerden biri Poznyak'ın *Kuropatı* adı verilen toplu mezarların bulunduğu yeri keşfetmesiydi. Poznyak, 1930-1940 yılları arasındaki Stalin döneminde Halk İşleri Komiserliği¹¹⁷ tarafından yaklaşık iki milyon kişinin öldürüldüğünü ve Kuropatı'da bu kişilerin gömüldüğü toplu mezarlar olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialara dayanarak, 3 Haziran 1988'de Poznyak ve ekibi *Belarus* gazetesinde "Kuropatı-Ölüm Yolu" adlı bir makale yayınlamışlardır. Makalede, Stalin döneminde katliam kurbanlarının mezarlarının bulunduğu yerler hakkında iddialar bulunmaktaydı. Makalede yer alan iddialar, Poznyak ve ekibinin 1970'li yıllarda *Zeleniy Lug* adlı köyündeki insanlardan duydukları hikayelere dayanmaktadır. Köylüler, yaklaşık 30 yıl önce köyün yakınındaki ormanda çok sayıda insanın öldürüldüğünü bazı insanlardan duyduklarını belirtmişlerdir¹¹⁸. Yayımdan sonra Belarus savcılığı soruşturma başlatmıştır. Kısa süre sonra dava açılmıştır. Yazarları, halk sanatçılarını, Adalet Bakanlığı ve BSSC İşleri Bakanlığı liderlerini, kamu kurumları üyelerini ve bilim adamlarını içeren bir hükümet komisyonu kurularak araştırma çalışmaları başlatılmıştır. Komisyona BSSC Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı başkanlık etmiştir. Çalışma sırasında komisyon, Sovyetler Birliği İşleri Halk Komiserliği'nin eski çalışanları, şoförler, gardiyanlar ve köy sakinleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler, toplu mezarların gerçekte var olma olasılığı konusunda şüpheler uyandırmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda komisyon, verilen ifadeler ve toplanan kanıtlar doğrultusunda ormandaki bazı yerlerin kazılmasına karar vermiştir. Kazılarda 8 mezar ve yaklaşık üç yüz ceset bulunarak incelenmiştir. Bulgulara göre mezarda bulunan cesetlerin 1937-1941 yılları arasında Sovyetler Birliği İşleri Halk Komiserliği tarafından öldürülen kişilere ait olduğu sonucuna varılmıştır. Toplu mezar

¹¹⁶ David R. Marples. (2012). Belarus: A Denationalized Nation. Routledge, New York, s.87.

¹¹⁷ Sovyetler Birliği İşleri Halk Komiserliği, 1934-1946 yılları arasında suçla mücadele ve kamu düzenini koruma için merkezi organdı. Komiserlik, kamu düzeninin korunması, devlet güvenliğinin sağlanması, kamu hizmetleri, ülke ekonomisi ve sosyal istikrarın sağlanması alanlarında devlet işlevlerini yerine getirmekte olan bir organdı. Bunun dışında, 1930'ların kitlesel siyasi baskılarını uygulayan ana organdı. https://bigenc.ru/military_science/text/2249863 (21.03.2022).

¹¹⁸ İgor Kuznetsov. (2008). Kuropatskoye Delo: 20 Let Spustya. Tut.By. <http://web.archive.org/web/20180802223654/https://news.tut.by/society/111490.html?crnd=62785>, (16.11.2021)

alanındaki toplam kurban sayısının otuz bine yakın olduğu anlaşılmıştır. Ancak araştırma sonuçları komünist yönetim tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Bu sonuçlara karşı da tatmin edici bir cevap vermemişlerdir¹¹⁹. Ama Stalin kurbanları üzerindeki çalışmalar toplum içerisinde ulusal bir farkındalık yaratmıştır ve bu en önemli sonucu olmuştur. Böylece bu farkındalık, Sovyetler Birliği'nin son döneminde Belarus'ta alternatif bir kimlik oluşturma çabalarına katkıda bulunmuştur. BHC, ülkede Avrupa tarzı bir ulusal kimliğin oluşmasını istemeye başlamıştır¹²⁰.

Halkın farkındalığı ile zaman geçtikçe Belarus'taki muhalifler ve ülkede filizlenen muhalefet hareketleri gücünü artırmıştır ve ülkenin iç siyasetini doğrudan etkilemeye başlamıştır. Parlamento seçimlerinde ülkede taraftar sayısı artan BHC'nin 27 üyesi, 1990 yılında Belarus yasama organı olan Yüksek Sovyet'e seçilmiştir. Poznyak ayrıca Yüksek Sovyet'te BHC'nin liderliğini üstlenmiştir. BHC'nin Yüksek Sovyet'e katılımı BSSC için önemli bir dönüm noktasıydı. 1990 yılında Belarus'un egemenliğine ilişkin oylamada, BHC'nin Yüksek Sovyet'teki 27 milletvekili egemenlik kararının alınmasında belirleyici olmuştur. Karar sonucunda Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (BSSC) "Devlet Egemenlik Bildirgesi" 27 Temmuz 1990 tarihinde kabul edilmiştir. Ağustos 1991'de Yüksek Sovyet, Belarus'un bağımsızlığını ilan etmiştir. Belarus'un bağımsızlığını ilan etmesinin ardından BHC, parlamentoda ülkeyi gerçek anlamda yönetmeye devam eden Komünist Partiye karşı çıkan bir parti kimliğini üstlenmiştir. Ancak, toplumun belirli bir kesimindeki popülaritesine rağmen, BHC destekçilerinin sayısı büyük oranlara ulaşamamıştır. O zamanlar Sovyet merkezi hükümeti tarafından inşa edilen Sovyet yanlısı kimlik, Belarus'ta hala hakimdi¹²¹.

1990'ların sonlarında görüş farklılığından dolayı ve lideri Poznyak da siyasi baskı altında olduğundan dolayı partinin muhafazakâr kanadı, bağımsız bir siyasi parti kurmak için ana BHC'den ayrılmıştır. Yeni parti BHC Muhafazakâr Hristiyan Partisi olarak adlandırılmıştır. Parti, BHC'nin tek gerçek halefi olduğunu iddia etmektedir ve diğer

¹¹⁹ <http://web.archive.org/web/20180802223654/https://news.tut.by/society/111490.html?crnd=62785>, (16.11.2021).

¹²⁰ Nikolay Radov. (2016). Kak Konstruirovalas Belorusskaya İdentičnost. Regnum. <https://regnum.ru/news/polit/2129031.html>, (16.11.2021).

¹²¹ Gennadiy Konstantinov. (2009). BNF: İstoriya Pobed I Porajeniy. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/бнф-история-побед-и-поражений/a-4645239>, (16.11.2021).

BHC partisini tanımamaktadır. Aynı zamanda kendisini Belarus muhalefetinden uzakta durmaktadır ve onları günümüzdeki rejime kapalı olarak destek sağladığını ve suç ortağı olduğunu iddia etmektedir. 2004 yılında gerçekleştirilen yasama seçimlerinde parlamentoda hiç koltuk alamamıştır. 2007 yılında parti, Uluslararası Demokratik Birliğe üye olmuştur. Ancak günümüzde Belarus muhalefeti olarak ülkenin siyasi hayatında aktif bir rol oynamamaktadır.

3.1.2. Belarus Demokratik Hareketi

Lukaşenko, zamanla kendi gücünü artırdığından dolayı muhalefetin gerçek anlamda herhangi bir etkisi görülmemiştir. Ülkede muhalefetin etkisiz olmasının diğer bir nedeni de onların birbirinden bağımsız ve tek başına hareket etmeleri olmuştur. Ülkede uzun zamandan beri varlığını sürdüren Belarus Demokratik Hareketi (BDH), dili ve kültürünün yeniden canlandırılması, ülkedeki demokrasinin oluşturulması için, Lukaşenko'nun otoriter ve diktatör yönetimine karşı çıkan çeşitli siyasi partilerin, hareketlerin ve vatandaşların diğer derneklerinin bir araya geldiği bir platformdur¹²². 2020 yılına kadar hareket etkisiz haldeydi. Ancak 2020 devlet başkanı seçimlerinden sonra hareketin yeni lideri ortaya çıktığından tekrar canlanmaya başlamıştır. 1990'ların başları gibi, 9 Ağustos 2020 tarihi de Belarus için bir dönüm noktasıydı. Lukaşenko'nun her zaman olduğu gibi beşinci kez yeniden seçilmesi beklenmekteydi. Ancak bu sefer olaylar farklı gelişmiştir. Değişikliklerin ortaya çıkmaya başlamasının ilk işareti, adayların seçimlere kaydolmak için gereken yüz bin imzayı toplamasıydı. Genellikle bu süreç, toplumda herhangi bir hareketlilik yaratmamaktaydı. Ancak bu sefer ülke genelinde insanlar, yeni muhalif adayları desteklemek amacıyla hareketlenmeye başlamışlardır. Seçimlerde üç belirgin ve toplumda destekçileri olan muhalif aday vardı. Adaylar, Belgazprombank'ın eski yönetim kurulu başkanı Viktor Babariko, Belarus'un eski ABD büyükelçisi ve aynı zamanda Minsk'teki Yüksek Teknoloji Parkı'nın¹²³ kurucusu Valeriy Tsepkala ve sosyal medyada ünlü olan video blogcu Sergey

¹²² Austin Spenzer. (2022). The New Democratic Movement in Belarus: A Window of Opportunity. International Republican Institute. <https://www.iri.org/news/the-new-democratic-movement-in-belarus-a-window-of-opportunity/> (14.10.2022).

¹²³ <https://www.iri.org/news/the-new-democratic-movement-in-belarus-a-window-of-opportunity/> (14.10.2022).

Tikhanovskiy idi¹²⁴. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Tikhanovskiy, kısa süre sonra sahte suçlamalarla tutuklanmıştır ve karısı Svetlana Tikhanovskaya'yı yerine kaydettirmeye bırakmıştır. Babarika ve Tsepkala'nın yeterli sayıda imza topladıklarına bakmaksızın adaylıkları kabul edilmemiştir. Babarika daha sonra sahte suçlamalarla hapsedilmiştir. Svetlana Tikhanovskaya'nın da toplumda destekçilerin sayısı çok olması belli olmasına rağmen şaşırtıcı bir şekilde seçimlerde kalmasına izin verilmiştir. Tikhanovskaya, eskiden bir öğretmen, bir kadın ve şu an ise ev hanımı olduğundan dolayı Lukaşenko tarafından ciddiye alınmamıştır. Belki de Tikhanovskaya tek başına toplumdan bu kadar destek alarak duruma etki edemezdi. Babarika ve Tsepkala'nın adaylıkları reddedilince onların ekipleri de Tikhanovskaya katılarak ona destek sağlamaya başlamışlardır. Bu da BDH'nin canlanmasına büyük katkı sağlamıştır¹²⁵.

Tikhanovskaya'nın destekçileri olarak Tsepkalo'nun eşi Veronika Tsepkala ve Babarika'nın kampanya yöneticisi harekete başlamışlardır. Üçü bir arada BDH'nin liderliğini gerçekleştirerek Lukaşenko'ya zorluklar çıkarmaya başlamıştır. Hareketin canlanması, Belarusluların çoğunun artık deneyimleyemeyeceklerini düşünmeye başladıkları bir değişim umudunu somutlaştırmaya başlamıştır. Seçim kampanyası, Belarus'un herkesin beklediğinden çok daha fazla değişiklik istediği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Hem sosyal medya araçları ile çevrimiçi hem de canlı olarak olağanüstü sayıda seçim faaliyeti gerçekleşmiştir. Özellikle dikkat çekici olan durum, daha önce seçimlere ve siyasete ilgisiz olan, ancak şimdi "protesto yazı" olarak adlandırılan dönemde bu faaliyetlere katılan çok sayıda Belaruslunun aktifleşmeye başlaması olmuştur. Çok sayıda insan, Tikhanovskaya'yı desteklemek için ülke genelinde olağanüstü seçim mitinglerine katılmıştır¹²⁶. Aktif seçim katılımı seçim gününde de devam etmiştir. Sonuçlarda hile yapılmasını zorlaştırmak amacıyla, Tikhanovskaya'nın destekçileri mümkün olduğunca geç oy kullanmaya teşvik edilmiştir. Böylece akşama doğru çok sayıda Belarus şehrinde ve yurtdışında elçiliklerin önünde uzun kuyruklar oluşmaya başlamıştır. Ancak birçok çabalara rağmen günün sonunda yine de Lukaşenko kazanan ilan edilmiştir. Seçim sırasında bağımsız uluslararası seçim gözlemcileri mevcut

¹²⁴ Sofie Bedford. (2021). The 2020 Presidential Election in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Repoliticization of Society. *Nationalities Papers*, 49(5): 809.

¹²⁵ A.g.e., s.810.

¹²⁶ A.g.e., s.811.

değildi ve çoğu durumda ulusal gözlemcilerin oylama yerlerine girmesine bile izin verilmemekteydi. Bunun nedeni olarak da koronavirüs pandemisi gösterilmekteydi. Seçmenler daha dışarıda beklerken birçok oylama merkezin kapanmıştır. Bu da Tikhanovskaya'nın oy sayısının artmasına bir engel olarak kullanılmaktaydı. Bunun dışında birçok diğer hile ve ihlal yer aldığı bildirilmiştir. Tikhanovskaya'nın seçmenlerinden oylarını kaydettirmelerinin istendiği çeşitli platformlardan elde edilen veriler, hem Lukaşenko'nın oyların %80 alamayacağını hem de Tikhanovskaya'nın çoğunluğun desteğine sahip olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir¹²⁷.

Belarus'taki önceki seçim protestoları hem katılımcı sayısı hem de coğrafi yayılma açısından nispeten küçüktü ve bu nedenle polis müdahalesiyle de kolayca çözülebilirdi. Ancak bu kez seçim sonuçları ülke genelinde yayılmıştır. Her hafta sonu hem Minsk'te hem de diğer şehirlerde büyük çaplı protesto yürüyüşleri düzenlenmiştir. Ancak güvenlik güçlerinin uyguladığı sert baskılardan dolayı katılımcı sayısı protestoların zirvesindeki iki yüz bin civarından Aralık 2020'de önemli ölçüde azalmıştır. Bunun nedenlerinden diğeri de protestoların merkezileştirilmemesi olmuştur. Bunun yerine protestocular, polisin kaynaklara odaklanmasını ve gelişimlerini durdurmasını zorlaştırmak için aynı anda birçok farklı yerde faaliyet göstermeye çalışmışlardır. Protestoların dışında birçok kurumlarda hem kolektif olarak hem de bireysel olarak muhalefeti destekleyen hareketler yer almıştır. Ancak sürekli baskı ve tutuklamalar nedeniyle, geniş çaplı protestolar yavaş yavaş direniş hareketine dönüşmüştür¹²⁸.

Ülkenin siyasi düzenini büyük ölçüde değiştirmeye başaramadıysa da BDH toplumda ileriye dönük bazı değişiklikleri getirmeyi başarmıştır. Hareketin lideri Tikhanovskaya güvenlik nedenleriyle Litvanya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak kendisi uzaktan yine aktif olarak değişiklikleri teşvik etmeye çabalamaktadır. Muhalefeti bir araya getirmek amacıyla Tikhanovskaya, "*Koordinatsionnyy Sovet*" (Koordinasyon Konseyi) isimli kurum oluşturmaya karar vermiştir. Kurum, muhalefeti pekiştirmek için uzun zaman içinde yapılan ilk girişimdir. "*Koordinatsionnyy Sovet*", Belarus halkının birleşik temsilci organıdır. Siyasi krizin üstesinden gelme sürecini organize etmek ve

¹²⁷ Lesia Rudnik. (2020). Explainer: How Do We Know that Belarusian Election Was Rigged and Who Won the Race? The Center for New Ideas. <https://newbelarus.vision/explainer-elections/> .(9.10.2022).

¹²⁸ Bedford, a.g.e., s.812.

sosyal uyumu sağlamak ve Belarus Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve bağımsızlığını korumak için Tikhanovskaya'nın inisiyatifiyle oluşturulmuştur. Konsey, Belarus Cumhuriyeti Anayasası'nın temel ilkeleri çerçevesinde faaliyet göstermektedir¹²⁹. Konseyin temel amacı, barışçıl bir güç aktarımı ve Belarus'un bağımsızlığını ve egemenliğini güvence altına almak için tutarlı bir program geliştirmektir. Bu aynı zamanda protestoları siyasi bir çerçeveye oturtma girişimiydi. Konseyin en önemli önerileri arasında Belarus vatandaşlarına yönelik siyasi zulmün durdurulması, siyasi mahkumların serbest bırakılması, son devlet başkanlığı seçiminin geçersiz ilan edilmesi, uluslararası standartlara uygun yeni seçimlerin yapılması ve ardından her düzeydeki seçim komisyonlarının içeriğinin değiştirilmesi yer almaktaydı. Konsey, bu hedeflere ulaşmak için ülke yetkilileriyle görüşmelerin gerekli olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca konseyin herhangi bir dış yardımı kabul etmeyeceğini de vurgulamışlardır¹³⁰.

Konsey, günümüzde beş binden fazla kişiden oluşmaktadır. Konseyde, bilim adamları, gazeteciler, iktisatçılar, siyaset bilimciler, avukatlar, insan hakları savunucuları, Belarus'un en büyük kamu iktisadi teşebbüslerinin çalışanları ve bilişim teknolojileri sektörünün yanı sıra muhalefet partileri ve hareketlerinin üyeleri de dahil olmak üzere çok çeşitli çevrelerden temsilcileri içermektedir. Kurul, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Svetlana Aleksieviç, eski kültür bakanı Pavel Latusko, avukat Maksim Znak, avukat ve uluslararası arabulucu Liliya Vlasova, Tikhanovskaya'nın yetkili temsilcisi Volha Kavalkova, Viktor Babarika'nın ve ardından Tikhanovskaya'nın kampanyasının ilk koordinatörü Maria Kalesnikava tarafından kurulmuştur¹³¹. Konseyin kurulması, Belarus'taki siyasi dönüşüm süreci için oldukça önemlidir. Siyasi, ekonomik ve sosyal konuları dikkate alarak kapsamlı bir reform programının geliştirilmesi için umut vermektedir. Konsey on bir farklı alanda faaliyette bulunmaktadır. İktisadi grubun amaçları Belarus'taki ekonomik süreçleri analiz etmek, Konseye ekonomik durum ve kalkınma konularıyla ilgili bilgi vermek ve danışmanlık sağlamak, Belarus'un ekonomik gelişimi hakkında bilgileri Belarus ve yurtdışındaki medyada yaymak ve Belarus'taki

¹²⁹ “*Koordinatsionny Sovet*”in çalışma esasları hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://rada.vision/en/rules> , (7.09.2022).

¹³⁰ Anna Maria Dynier. (2020) The Situation of the Belarusian Opposition. The Polish Institute of International Affairs. 182(1612):1.

¹³¹ A.g.e., s. 2.

ekonomik kuruluşla ve kilit uluslararası kurumlarla iletişim kurmaktır. Bölgelere Destek Grubu'nun çalışmaları, bölgelerdeki insanlara istişareler ve bilgi desteği sağlayan ve yerel düzeyde girişimlerin uygulanmasına yardımcı olan gruptur. İşletmelere Destek Grubu, şiddet mağdurlarına ve işlerini kaybeden veya devlet hizmetinden istifa eden ve yeni bilgi ve becerilere, yeni bir mesleğe açık olan veya kendi işleri için desteğe ihtiyacı olan herkese yardım eden çeşitli iş girişimlerini desteklemekle uğraşmaktadır. Grubun görevlerinden biri, Belarus'taki özel işletmelerin desteklenmesi ve geliştirilmesi için gündemi şekillendirmektir. Eğitim Çalışma Grubu, Belarus'taki eğitim sisteminin durumunu değerlendirmek için oluşturulmuştur. Grubun hedefleri, siyasi ve ideolojik nedenlerle işten çıkarılma ve eğitim sisteminden dışlanma durumunda insan sermayesini korumak ve geliştirmek, sivil ve yetişkin eğitim sistemini geliştirmenin yanı sıra alternatif platformların ve alternatif eğitim girişimlerinin geliştirilmesini desteklemektir. Bunun dışında Konsey, Hristiyan Vizyonu, Belarus Dili ve Kültürünün Desteği, Yerel girişimler destek merkezi, Siyasi Tutuklular ve insan hakları ihlalleri Çalışma Grubu, İnsani yardım, Feminist Grup, Bağımsız Sendikalar gibi grupları oluşturarak farklı alanlarda çalışmaktadır¹³².

Konsey ve Yönetim Kurulu, toplam üyeliğe dayalı olarak basit çoğunluk oyu ile karar alır. Yönetim Kurulu üyeleri, Konseyin tüm kararlarını kabul etmek için oy kullanır. Yönetim Kurulu üyelerinin tutuklandığı veya yurt dışında bulunduğu veya başka durumlardan dolayı Yönetim Kurulu bir karar veremezse, kararlar Konsey'in resmi kanalında oylanarak alınır. Konsey üyeleri, resmi kanaldaki görüşmelerden sonra taslak kararlara oy verebilirler. Taslak kararlar yeterli bilgi içermeli ve karar vermeyi sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır. Taslak kararların oylanması 24 saat içinde yapılır. Karar, temel üyelerin %50'sinden fazlası oy kullandığında kabul edilmiş sayılır. Konsey, temel üyelerinin yanı sıra davetli uzman ve uzmanları içeren farklı çalışma alanları için çalışma grupları oluşturur¹³³. Konseyin ana kuralları, çalışma alanının genişliği ve amaçlarına bakıldığı zaman uzun vadede Konseyin başarı elde edebileceği görünmektedir. Ancak ilerideki gelişmeler hakkında kesin bir şey demek zordur çünkü Konsey'in çalışmaları

¹³² “Koordinatsionny Sovet” in çalışma grupları hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://rada.vision/en/working-groups>, (7.09.2022).

¹³³ “Koordinatsionny Sovet”, <https://rada.vision/en/working-groups>, (7.09.2022).

sadece Belarus hükümetinin eylemleri tarafından tehdit edilmekle kalmıyor, aynı zamanda muhalefetteki iç bölünmeler tarafından da zayıflatılabilir. Konseyin meşruiyetten yoksun olduğu iddiaları da bulunmaktadır. Dolayısıyla, Konsey hem içinde bir birlik sağlamayı amaçlayarak çalışmak zorunda hem de asıl amaçlarına odaklanmak zorundadır.

3.2. Muhalif Hareketlerinin Başarısızlığı ve Nedenleri

Genellikle iktidara olan güvenin azalması durumunda halkın muhalefete olan güveni artar. Ancak her zaman olaylar bu şekilde gelişmemektedir. Belarus'ta iktidarın popülerliğinin düşmesi veya ona olan güvenin azalması vatandaşların muhalefete olan desteğini artırmamıştır. Ülkede muhalefet bölünmüş haldedir. Farklı muhalif gruplar ve bireyler kendi aralarına anlaşmazlıklardan dolayı bir birlik oluşturamamışlardır. Muhalefetin yaşadığı sorunlar, geniş ölçekte işbirliği yapamaması, çeşitli muhalefet eğilimlerinin çabalarını koordine etme iradesinin olmaması, kendi popüler kitle iletişim araçlarını yaratma profesyonelliğinin olmaması ve diğer birçok faktörleri içermektedir. Belarus'un bağımsızlığından beri farklı dönemlerde muhalefetin güçlü olduğu dönemler de yer almıştır. Ancak o dönemlerde bile farklı sıkıntılardan dolayı hiç başarı elde edilememiştir¹³⁴.

3.2.1. Demokratikleşme Sürecine Ekonomik ve Siyasi Engeller

Sovyet sonrası devletler, Avrupa bölgesindeki diğer devletlerden daha demokratik bir yönetime çok zor ve karmaşık bir geçiş izlemektedirler. Tarihsel olarak, bu ülkeler sosyalizminden kalan tarihe ve mirasa sahiplerdi. Kültürel ve yapısal olarak kalan miraslardan ve çözülmemiş çatışmalardan zorluk yaşamışlardı. Mevcut gelişmeleri, ekonomik durgunluğa ve yaklaşmakta olan sistem çöküşüne, ayrıca diktatörlük tehdidine, kitlesel yabancılaşmış siyasete, aşırı sosyal bölünmelere ve artan uluslararası izolasyona yol açmıştır. AB ve NATO'nun doğuya doğru ikili genişlemesi ve daha başarılı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin küresel bir kapitalist pazara dahil edilmesi, post-Sovyet

¹³⁴ David G.Rotman ve Aliaksandr N.Danilov. (2003). President and Opposition: Specific Features of the Belarusian Political Scene, Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J.Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, s.107.

devletlerinin kendilerini yeni Avrupa'dan giderek daha fazla izole hissettikleri anlamına gelmektedir. Bu faktör sadece coğrafi değil, aynı zamanda yeni inşa edilmiş bir siyasi ve ekonomik alanı kapsamaktadır. Bu dışlanma duygusu, özellikle Belarus, Ukrayna ve Moldova gibi sınır ülkeleri arasında, Slav yanlısı bir Rus kimliğine karşı Avrupa yanlısı gibi ortaya çıkan bir kimlik çatışmasında ve egemen elitler için mevcut olabilecek sınırlı fırsatların anlaşılmasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Durum, Rusya'nın sınır ülkelerindeki kontrolünü güçlendirmesi, öncelikle borçların geri ödenmesini talep etmesi ve bağımlı BDT ülkelerine enerji arzının sınırlandırılması yoluyla daha da kötüleşmiştir¹³⁵.

Belarus, demokratik diktatörce bir yönetim tarzı inşa etmeyi gizlediği bir cephe rejimine güzel bir örnek sergilemektedir. Örneğin, dışa doğru Belarus, iyimser geçiş endeksleri ve ekonomik büyüme ile karakterize istikrarlı bir ekonomi gibi görünmektedir. Bununla birlikte, içsel olarak, reform politikası olmayan yaklaşmakta olan bir ekonomik ve politik kriz vakası teşkil etmektedir. Dışarıdan, Belarus, kurumsallaşmış bir seçim uygulamasına sahip olduğu ve vatandaşlarına sözde anayasal özgürlükleri garanti ettiği için gelişmekte olan bir devlete benzeyebilmektedir. İçerde ise yasal ve bürokratik sistemler, bireysel insan haklarını koruyamamaktadır ve hükümetin kamuoyunu kendi yararına manipüle etmesine izin veren birçok gayri resmi mekanizmaları da bulunmaktadır. Son olarak, aktif bir siyasi toplumun ülkede var olmasına dair yaratılan bir imaj vardır. Bu, ideolojik profillere sahip istikrarlı sayıda ulusal siyasi parti, çok sayıda sivil toplum kuruluşu ve sendikaların resmiyette var olması ile ilişkilidir. Ancak bu, hepsinin karar alma alanına erişim sağlamak için eşit fırsatlara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. 1994 Anayasasının değiştirilmesinden bu yana Belarus, bir süper başkanlık sistemi altında yönetilmiştir¹³⁶.

Jeopolitik ve ekonomik konumu nedeniyle Belarus, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden daha zor bir geçişle karşı karşıya

¹³⁵ Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J. Marsh. (2003). Paradoxes of Democratisation in Post-Communist Belarus, Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J. Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, s. 4.

¹³⁶ Elena A. Korosteleva-Polglase. (2001). Explaining Party System Development in Post-Communist Belarus. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Bath, Bath, s. 128.

kalmıştır. Bir yandan Belarus her zaman Rusya'nın doğal kaynaklarına ve dolayısıyla dış politika yapımına bağımlı olmuştur. Öte yandan, Doğu'ya yönelimi ve Avrupa ülkelerinin ulusötesi bir işbirliği çerçevesine dahil olmasıyla, Belarus ve diğer birçok BDT ülkesinin uluslararası arenadaki konumu, Avrupa'nın yeni koşullarının ötesinde yer alan kendi kendine yeten bir rejim konumuna hızla ulaşmaktadır. Yabancı devletler arasında olmanın sadece fiziksel bir gerçeklik olmadığı, aynı zamanda Rusya ile Batı arasında seçim yapmak zorunda kalacağı anlamına geldiğine dair artan bir inanç vardır. Sovyet geçmişinin ortak miraslarına rağmen, gelişimlerinde çok geride kalan BDT devletlerinin performansının aksine, Avrupa ülkelerinin kademeli ekonomik ilerlemesiyle bir dışlanma hissi de geliştirilmiştir. Ülke, merkezi planlama ve sınırlı özelleştirme ile planlı ekonominin birçok özelliğini hala korumaktadır. Belarus'taki demokrasiye geçiş, diğer birçok BDT ülkesinde olduğu gibi, alan içinde dikkatlice uygulanması gereken bir terimdir. Belarus, diğer birçok BDT rejimi gibi, ekonomik sisteminin toptan yeniden yapılandırılmasını henüz ciddi olarak düşünmemiştir. Geçişin başlangıcında reformların nispeten coşkulu bir şekilde başlatılması, on yılın sonuna doğru durmuş gibi görünmektedir ve Rusya'daki 1998 finansal krizinden sonra Belarus devam eden durgunluğa girmiştir¹³⁷. Belarus belli bir düzeyde ekonomik gelişme göstermektedir. Cumhuriyet, Dünya Bankası tarafından daha düşük orta gelirli bir ülke olarak sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte, Belarus'daki geçiş göstergelerinden bazıları şu anda ekonomik bir düşüş göstermese bile, gelecekte büyümesinin ve gelişiminin sürdürülebilirliğini sorgulamak için gerekçeler bulunmaktadır. Belarus'un doğrudan yabancı yatırım seviyesi, merkezi olarak planlanan eski komşularının en düşüğü olarak derecelendirilmiştir. Buna ek olarak, özel sektörün GSYİH'ya katkısı Rusya'da %70, Ukrayna'da %55 ile karşılaştırıldığında Belarus'ta %20 idi. Belarus, makro ekonomik istikrar, özel sektörün gelişimi, fiyatların ve ticaretin serbestleştirilmesi, işletme reformu ve finansal kurumların gelişimi dahil olmak üzere ana geçiş göstergelerinin hiçbirinde fazla ilerlememiştir¹³⁸.

¹³⁷ Transition Report 1999. (1999). Ten Years of Transition: Economic Transition in Central And Eastern Europe, The Baltic States and the CIS. European Bank for Reconstruction and Development, London, ss.24-26.

¹³⁸ Elena A. Korosteleva vd., s.6.

Eski komünist ülkelerinde ekonomik geçiş süreçleri oldukça zor koşullarda geçmiştir. Çoğu o zamandan beri süregelen sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak ülkelerin bazılarında da bu geçiş hiç denilecek kadar az yapılmıştır. Belarus da bu ülkelerin arasındadır. Belarus, 1990'ların ortalarında çok az sayıda ekonomik reformlar yapmayı deneme sürecindeydi ama yaklaşık on yılın sonrasında reformlara çok açık bir şekilde ilgisiz hale gelmiştir. Reformları sadece durdurmakla kalmayarak 1997 ile 1999 yılları arasında ekonomi üzerindeki devlet kontrolünü daha da güçlendirmiştir ve piyasa ekonomisinden iyice uzaklaşmaya çalışmıştır.

Ülke ekonomisindeki özel sektörün üretim payı, tüm post-Sovyet devletleri arasında en düşük rakamlar göstermiştir. Bunun nedenleri hiç ilerlemeyen özelleştirme sürecinde ve yeni özel şirketlerin ve üretimlerin kurulmasının önündeki engellerde yatmaktadır. İşletme sektöründeki durum, büyük işletmelerin özelleştirilmesinin gerçekleştirilmeyip devlet kontrollü altında çalışması ile olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Devlet sektöründe bütçe kısıtlamaları devam ettiği ve özel şirketler üzerindeki devlet kontrolü sürekli artış gösterdiğinden dolayı iflas eden firmaların sayısı çoğalarak yeni açılan şirketin sayısı düşmekteydi. Bu hareketler o dönemdeki iktidarın seçimleriydi. İktidarın, ülkede piyasa ekonomisi ve devlet kontrolü arasında iyi bir yönetim sağlayamadığı başarısızlığın temel nedenlerinden biri olmaktadır. Mevcut ekonomik yönetim sistemindeki iç çelişkiler nedeniyle, önemli ölçüde sürdürülebilir bir büyüme sağlayamayacağı iddia edilmektedir. Mevcut sistem, yumuşak bütçe kısıtlamaları, piyasa dışı kredi tahsisleri, devlet tarafından müdahaleler ve özel sektörün büyümesinin önündeki büyük engellerle karakterize edilmektedir¹³⁹. Bunun gibi koşullar ülkede iktidarın gücünü dengeleyebilecek bir güçlü orta sınıfın ortaya çıkmasına hiç yol vermemiştir. Bunun dışında, Lukaşenko da ülkede elitlerin sınıfının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü orta sınıfın var olması onun iktidarının sıkılaşmasına bir engel olabilecekti.

¹³⁹ Colin W.Lawson. (2003). Path-dependence and the Economy of Belarus, Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J.Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, s. 135.

Sovyetler Birliği'nin diğer Avrupa cumhuriyetlerinde olduğu gibi, 1980'lerin sonunda Belarus'ta iktidar içinde ne önemli bir demokratik muhalefet ne de komünist elitler bir bölünme yaşanmıştır. Bununla birlikte, siyasi demokratikleşme, 1990'ların ortalarında siyasi elitlerin özgür seçimlerle çeşitlendirilmesi için koşullar yaratmıştır. 1995'te seçilen devlet başkanı Lukaşenko kişisel otoritesinin temeli olarak hiyerarşik bir iktidar sisteminin yeniden inşasına yol açmıştır. Belarus siyasi elitlerine işe alım için kullandığı ana mekanizmalar, geçmiş ortaklar arasından siyasi personel seçimini ve komünist elitlerin bazı üyelerinden seçme gibi hareketleri içermektedir. İşe alım için ana gereklilik, devlet başkanına kişisel sadakat olmuştur. 1997'den beri Lukaşenko, Belarus siyasi seçkinleri üzerinde tam kontrol uygulamıştır ve hiç kimse onun onayı olmadan herhangi bir önemli makama aday gösterilmemiştir. Yürütmenin egemen olduğu hiyerarşik siyasi sistemin yeniden inşası, siyasi muhalefetin zayıflığı ve yeni Belarus seçkinleri içindeki çıkarların eklemlenmesiyle kolaylaştırılmıştır. Ekonomik reformların ve devletin merkezileşmesinin yokluğunda, belirli ekonomik çıkarları olan güçlü grupların veya daha fazla özerklik için mücadele eden bölgesel grupların ortaya çıkması için hiçbir fırsat olmamıştır. Resmi Belarus siyasi elitlerin görünürdeki uyumu, Lukaşenko'nun kişiliği ile yakından ilgilidir. Lukaşenko'nun başkanlığı sırasında tasarlanan siyasi kurumların işleyişi, herhangi bir iktidar değişikliğine ihtimal vermemektedir. Çünkü devlet başkanının değişmesi, elitlerin de değişeceği anlamına gelmekteydi¹⁴⁰.

Reformların başlangıcında, Belarus siyasi tartışmayı ve muhalefeti destekleyen bir yapı ve periyodik olarak oy kullanan temsili kurumları gibi çoğulcu bir toplumun özelliklerine sahipti. Yine de böyle bir toplum, yapılar, kurumlar ve bireysel aktörler arasındaki uyumsuz etkileşimler nedeniyle şekillenememiştir. Kurumsal gelişmelerle pekiştirilen mirasların ve miras alınan yapıların Belarus'ta daha fazla demokratik sistem oluşması için elverişsiz bir ortam yaratmıştı. Aynı zamanda, partilerin ve diğer çıkar örgütlerinin düşük ideolojik profili, seçmenlerin tercihlerinden vazgeçememeleri ve sınırlı örgütsel ve finansal kapasiteleri, sistemin neden kırılğan kaldığını ve başkanlık

¹⁴⁰ Olga Belova-Gille. (2003). Difficulties of Elite Formation in Belarus After 1991. Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J. Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, ss.65-66.

kararlarının egemenliğini sürdürdüğünü açıklamaktadır. Yeni ortaya çıkan diğer devletlerin aksine, Belarus, bağımsız varoluş ve politika oluşturma için kurumsal ve katılımcı becerilerin geliştirilmesine yardımcı olmayan sınırlı bir otoriter öncesi deneyime sahipti. Ek olarak, Moskova merkezli bir sistemin otoriter mirasları, etkin olmayan bir sivil toplum, karma nüfus demografisi, doğal kaynak eksikliği ve stratejik bir jeopolitik konum, Belarus'un gelişim yolunu önceden belirlemiştir. Bununla birlikte, Belarus'ta bağımsız ve demokratik bir kalkınma yolunu teşvik etmek için kaynaklar ve teşvikler mevcuttu. Muhalefet güçlerinin ortaya çıkmasına ve kitlesel seferberliğe yol açabilecek siyasi ve sosyal çatışmaların ortaya çıkması mümkündü¹⁴¹. Ancak ne çatışmalar ne de muhalefet siyasi güçleri demokratikleşme yolunu izleme konusunda ikna edememiştir. Belarus'un demokratikleşme süreci, yalnızca Lukaşenko'nun iyi derecedeki manevra becerileri veya rakiplerinin hazırlık eksikliğinden dolayı değil, bun ek olarak iç birlik eksikliği ve birbirleri arasında gerçekleşen çatışmalar da dahil olmak üzere beceriksiz stratejileri nedeniyle gerçekleşmemiştir. Demokratik olmayan siyasi değişimi destekleyen eski muhafız elitlerin etkisi, sansür ve halkın güçlü liderliğe bağlılığı gibi yapısal faktörler de vardı. En önemli yapısal sorunlardan biri, kurumların kendi başına işleyememesiydi. Yapısal miraslar, özellikle de *Nomenklatura* tarafından tamamen sömürülen zayıf bir devlet, etkisiz yasa, bir himaye sistemi ve Rusya'ya yapısal bağımlılık, parti sisteminin kurumsallaşmasının önündeki başlıca engeller olmaya devam etmekteydi. Bunlar aynı zamanda halkın güçlü liderliğe bağlılığı, ılımlı bir milliyetçi duruş ve Lukaşenko tarafından referandumlarda sömürülen Sovyet dönemi istikrarına duyulan özlemle de pekiştirilmiştir. Ayrıca, merkez ile çevre arasındaki ve Avrupa ile Rus kimliği arasındaki ikilemler gibi siyasi bölünmelerin muhalefetin yanlış yönde sağlamlaşması üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Kurumsal faktörlerin demokratikleşme süreci üzerinde de ters etkisi vardır. Her şeyden önce, Belarus'ta geçiş dönemlerinde güçlü başkanlık, karar vermede sorumluluktan kaçınmak amacıyla demokratik muhalefet tarafından da desteklenmiştir ve değişen bir toplumdaki konumlarını güvence altına almak için Komünist eski muhafız tarafından da desteklenmiştir¹⁴².

¹⁴¹ Korosteleva-Polglase, a.g.e., ss.154-155.

¹⁴² Elena A. Korosteleva vd., ss. 7-8.

3.2.2. Belarus Ulusal Kimliği

Belarus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, ilk olarak 1920’de kurulmuştur. Ülke, 1922’de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni oluşturan dört devletten biri olmuştur. Belarus’un ayrı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak kurulması, özellikle kurucu lider Vladimir İlyiç Lenin’in inisiyatifiyle gerçekleştirilmiştir. BSSC, Polonya ile Sovyetler Birliği arasında bir tampon bölge olarak kabul edilmekteydi. Belarus ulusal kimliği o günler için oldukça zayıf bir kimlikti. Bu nedenle Belarus toplumunda ayrı bir cumhuriyetin kurulmasına karşı olanlar da vardı. Halkın o dönemde herhangi bir ulusal kimliğe hâkim bir aidiyet duygusuna sahip olduğunu söylemek zordur. Ancak, BSSC’nin kurulması sırasında kendilerini Belaruslu olarak tanıtanların sayısı oldukça sınırlıydı. Ulusal bir kimlik oluşturma çabaları, Sovyet aydınları tarafından ancak ülke kurulduktan sonra hızlandırılmaya başlamıştır¹⁴³.

1922 ile 1928 yılları arasında Belarus ulusal kimliğini oluşturma süreci devam etmiştir. Bu süreçte dil ve kültür gibi farklı araçlar kullanılmıştır. Dil politikaları en önemli araçlardan biri olmuştur. İlk olarak, Belarusça cumhuriyette resmi dil olarak ilan edilmiştir. Ancak Belarus dilini ülkeye yaymaya yönelik politikalar uygulanmamıştır. Bu nedenle dilin yayılması zor görünmekteydi. Bu dönemde ülkenin sosyolojik yapısı göz önüne alındığında, 1927’de Belarus Anayasası’nda Rusça, Lehçe ve Yidişçenin Belarusça ile birlikte yasal statüye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu dört dil ülke içindeki resmi belgelerde kullanılmaktaydı¹⁴⁴. Farklı etnik gruplara kendi dillerini kullanma hakkı verilmiştir. Bununla birlikte, Belarusça’nın durumu da özel olarak belirtilmiştir. Belarusça, “hükümet ile kamu kurum ve kuruluşları arasındaki iletişim için tercih edilen dil” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca diğer etnik grupların temsilcileri mahkemelerde, yönetimde ve kamusal yaşamda kendi dillerini özgürce kullanma hakkına sahipti¹⁴⁵. Yoğun çabalara rağmen ülkede Belarusça kullananların sayısı beklenen artışı göstermemiştir. Bu dönemde Belarusça lehine durumu iyileştirmek için dil kursları da

¹⁴³ Nelly Bekus. (2010). *Struggle Over Identity. The Official and the Alternative “Belarussianess”*. Central European University Press, Budapest, s.72.

¹⁴⁴ Marina Ratkeviç. (2018). *Natsionalno-yazıkovaya Politika v BSSR (1920-ye-naçalo 1930-h gg.) i ee Vliyanie na Status Polskogo Yazıka*. İnstitut Pogranıçnoy Slujby Respubliki Belarus, 63(3):340.

¹⁴⁵ A.g.e., s.341.

açılmıştır. Çeşitli kurumlarda Belarusça konuşabilen çalışanların oranı 1926'da %26,9 iken, bu oran 1928'de % 80'e yükselmiştir¹⁴⁶. Belarus diline geçiş çabaları basın ve eğitim alanında yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1930'da ülkedeki bir gazete dışında tüm basın Belarusça yayın yapmaktaydı. 1929-1939 yılları arasında Belarusça eğitim oranı %93,8'e ulaşmıştır. Devlet Üniversitesi, Devlet Yayın Kurumu, Ulusal Tiyatro, Tarım Akademisi, Tıp Fakültesi ve Veterinerlik Enstitüsü gibi Belarus dilini kullanan eğitim ve kültür kurumları olarak ortaya çıkmıştır. 1928 ile 1930 yılları arasında Belarus kimliğinin inşası büyük ölçüde tamamlanmış görünmekteydi. Belarus ulusal kimliğinin inşası sürecinde ana etkili irade Sovyet merkezi hükümetiydi. Ancak 1930'dan sonra kimlik inşası süreci yavaşlamaya ve ardından durdurulmaya başlamıştır. 1930'dan sonra Sovyetler Birliği merkezi hükümeti tarafından tamamen farklı bir politika uygulanmaya başlamıştır. Yeni politikanın ana konularından biri "Halkların Dostluğu" idi. "Halkların Dostluğu" politikasının en önemli özelliği, Rus kültürünün Sovyetler Birliği'nin en önemli ve bağlayıcı yönü olduğu iddiasıydı. Yeni politikaya göre Belarus ulusal kimliği yeniden yorumlanmış ve devam eden politika değiştirilmeye başlamıştır¹⁴⁷. Yeni kimlik inşası politikalarında Belarus kimliği esasen sosyalist ve Rus kimliğine daha bitişik görülmekteydi. Erken Sovyetler Birliği'nin ön saflarında yer alan Belarus aydınlarının çoğu, Josef Stalin yönetimi sürecinde tasfiye edilmiştir. Fabrika yöneticileri, akademisyenler ve birçok Belaruslu yazar Stalin rejimi altında tasfiye edilmiştir¹⁴⁸. Belarus'un ilk liderleri yerine, Sovyet iktidarının yeni değerlerini benimseyen insanlar önemli pozisyonlara yerleştirilmeye başlamıştır. Gelişimi 1930'ların başından itibaren endişe verici olan Belarus ulusal hareketine karşı bir önlem olarak, yerli olmayan kişiler kilit hükümet pozisyonlarına getirilmeye başlamıştır. 1951'de BSSC hükümeti %24'ü Belaruslulardan oluşmaktaydı. 1953'te cumhuriyetteki Komünist Partinin yalnızca %2'si yerli Belarusluydu. Böylece Sovyet rejimi, Belarus'taki komünist ideolojiye alternatif olarak Belarus ulusal kimliğini ileri sürebilenleri engellemekteydi¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Bekus, a.g.e., s.73.

¹⁴⁷ A.g.e., s.75.

¹⁴⁸ Natalia Leshchenko. (2006). The National Foundations of Postcommunist Transitions. Doktora Tezi, London School of Economics and Political Science, London, s.142.

¹⁴⁹ A.g.e., s.153.

1930'lardan bu yana yeni baskıcı politikalarla tutuklananlar başlangıçta “burjuva milliyetçiliği” ile suçlanmışlardır. “Yabancı güçlerin ajanları”, “dünya kapitalizminin ajanları” olarak tanımlanmıştır. Aleyhlerindeki mahkeme işlemleri gizlilik altında yürütülmüştür¹⁵⁰. Bunun dışında Sovyet merkezi hükümeti daha kapsamlı tutuklamalar gerçekleştirmiştir. Aslında hükümetin kullandığı yöntemlerden biri, yabancı ülkelere kaçan siyasi olarak sürgün edilmiş Belarus elitlerini ülkeye davet etmek ve ardından tutuklamaktır. Geri dönen eski elitler ya şüpheli kazalarda hayatını kaybetmiş ya da gizlice ortadan kaybolmuştur. Bütün bunlar, komşu ülkelerdeki ulusal canlanmalardan etkilenerken merkezi iktidarın, milliyetçi hareketlerin hızlanmasına karşı gerçekleştirilen önlemlerdi. Belarusça yayınlanan gazeteler bu dönemde kapatılmıştır. Aynı zamanda kütüphanelerde, eğitim merkezlerinde ve ulusal arşivlerde çalışan rejimin muhalifleri ortadan kaldırılmıştır. Sosyalizme karşı olduğu düşünülen kitaplar, raporlar ve başka kaynaklar yok edilmiştir. Tarih kitapları ise yeniden yazılmıştır¹⁵¹. Sovyet merkezi rejimi, başından farklı olarak, Belarus ulusal kimliğini kendi tarzında yeniden inşa etmek için farklı stratejiler uygulamaya koymuştur. Stratejilerden biri, Sovyet ideolojisine ve komünizmine öncelik veren sanat ve edebiyat alanlarını vurgulamaktır. Bu dönemde sosyalizm ideolojisini ön plana çıkaran eserler yayımlanmış ve çevrilmiştir. Sosyalizmin avantajlarını en iyi anlatan eserler çok sayıda basılmıştır. Sosyalist ideolojiye bağlı sanatçı ve yazarlar desteklenmiştir. Sovyetler Birliği'nden önce Belarus ulusal kimliği, tarihi ve benzeri konuları ele alan Vasiliy Bıkov, Ales Adamoviç veya Vladimir Karatkeviç gibi yazarlar ulusçuluk ile suçlanmış ve çalışmaları yasaklanmıştır. Edebiyat ve sanat, yeni Sovyet Belarus kimliğinin inşası için en önemli araçlardan biri olmuştur¹⁵².

Sovyet merkezi hükümeti yavaş yavaş Belarus'ta okullarda ve basında Rusça'nın artan kullanımına yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Ayrıca ülkenin sanayileşme sürecinde uzmanların ağırlıklı olarak Rusya'dan gelmesi, Rus dilinin etkisini artırmıştır. Böylece, 1953 yılına gelindiğinde, Minsk'teki 46 ilkokul, ortaokul ve liseden sadece 9'u Belarusça eğitim vermektedir. Batı Belarus'un bazı şehirlerinde neredeyse tüm okullar Rusça eğitim vermektedir. 1984 yılında dergi ve gazetelerin sadece %5'i Belarusça yayın

¹⁵⁰ Vakar, Nicholas. (1956). Belorussia: The Making of a Nation: A Case Study, Harvard University Press, Cambridge, s.147.

¹⁵¹ A.g.e., ss.148-149.

¹⁵² A.g.e., s.150-151.

yapmaktaydı¹⁵³. Ayrıca Rusça, halk arasında üstün ve daha avantajlı bir dil olarak kabul edilmiştir. 1980'lerin ortalarında, Belarus nüfusunun yalnızca %10'u günlük yaşamlarında Belarusça konuşmaktaydı, %90'ı ise Rusça'yı tercih etmekteydi. Rusça, başarının ve yüksek kültürün dili olarak kabul edilirken, Belarusça gelişmemiş tarım toplumunu çağrıştırmaktaydı. 1984 yılında herhangi bir cumhuriyette o ülkenin dilini konuşanların sayısı göz önüne alındığında Belarus, Sovyetler Birliği'nin tüm cumhuriyetleri arasında en düşük orana sahipti. Dilin ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir faktör olduğu düşünüldüğünde, Sovyetler Birliği'nde Belarus kimliğinin gelişmesi ve güçlendirilmesi olası görünmemektedir. Belarus'ta güçlenen sadece Sovyet kimliğiydi¹⁵⁴.

Belarus, tarihsel olarak bir tarım ülkesidir. Ancak Sovyet döneminde ülkede sektörel değişiklikler başlamış ve sanayi sektöründe gelişme sağlanmıştır. Yüksek derecede sanayileşme, kentleşmeyi artıran bir faktör olmuştur¹⁵⁵. 1959-1986 yılları arasında kentleşme %250 artmıştır. Sanayileşme kentleşmeyi artırırken, eğitim kalitesinin yükselmesini ve meslek çeşitliliğinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Modernleşme hamlelerinin Sovyet merkezi hükümeti tarafından gerçekleştirilmesi, Sovyetlere karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında büyük zarar gören Belarus halkı, ülkedeki yaşam koşullarının iyileşmesi nedeniyle Sovyet merkezi hükümetinin politikalarına da sempati duymuştur¹⁵⁶. 1980-1990 yılları arasındaki dönemde Sovyetler Birliği, Belarus'ta güçlü bir Rus yanlısı "Sovyet Belarus" kimliğini ortaya çıkarmayı başarmıştır. Ortaya çıkan Belarus kimliği, ülkenin siyasi yaşamında etkili olmuştur. Ülkede komünist yönetime karşı bir muhalefet oluşması mümkün değildi. O zamanlar alternatif yönelimli insan sayısı çok azdı. Sanat, edebiyat, bilim ve başka alanlarda sınırlı sayıda muhalif olmasına rağmen sayıları yetersizdi. Ancak 1980'lerin sonlarına doğru mevcut durum değişmeye başlamıştır. Belarus ulusal kimliği esas olarak Sovyetler Birliği döneminde geliştirilmiştir. Ancak, güç kazanma şansı olmadan önce değiştirilmiş ve Sovyet odaklı bir kimlik olarak inşa edilmeye devam etmiştir. Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle uygulanan yeni politikalarının bir sonucu

¹⁵³ David R. Marples. Belarus: A Denationalized Nation, s.89.

¹⁵⁴ A.g.e., s.90.

¹⁵⁵ Lucan Ahmad Way. (2020). Belarus Uprising: How a Dictator Became Vulnerable, Journal of Democracy, 31(4):18.

¹⁵⁶ Leshchenko, a.g.e., ss.143-146.

olarak ortaya çıkan muhalefet, Belarus ulusal kimliği üzerinde kendi politikalarını yürütmeye çalışmıştır. Ancak ulusal kimliğin zayıflığı nedeniyle önemli bir başarı elde edememiştir. Ancak muhalefet, uyguladığı politikalarla Sovyet rejimine karşı muhalefetini ön planda tutmuştur. O dönemde Sovyetler Birliği'ndeki milliyetçi uyanış hareketlerinin faaliyeti Belarus muhalefetini de etkilemiş ve ülkenin iç siyasetinde sınırlı bir rol oynamıştır¹⁵⁷.

3.2.3. Rusya'nın "Kara Şövalye" Etkisi

Kara şövalye terimi, hedef devleti desteklerken ekonomik yaptırımların etkinliğini zayıflatan yabancı destekçileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir¹⁵⁸. İlk başlarda bu kavram, Soğuk Savaş'ın etkilerini telafi etmek için ABD'nin yaptırımlarının yürürlüğe girdiği devletlere askeri veya ekonomik destek vermeye hazır güçleri tanımlamak için kullanılmıştır¹⁵⁹. Daha yakın zamanlarda bu terim, demokratik veya otoriter, büyük güç veya bölgesel güç, devlet veya uluslararası kuruluş olmasına bakmaksızın, belirli bağlamlarda otokrasinin savunucuları veya demokrasinin muhalifleri olarak hareket eden dış aktörlere atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Dış aktörlerin eylemleri hedef rejimi veya siyasi değişimin yönünü şekillendirmeyi amaçladığında etkileri aktif bir rol oynayabilmektedir. Bu durumda iki farklı hedef izlenebilmektedir. Bir yandan propaganda, ekonomik baskı, casusluk veya şiddet yoluyla yurtdışında demokrasiyi veya demokratikleşmeyi engelleyebilmektedirler. Öte yandan, demokratik olmayan iktidara maddi kaynaklar sağlayarak veya onları meşrulaştırarak hayatta kalma kapasitelerini güçlendirebilmektedirler. Otokrasi destekleyicilerinin etkisi, belirli bir stratejinin dışından kaynaklanıyorsa pasif de olabilir¹⁶⁰. Otoriter bir rejimin hayatta kalması sadece yerel muhaliflerin gücüne veya demokratik ülkelerle yaptığı etkileşimin sonuçlarına bağlı değildir. Komşu devletlerin siyasi sistemleri de onlar için yüksek derece öneme sahiptir. Kara şövalyeler, jeopolitik ve ekonomik çıkarları göz önünde bulundurarak komşu devletlerdeki rejimin sarsılmaması için onlara yardımda bulunmaktadırlar. Hedef devlet

¹⁵⁷ A.g.e., s.148.

¹⁵⁸ Gary Clyde Hufbauer, Jeffrey J.Scott, Kimberly Ann Elliot ve Barbara Oegg. (2007). Economic Sanctions Reconsidered. 3.Baskı. Peter G.Peterson Institute for International Economics. Washington, DC., s.47.

¹⁵⁹ Bryan R.Early. (2011). Unmasking the Black Knights: Sanctions Busters and Their Effects on the Success of Economic Sanctions. Foreign Policy Analysis, 7:382.

¹⁶⁰ Gabriele Natalizia. (2019). Black Knight As a Strategic Choice? Causes and Modes of Russia's Support to the Authoritarianism in Southern Caucasus. Italian Political Science Review, 49: 178.

desteğe giderek daha fazla bağımlı hale geldikçe, kara şövalye hedef devlet üzerindeki siyasi ve ekonomik kontrol taleplerini yükseltmeye çalışırlar¹⁶¹. Ülkenin demokratik baskıya direnme kabiliyeti bölgedeki tüm otoriter rejimlere fayda sağlamaktadır. Bunun dışında otoriter rejimler komşularının siyasi sistemleri hakkında her zaman endişelenmektedirler. Bu bağlamda, yakın çevrede başarılı bir demokratik geçiş, rejim değişikliği olasılığına sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Ancak, benzer düşünen rejimlere yardım etmenin yanı sıra, otoriter bir devlet, demokratik devletleri ekonomik, diplomatik, politik ve askeri baskıların bir araya gelmesiyle devirmeye veya sabote etmeye de çalışabilmektedir¹⁶².

Rusya'nın son yüzyıllar geçirdiği tarihine bakıldığında zaman ülke, savunmasızlığını kanıtlanmıştır ve bu durum ülke tarihinde derin sorunlar bırakmıştır. Savunmasız bir ülke, genellikle dış saldırganlığı önlemek için bir çeşit savunma saldırganlığı politikalarını izlemeye başlamaktadır. Böylece, Rusya'nın güvenliği, yabancı müdahale karşısında anarşiye doğru kaymayı durdurmak için güçlü bir devlet kurulması ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle Rusya'ya bir kara şövalye statüsü verilmiştir.

Rusya'nın Belarus için bir kara şövalye statüsüne bürünerek desteklediğinin nedenine bakıldığında belki de ideolojik nedenlerle otoriterliği teşvik eden otokrasi olması da düşünülebilir. Ancak, kara şövalyelerin genellikle pragmatik hedefleri göz önünde bulundurarak otokrasileri desteklediği malumdur¹⁶³. Genellikle, kara şövalye sadece kendi rejiminin hayatta kalmasını sağlamaya çalışır. Yani kara şövalye desteği genellikle bir savunma stratejisidir. Bu durumda da Rusya'nın amaçlar daha çok kendi rejimini güvenliğe almak ile bağlantılıdır. Rusya, post-Sovyet devletlerinde bölgesel istikrarı korumak için istikrarsız bir komşu otokrasi olan Belarus'a destek sağlamaktadır. Benzer şekilde, demokratik yayılmayı önlemek için Rusya, Batılı devletlerden demokrasinin teşvikine direnmesini sağlamak için kendi Batısında yerleşen Belarus'a destek sağlamaktadır. Putin rejimi, eskiden beri de Renkli Devrimler'in Rusya'ya ulaşmasını önlemek için yakındaki otokrasileri aktif olarak desteklemiştir. Genel olarak

¹⁶¹ Mikkel Sejersen. (2019). Democratic Sanctions Meet Black Knight Support: Revisiting the Belarusian Case. *Democratization*, 26(3): 502.

¹⁶² A.g.e., s.503.

¹⁶³ Laurence Whitehead. (2014). Antidemocracy Promotion: Four Strategies in Search of a Framework. *Taiwan Journal of Democrac.*, 10(2): 8.

kara şövalyeler, görevdeki rejimi korumanın faydalarını, rejim değişikliği riskini ve düşmanca bir rejimin iktidara gelme olasılığını değerlendirerek hareket ederler. Bu nedenle, Rusya'nın da Belarus'a olan desteği bir maliyet-fayda hesabının sonucudur¹⁶⁴. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın Belarus'a yaptırımlar zamanında yüksek derece destek sağlaması mantıklı bir hareket olarak görülmektedir. Çünkü kara şövalye desteği, yaptırımları geçersiz kılmaktadır. Belarus, zayıf ekonomisinden dolayı iç muhalefete göre avantaj elde etmek için kendisi de dış ekonomik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik desteğe bağımlılığın, otokratik bir bölgesel gücün varlığının ve demokratikleşme baskısının bu birleşimi Rusya ve Belarus arasında karşılıklı yarar için bir anlaşma yapmalarına yol açmaktadır. Rusya'nın Belarus'a destek vermesi 2006 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimleri ile başlamıştır¹⁶⁵.

2004'ün sonlarında Belarus bir siyasi gerilim dönemine girmiştir. Lukaşenko yönetimindeki on yıldan fazla süren diktatörlük yönetiminden sonra, demokratik muhalefet, Mart 2006 devlet başkanlığı seçimlerini kesin olmasa da belki de halk protestoları yoluyla değişimi teşvik etmek için kullanmayı umarak şimdiye kadar görülmemiş bir faaliyet ve birlik göstermiştir. Ancak sadece muhalefetten dolayı değil, Lukaşenko kendisi de Ukrayna'da ve bölgenin başka devletlerinde meydana gelen devrimci olaylardan etkilenerek pozisyonunu daha sıkı hale getirmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında Lukaşenko, Minsk'te herhangi bir devrimin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla baskıyı artırmıştır. Seçim dönemi boyunca Rusya, bu çabaları kararlı bir seçim destekleme stratejisiyle kara şövalye rolünü üstlenmeye karar vermiştir¹⁶⁶. En başından beri, Rusya'nın müdahalesinin temel motivasyonu durum üzerinde kontrol sağlamaktı. Her şeyden önce, Sovyet sonrası coğrafyasındaki halk protestoları dalgasının Rusya'ya da gelmeden önce etkili bir şekilde durdurulduğundan emin olmak Rusya'nın en temel amacıydı. Belarus rejiminin 2004'te Ukrayna'dan çok daha sağlam olduğu kabul edilirse de Rus elitleri arasında sağlam otokrasilerin bile risk altında olduğuna dair gerçek bir korku vardı ve bu nedenle, komşu ülkede rejimin değişikliği durumunda bu sonucun kendi ülkelerine de dağılacağı korkusu onları harekete geçirmekteydi. Rusya'nın

¹⁶⁴ Sejersen, a.g.e., s.3.

¹⁶⁵ A.g.e., s.5.

¹⁶⁶ Jacob Tolstrup. (2014). Black Knights and Elections in Authoritarian Regimes: Why and How Russia Supports Authoritarian Incumbents in Post-Soviet States. *European Journal of Political Research*, 54(4): 684.

Belarus'ta gerçekleşen seçimlere desteği birkaç unsur içermekteydi. İlk olarak Moskova, kesin ve sıkıntısız bir zafer elde etmek amacıyla Lukaşenko'nun Belarus semenleriyle olan etkileşimini artırmaya çalışmıştır. Örneğin Lukaşenko, Belarus'ta hala geniş çapta izlenen resmi Rus medyası tarafından desteklenmekteydi ve birkaç üst düzey Rus politikacı onu överek ve sadece onun yeniden seçilmesi ile iyi ikili ilişkilerin korunacağını vurgulamışlardı. Bunun yanı sıra, önemli pozisyonlarda ve halk arasında desteğe sahip olan kişiler Lukaşenko'nun seçim kampanyasını planlamaya ve birlikte yürütmeye yardımcı olmaktadır¹⁶⁷. İkincisi, Moskova Lukaşenko'yu finansal olarak desteklemiştir. Belarus diktatörüyle yakın bağlantılardan yararlanan Rus işletmeleri, kampanyasına bol miktarda mali yardım sağlamıştır ve Putin, gaz fiyatlarının, Rus bölgelerindeki fiyatların yükseltildiği bir zamanda bile Belarus'ta fiyatların yükseltilmeyeceğine söz vermiştir. Bu hareketler, Lukaşenko'nun seçildiği durumunda ülkedeki ekonomik durumun sağlam olacağı garantisini vermiştir¹⁶⁸. Üçüncüsü, Moskova Belarus'taki demokratik muhalefeti itibarsızlaştırmak ve üzerine baskı uygulamak için rejimle işbirliği yapmıştır. Rus güvenlik servisi, muhalif aktivistleri hedef almak için Belarus güvenlik güçleri ile yakın işbirliği yapmıştır. Rus yayınevlerine, umutsuzca materyallerini sınırdan geçirmeye çalışan bağımsız Belarus basınına kapatılmıştır. Lukaşenko, seçimlerde %82 ile tekrar kazandığı zaman ülkede ayaklanmalar ortaya ıkmiştir. Ancak ayaklanmalara katılanlar Rusya medyası tarafından olumsuz olarak nitelendirilmiştir¹⁶⁹. Dördüncüsü, Belarus rejimi, Batı'nın demokrasiyi teşvik etme ve Lukaşenko'nun otokratik yönetimini zayıflatma girişimlerine karşı sürekli olarak Rusya tarafından korunmaktaydı. Putin ve Rusya dışişleri bakanı Sergei Lavrov, Belarus devlet başkanına destek sağlayarak ikili toplantılarda ve uluslararası görüşmelerde suçlamaları sert bir şekilde reddetmiştir. Eşzamanlı olarak, Lukaşenko'nun Batı'nın demokrasiyi destekleme stratejisini kendisini devirmeye ve ülkeyi ele geçirmeye yönelik girişimler olarak kamuoyuna sunma stratejisi, Kremlin kontrolündeki çeşitli kişi ve kurumların açıklamalarıyla kasıtlı olarak desteklenmiştir. Rus güvenlik güçlerinin Batı'nın

¹⁶⁷ Vitali Silitski. (2007). Belarus and Russia: Comradeship-in-Arms in Preempting Democracy. Political Trends in the New Eastern Europe: Ukraine and Belarus, Vitali Silitski ve Arkady Moshes (Ed.), Strategic Studies Institute, s.11.

¹⁶⁸ Tolstrup, a.g.e., s.12.

¹⁶⁹ A.g.e., s.13.

muhalefeti finanse etmek için terör örgütlerini kullanma girişimlerinin açığa çıkarıldığı duyurması bunun için bir örnek olabilmektedir¹⁷⁰.

Özetle, Rusya, 2006 yılında Belarus'ta öncelikle istenmeyen etkilerinden korktuğu için kapsamlı seçim destekler sağlamıştır. Gayretleri boşa gitmeden desteğinin sonucu olumlu olmuştur. Lukaşenko, kötü ekonomik performans, Batı baskısına, güçlü muhalefet faaliyetine ve bölge çapında güçlü bir demokrasi dürtüsüne rağmen iktidarda kalabilmiştir. Onun Minsk'teki seçim sonrası protestolara yönelik baskıyı tek başına düzenleyebilmesi muhtemeldir ve muhtemelen Belarus diktatörlüğü, artan iç baskıya rağmen galip gelebilecek kadar güçlüydü. Ancak Rus mali yardımının Lukaşenko'nun seçmenlerini kazanmasını kolaylaştırdığı, muhalefetin itibarını zedelerken kendi görünümünü parlatmasına yardımcı olduğu ve onu Batı eleştirisine karşı koruduğu malumdur. Bu, Lukaşenko'nun, Moskova'nın desteği olmadan çok daha zor olacağı anlamına gelmektedir. Bir kara şövalye rolünde olmak, Rusya gibi otoriter büyük güç için de zordur. Bir dış aktör, müdahaleci politikasını, rejimin çökme olasılığının ve bununla ilişkili maliyetlerin rasyonel bir tahminine dayandırmaktadır. Rusya için, seçimlere destek vermenin temel motivasyonu, görevdeki kişinin Rusya yanlısı olması. Şimdiye kadar Sovyet sonrası bölgede Rusya yanlısı olmak ve otoriterlik hep yan yana gitmiştir. Kara şövalyeler seçimleri desteklemeye karar verdiklerinde, otoriter görevlilere hayati destek sunmaktadırlar. Kara şövalye, Lukaşenko'nun 2006'da Belarus'taki başarısının arkasındaki tek faktör olmasa da, Rus müdahalesinin seçimlerde en azından bazı zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir¹⁷¹.

2020 başkanlık seçimlerinde muhalefetin birleşmesine, aktif ortak kampanya yürütmesine ve ülke çapında protestoların gerçekleşmesine bakmaksızın Lukaşenko görevde kalmayı başarmıştır. Araştırmalara göre bunun üç ana nedeni bulunmaktadır. Birincisi, hükümette yer alan kişilerin çoğu Lukaşenko'ya sadık kalmıştır. Sebepler tartışmalıdır, ancak güvenlik güçleri ve hükümet üyeleri doğrudan devlet başkanına karşı sorumludur ve Lukaşenko görevden alınacak veya yargılanacak olsaydı onları da aynı sonuçlarla karşı karşıya kalırlardır. Güvenlik güçleri statükoyu destekleyerek bazı

¹⁷⁰ Silitski, a.g.e., ss.12-13.

¹⁷¹ Tolstrup, a.g.e., s.14.

avantajlar elde etmişlerdir. İlki, protestocular ya da sadece rejime karşı çıkma olasılığı yüksek görünen insanları arama çalışmalar için yüksek ücretler almışlardır. Bazılarının farklı tarafa geçme düşünceleri olmuştur hatta geçenler de olmuştur. Ancak onların sayısı azdı ve genellikle çoğu devlet başkanı tarafını seçmişlerdir. Muhtemelen Lukaşenko'ya sadık kalmalarının bir nedeni Rusya'nın Lukaşenko'ya olan tutumuydu¹⁷². Bu da ikinci faktörü oluşturmaktadır. Tikhanovskaya'nın ekibinin kampanyasında Batı yanlısı veya herhangi bir şekilde Rus karşıtı olduğunu öne süren çok az şey bulunmaktaydı. Aksine Tikhanovskaya, Putin'e seçimi kazanması durumunda onunla çalışmaya istekli olduğunu belirtmiştir. Ancak, Kasım 2020'ye kadar Moskova'da Lukaşenko'yu desteklemek olduğuna dair bir karar verilmiştir. Seçimden sonra Belarus'taki kitlesel protestolar, Rusya'nın Habarovsk kentinde büyük çaplı hükümet karşıtı protestolarla aynı zamana denk gelmiştir. Belarus'ta yer alan olaylar Rusya için de bir tehdit haline gelmiştir çünkü orada da halk ayaklanmaktaydı ve hükümetin muhalefet ile duruşması yer almaktaydı. Özellikle, aynı zamanda, Belarus ve Rusya'nın dış politikaları birbirine bağlı olmaya başlamıştır. Bazı Belaruslu yayıncılar görevlerinden ayrıldıktan sonra Rus medyası Belarus televizyon ağlarını devralmıştır. Minsk'ten çıkan haberler ve açıklamalar daha sonra Moskova'dan çıkanlara benzemeye başlamıştır ve çok Batı karşıtı bir ton almıştır. Lukaşenko, 2020 sonbaharında Putin'e doğru daha iyi davranmaya başlamıştır. Bu dönemde Rusya'nın kara şövalye etkisi eskisine göre çok daha yüksek dereceye çıkmıştır. Rusya, Belarus'a 2021 başlarında 1,5 milyar dolarlık bir kredi sözü vermiştir. 2021'de iki devlet, bir NATO ülkesinin saldırısına yanıt verilmesini öngörerek ortak askeri tatbikatlarını gerçekleştirmişlerdir¹⁷³. Üçüncü faktör, Ağustos ve Aralık 2020 arasındaki protestoların niteliğiyle ilgilidir. Lukaşenko'yu görevden almak, iktidarı devralmak ve hükümet üyelerini tutuklamak için açık fırsatlar bulunmaktadır. Ancak protestocular barışçıl bir yaklaşım seçmişlerdi. Fakat modern kitlesel protestolar, bir miktar şiddet veya silahlı güç kullanmadan nadiren başarılı olmuştur¹⁷⁴.

¹⁷² David R.Marples. (2021). Changing Belarus. Canadian Slavonic Papers, 63(3): 289.

¹⁷³ A.g.e., s.290.

¹⁷⁴ A.g.e., s.291.

SONUÇ

1974 yılında başlayan demokratikleşmenin üçüncü dalgası ile dünyada birçok ülkenin yönetim sistemi değişikliğe uğramaya başlamıştır. Otoriter devletlerin önemli sayılabilecek bir kısmı, demokratikleşme sürecine girmiştir. Yapılan hesaplama ve istatistik çalışmalarına göre 1974-1990 yılları arasındaki dönemde otuza yakın ülke, demokratikleşme düzeyinin artırmıştır. 1991 yılında ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ile post-Sovyet ülkeleri de demokratikleşme sürecine girmeye başlamışlardır. Bununla birlikte, hemen hemen bir asır boyunca komünizm ilkelerinin uygulandığı ülkelerde demokratikleşme süreçleri diğer ülkelerdeki gibi gerçekleşmemiştir. Post-Sovyet ülkelerin çoğu demokratikleşme çabalarına ya hiç başlayamamış ya da birkaç sene sonra tam tersine otoriterleşme eğilimi içerisine girmişlerdir. Post-Sovyet devletler, uzun bir otokratik yürütme yönetimi geçmişine sahipti. Onlar için hükümetin yürütme, yasama ve yargı kolları üzerinde kontrol ve dengeleri olan demokrasi kavramı tamamen yabancı bir kavramdı. Eski Sovyetler Birliği'nin pek çok yurttaşı, yıllardır gizlice otoriter komünist hükümetlerin ya düşmesini ya da değişmesini istiyordu ama çoğunun onun yerini neyin etkili bir şekilde alabileceği hakkında hiçbir fikri yoktu. “Özgür seçimler”, “temsil” ve “sorumlu liderlik” kavramları, Sovyet sonrasında gerçek bir dayanağı olmayan kavramlardı.

Sosyo-ekonomik gelişme, bireylerin ve grupların siyasi süreçle ilişki kurma şeklini kökten değiştirmektedir. Bireylerin mali güvenliğini ve bağımsızlığını getiren ekonomik gelişme, bireylerin siyasi hayata katılımını artırmaktadır. Bunun dışında, ekonomik kalkınma, her zaman yurttaşların iyi pay almasını getirebilir. Bu durumda yurttaşlar ekonominin özel sektörüne katkıda bulunmakta ve bundan da kendi payını alabilmektedir. Bu koşullar komünist Sovyetler Birliği'nde sağlanmamıştır. Post-Sovyet ülkeleri de Sovyet geçmişinden etkilenerek bu koşulları oluşturamamışlardır.

Demokratikleşme ve ekonomik sistemin doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Bu durum, post-Sovyet ülkelerde de görülmektedir. Böylece, ülkedeki rejimin demokratik olması ekonomik reformları gerçekleştirmeye ve piyasa ekonomisine geçerek özel sektörün gelişmesine izin vermektedir. Bununla birlikte, demokratikleşme süreci de

ülkenin ekonomik sistemine bağlı kalmaktadır. Ülkede özel sektörün gelişmiş olması orta sınıfın gelişmesine yol açmaktadır ve dolayısıyla demokratikleşme sürecini canlandırmaktadır. Bu yüzden bir ülkede demokratikleşme sürecinin başlaması için o ülkenin ekonomik sistemi değişikliğe uğrayıp, sistemin piyasa ekonomisine doğru yönelmesi gerekmektedir. Otoriter yönetimin devamı ise, ekonomik reformun gerçekleştirilememesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla, komünizm sonrası coğrafyada piyasa ekonomisine doğru yön, demokrasiye doğru hareketle aynı zamanda gerçekleşmeye başlamıştır.

Demokratikleşmenin ekonomik unsuru dışında siyasi, sosyal ve dış faktör unsurları da önemli rol oynamaktadır. Güçlü ve birlik sağlayabilme kapasitesine sahip olan muhalefet, ülkenin demokratikleşmesi için en önemli unsurlardan biridir. Bununla birlikte, muhalefetin varlığının dışında ekonomik unsura bağlı olarak gelişen güçlü ve aktif orta sınıf ve yanında çok aktif gençlerin hareketi de demokratikleşme süreci için yüksek derece önem taşıdığı görülmüştür.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, ikinci bölümde Belarus'un demokratikleşme süreci, ülkenin iç siyaseti ve Lukaşenko'nun iktidara geliş süreci incelenmiştir. Buna istinaden, Belarus'un post-Sovyet ülkeler arasında demokratikleşme sürecinin en düşük seviyede yer aldığı ülkelerden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Demokratikleşmenin gerektirdiği siyasi unsura bakıldığı zaman 1991 yılından 1994 yılına kadar üç sene içerisinde kökten değişiklikler yapılarak ülke demokrasiye doğru gidebilirdi ancak o süreçte iktidar Sovyet yönetim tarzını değiştirmemiştir. 1991'de oluşan iktidar boşluğunu yine eski siyasi elitler doldurmuşlardı. Yönetimde hala eski Sovyet elitlerinden oluşan *Nomenklatura* bulunmaktaydı. Onlar da Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan çok sayıda ekonomik sorunlar ile baş ettiklerinden dolayı köklü değişiklik gibi planları gerçekleştirme amaçları bulunmamaktaydı. Bununla birlikte, Belarus'ta muhalif düşünceler kısıtlı seviyede ağırlık kazanmaya başlamış ve ülke demokratikleşme sürecine girmişti. Durum, *Nomenklatura* elitlerini rahatsız etmekteydi. Ayrıca o dönemin siyasi elitleri daha otoriter bir iktidarın kurulmasını amaçlamaktaydı. Bu adımların hepsi daha sağlam başkanlık sisteminde ve elitlerin *Nomenklatura*'nın desteklediği bir devlet başkanı ile gerçekleştirilebilirdi. Bu amaçlar doğrultusunda 15 Mart 1994 tarihinde

Belarus Parlamentosu yeni Anayasa'yı kabul etmiştir. Yeni Anayasa'ya göre Belarus'ta başkanlık sistemi kabul edilmiş, bu koşullar Belarus'ta otoriter başkancı rejimin gelişmesine yol açmıştır.

1991-1994 yılları arasındaki üç yıllık dönemde Belarus, siyasi çatışmaların eşlik ettiği ciddi bir ekonomik gerileme yaşamıştır. Geçiş dönemi, yerel halk için çok sayıda zorluklar getirdiğinden dolayı halkın Sovyet zamanı özlemi gelişmiştir. Bu da siyasi arenada popülerlik kazanmaya başlayan Lukaşenko için avantaj olmuştur. 1994 yılında Sovyetler Birliği zamanlarına ve o dönemdeki statükoya dönüşü vaat ederek Lukaşenko seçimlerde kazanmıştır. Bu seçim, Belarus'un ilerleyen zamanlardaki gelişmesini belirleyen faktörlerden biri olmuştur. Çünkü demokratikleşme sürecinin gerçekleşmesinde yapısal faktörlerin dışında yönetimdeki elitlerin seçimi de önemlidir. Lukaşenko'nun, Anayasal değişiklikler ve ülkede ona karşı çıkabilecek bir gücün eksikliği nedeniyle kısa zamanda otoriter bir yönetim sistemini oluşturduğu görülmüştür.

Belarus'ta Lukaşenko rejimine karşı başka aktif gençlik hareketleri olmasına rağmen, güçlü bir şekilde demokrasiyi savunan hareket yoktu. O hareketler ülke genelinde gençleri yeterli derecede canlandıramamışlardır. 2010 yılından sonraki gençlik hareketleri ise ağırlıklı olarak başkentte yoğunlaşmıştır. Belarus gençlerinin Belarus'ta demokrasinin yayılmasına, özellikle 2001-2006 yılları arasında, birleşip faaliyetlerini devlet çapında yayabildikleri zaman, önemli katkıları olabileceği sonucuna varılabilir.

Belarus'taki uluslararası örgütlerin aktif desteğinin olmamasının rejim değişikliğinin başarısız olmasının nedenlerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Hükümetin sivil toplum kuruluşlarının varlığına ve 1990'ların sonlarından itibaren sivil toplum kuruluşlarının gelişimine yönelik sert ve düşmanca tutumuna rağmen, yabancı kuruluşlar, siyasi olarak aktif gençleri desteklemek için eğitim programları gerçekleştirmeye devam etmiştir. 2001 seçimlerinden sonra sivil toplum için yasal durum kötüleşmiştir. Hükümet tarafından 2001 yılında kabul edilen mevzuat, kayıt dışı kuruluşlara kalkınma yardımını yasaklamıştır. Bu nedenle, Belarus'taki demokrasiyi savunan örgütlere resmi olarak bağışçı desteği sağlamak zor hale gelmiştir. Uluslararası kuruluşlar tarafından uygulanan yardımlar yeterli derecede ülke içinde değişiklik

getirememiş ve Belarus'ta demokratikleşme sürecinin gerçekleşmemesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Demokratikleşme sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli kriterlerin arasında ekonomik zenginlik, gelirlerin eşit dağılımı ve piyasa ekonomisi unsurları bulunmaktadır. Belarus'un piyasa ekonomisine geçmemesi, ülkenin gelişmesini belirleyen neden olmuştur. Belarus, Avrupa ülkeleri arasında özel sektörün en düşük paylarından birine sahiptir. Ekonomi, devletin kontrolü altında olmuştur dolayısıyla gelirlerin dağılımı eşit olarak gerçekleşmeden bir tek siyasi elitlerin elinde toplanmıştır. Bu nedenle devletten bağımsız bir özel sektör ve bağımsız bir şekilde hareket eden bir orta sınıfın oluşmasına imkan tanınmamıştır. Ayrıca özel sektörün eksikliği nedeniyle halkın geliri devlete bağlı kalmıştır. Gelirinin devlet tarafından sağlandığı bir toplumda iktidara karşı çıkabilecek bir nüfusun oluşması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, Belarus, eski Sovyetler Birliği aygıtını tasfiye edememiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Belarus'ta bağımsızlık sonrası muhalefetin durumuna bakılmıştır. Ülkede iktidar, muhalefetin üç işlevi yerine getirmesi amacıyla var olmasına izin vermektedir. İşlevleri, siyasi sistemi meşrulaştırmak, vatandaşlara sinirini giderebileceği bir ortam sunmak ve hoşnutsuzları üstü kapalı olmasından ziyade açıkta tutmak. Ülkede muhalefet, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönemde en aktif bir şekilde faaliyette bulunmuştur. Ortaya çıkan ilk muhalif hareket, Belarus Halk Cephesi olmuştur. Örgütün temel amacı Belarus dilini, tarihini, kültürünü ve kadim kimliğini canlandırmaktı. Hareket, ilerleyen zamanlarda siyasi partiye dönüşerek parlamentoda üyelik kazanmıştır. BHC'nin Yüksek Sovyet'e katılımı BSSC için önemli bir dönüm noktasıydı. 1990 yılında Belarus'un egemenliğine ilişkin oylamada, BHC'nin Yüksek Sovyet'teki 27 milletvekili egemenlik kararının alınmasında belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, Belarus ulusal kimliği Sovyetler Birliği döneminde değişikliğe maruz kaldığından dolayı çok zayıf bir kimlik olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden Belarus Halk Cephesi'nin ulusallaştırma faaliyetlerine bakmaksızın onların gündemi halkta karşılık bulmamıştır. Ayrıca ülkede hem o dönemlerde hem de günümüze kadar orta sınıf ve sivil toplum eksikliğinden dolayı hareket başarısızlığa uğramıştır.

Bunun dışında, günümüzde iktidara karşı muhalefet olarak Belarus Demokratik Hareketi faaliyette bulunmaktadır. Hareketin lideri, 2020 devlet başkanlığı seçimlerinde aday olan Svetlana Tikhanovskaya olmuştur. Tikhanovskaya'nın ve onun destekçilerinin inisiyatifi ile ülkede bütün demokratik hareketleri, muhalif grupları bir araya getirmeyi amaçlayan Koordinasyon Konseyi kurulmuştur. Konseyin temel amacı, barışçıl bir güç aktarımı ve Belarus'un bağımsızlığını ve egemenliğini güvence altına almak için tutarlı bir program geliştirmektir. Günümüzde Konsey, aktif bir şekilde faaliyette bulunmaya çabalamaktadır. Ancak hem lideri Tikhanovskaya hem de kilit üyeleri yurt dışında veya tutuklama altında olduğundan dolayı henüz herhangi bir sonuca ulaşamamışlardır. 2020 yılında ülke içinde konseyi destekleyen insan sayısı çoğalmıştır. Ancak ülkede Sovyetler Birliği aygıtının bir özelliği olan ve iktidarın bir aracı niteliğinde olan güvenlik güçleri halka karşı yüksek derecede şiddetli baskı uygulamıştır. Bu yüzden destekçiler aktif faaliyetlerde bulunamamıştır. Bu durumda da ülkede bir sivil toplumun olmadığı açık bir şekilde görülebilir. Dolayısıyla, ülkede orta sınıf ve sivil toplumun eksikliği nedeniyle muhalefeti destekleyebilecek bir ekonomik gücün bulunmaması muhalefetin başarısızlığına sebep olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca muhalif hareketler arasında iç birliğin eksikliği de durumu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Belarus'ta geçiş dönemlerinde güçlü başkanlık, karar vermede sorumluluktan kaçınmak amacıyla demokratik muhalefet tarafından da desteklenmiştir.

Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle uygulanan yeni politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan muhalefet, Belarus ulusal kimliği üzerinde kendi politikalarını yürütmeye çalışmıştır. Ancak muhalefet, ulusal kimliğin zayıflığı nedeniyle ülkenin iç siyasetinde sınırlı bir rol oynamış ve önemli bir başarı elde edememiştir.

1994 Anayasası'nın değiştirilmesinden bu yana Belarus, bir otoriter başkancı rejimi altında yönetilmiştir. Ülke, merkezi planlama ve sınırlı özelleştirme ile planlı ekonominin birçok özelliğini hala korumaktadır. Belarus, ekonomik sisteminin toptan yeniden yapılandırılmasını henüz ciddi olarak düşünmemiştir. Özel sektörün GSYİH'ya katkısı çok düşüktür. Belarus, makroekonomik istikrar, özel sektörün gelişimi, fiyatların ve ticaretin serbestleştirilmesi, işletme reformu ve finansal kurumların gelişimi dahil olmak üzere ana göstergelerinin hiçbirinde fazla ilerlememiştir. Belarus, 1990'ların

ortalarında çok az sayıda ekonomik reformlar yapmayı deneme sürecindeydi ama yaklaşık on yılın sonrasında reformlara çok açık bir şekilde ilgisiz hale gelmiştir. Reformları sadece durdurmakla kalmayarak 1997 ile 1999 yılları arasında ekonomi üzerindeki devlet kontrolünü daha da güçlendirmiştir ve piyasa ekonomisinden iyice uzaklaşmaya çalışmıştır. Ülke ekonomisindeki özel sektörün üretim payı, tüm post-Sovyet devletleri arasında en düşük rakamlar göstermiştir. Bunun nedenleri hiç ilerlemeyen özelleştirme sürecinde ve yeni özel şirketlerin ve üretimlerin kurulmasının önündeki engellerde yatmaktadır. İşletme sektöründeki durum, büyük işletmelerin özelleştirilmesinin gerçekleştirilmeyip devlet kontrolü altında çalışması ile olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Bunun gibi koşullar ülkede iktidarın gücünü dengeleyebilecek bir güçlü orta sınıfın ortaya çıkmasına fırsat vermemiştir. Bunun dışında, Lukaşenko da ülkede elit sınıfının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü orta sınıfın var olması onun iktidarının güçlenmesine engel olabilecekti.

Belarus siyasi elitlerinin görünürdeki uyumu, Lukaşenko'nun kişiliği ile yakından ilgilidir. Kurumların işleyişi, herhangi bir iktidar değişikliğine ihtimal vermemektedir. Çünkü devlet başkanının değişmesi, elitlerin de değişeceği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, partilerin ve diğer çıkar örgütlerinin düşük ideolojik profili, seçmenlerin tercihlerinden vazgeçememeleri ve sınırlı örgütsel ve finansal kapasiteleri, Lukaşenko'nun kurduğu sistemin sağlam olduğunun nedenini anlamaya yardımcı olmaktadır. Ek olarak, Sovyetler Birliği bürokratik sisteminin ve kadrolarının tasfiye edilememesi, etkin olmayan bir sivil toplum, doğal kaynak eksikliği gibi faktörler Belarus'un gelişim yolunu önceden belirlediği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bağımsız Belarus'a *Nomenklatura* tarafından tamamen sömürülen zayıf bir devlet, etkisiz yasa, bir himaye sistemi ve Rusya'ya bağımlılık, çok partili sisteminin kurumsallaşmasının önündeki başlıca engelleri teşkil etmektedir.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Киришүү

Советтер Союзу тарагандан кийин эгемендикке ээ болгон бардык мамлекеттер саясий турмушунда демократиялык кайра курууну жана базар экономикасына өтүүнү пландаштырышкан. Беларусь дагы демократиялаштыруу процессин баштоону пландап жаткан. Өкмөт өлкөнү демократия жана рынок экономикасына карай өнүктүрүүгө кадам жасай баштаган. Бирок бийликтеги номенклатура СССРдин аппаратын сактап калууга аракет кылган. 1994-жылы Александр Лукашенконун президент болуп шайланышы менен пландаштырылган өзгөртүүлөр ишке ашкан эмес. Лукашенко өз бийлигин өткөргөн референдумдардын жардамы менен жана ошол кездеги өлкөдөгү түзүлгөн шарттарга байланыштуу бекемдеп, бүгүнкү күнгө чейин бийликте болуп келет. Изилдөө Беларуста демократиялаштыруу процесси үчүн өлкөдөгү тоскоолдуктарды иликтөөгө аракет кылды. Мындан тышкары, демократиялаштыруу процесси талап кылган экономикалык, социалдык жана саясий факторлор каралып чыкты. Ошондой эле, өлкөдөгү ар кайсы мезгилдеги оппозициялык топторду изилдөөгө аракет кылынды.

Кайсы гана мамлекетте болбосун демократиялаштыруу процессинин болушу ошол өлкөнүн экономикалык абалына түздөн-түз байланыштуу деген пикир көптөн бери айтылып келе жаткан идеялардын бири. Бул идея мамлекет канчалык бай болсо, ал мамлекетти демократиялаштыруу мүмкүнчүлүгү ошончолук жогору болот дегенди билдирет. Жакырчылыктын деңгээли өтө төмөн болгон бай коомдо эл саясатка активдүү катышып, өкмөттүн ар бир айтканына ишенбей, өз алдынча бардыгын талдоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу мүмкүн. Демек, мындай коом жашаган мамлекетти демократиялаштыруу мумкун. Жакырчылыктын деңгээли өтө жогору, бардык кирешелери жана ресурстары саясий элитанын гана көзөмөлүндө болгон коом авторитаризмге же диктатурага дуушар болот. Ошондуктан Белоруссиядагы демократиялаштыруу процессинин динамикасын түшүнүү үчүн өлкөнүн экономикалык абалы, ресурстарды бөлүштүрүү жана жеке секторду

өнүктүрүү сыяктуу маселелерди карап чыгуу зарыл. Мунун негизинде бул изилдөөнүн максаты Беларустун Советтер Союзу кулагандан кийинки саясий, экономикалык жана социалдык абалын иликтөө аркылуу демократиялаштыруу процессине тоскоолдуктарды аныктоо болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн Беларустун Советтер Союзу кулагандан кийинки мезгилдеги абалын, Лукашенконун бийликке келишин, ал аяктагандан кийинки өлкөдөгү саясий, экономикалык жана социалдык окуяларды жана оппозициялык топторду комплекстүү чечүү зарыл.

Изилдөө үч бөлүктөн турат. Беларустун демократиялаштыруу процессин түшүнүү үчүн биринчи бөлүмдө демократия түшүнүгү, анын элементтери жана факторлору талкууланат. Мындан тышкары, демократиялаштыруу процессин ишке ашыруу үчүн зарыл болгон критерийлер камтылган. Жалпысынан постсоветтик өлкөлөрдө болуп өткөн демократиялаштыруу процесси да каралып чыкты.

Экинчи бөлүктө Советтер Союзу кулагандан кийин Беларуста болуп өткөн окуялар жана өлкөдөгү демократиялаштыруу процесси талкууланат. Жаңы доор талап кылган ички саясаттагы өзгөрүүлөр жана Лукашенконун бийликке келүү процесси каралат.

Изилдөөнүн үчүнчү бөлүгүндө Беларусту демократиялаштыруу жолунда саясий, экономикалык жана социалдык түзүлүш алып келген тоскоолдуктар каралып, жаңыдан пайда болгон оппозициялык кыймылдардын ийгиликсиздигинин себептери иликтенди.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ: ДЕМОКРАТИЯЛАШТЫРУУ ПРОЦЕССИ

Демократия деген сөздүн бүгүнкү күнгө чейин иштелип чыккан төрт мааниси бар. Баштапкы колдонулушунда демократия билимдүү жана илимдүүлөрдүн үстүнөн кедей-кембагалдардын үстөмдүгү болгон. Ошол эле учурда демократия ал кездеги көпчүлүктүн макулдугу менен азчылыктын башкаруусун билдирген.

Демократия деген сөздүн экинчи мааниси боюнча бийлик элдин да, башкаруучулардын да колунда болушу керек эле. Бирок, эл башкаруучуларга көбүрөөк колдоо көрсөтүшү керек болчу. Ошентип, чыныгы демократия мүмкүн болмок, анткени бийлик элден колдоо алуу менен мамлекетти бекемдей алмак. Бул түшүнүккө ылайык, мамлекетти эң жакшы коргой турган өз адамдары. Демократия деген сөздүн үчүнчү маанисине ылайык, билимдүү же мүлк ээси болгонуна карабастан, ар ким өз каалоосун, пикирин билдирүүгө укуктуу. Демократиянын төртүнчү мааниси ХХI-кылымда пайда болгон жана ар бир адам мамлекеттик башкарууга катышууга жана өз эркин билдирүүгө укуктуу экенин билдирген.

Бирок, азыркы демократия эски демократия түшүнүгүнөн башкача. Ал кезде шаарлар кичинекей болгондуктан, түз демократия колдонулган. Бирок, убакыттын өтүшү менен калктын саны көбөйгөндүктөн, демократиянын бул түрүн ишке ашыруу кыйынга турду. Мында түз башкаруунун ордуна башка практика ишке кирди. Ошондой эле кайсы бир коомдо ишкер адамдар болуп, алар кирешесин карапайым эл аркылуу тапса, ошол ишкер бөлүктүн көз карашы алдыңкы планга чыгат. Демек, шаарларда элдин саны көбөйгөн сайын демократия деген сөздү элдик бийлик деп түшүнүү да жоголуп, жаңы түшүнүккө ылайык, демократия азыр коомдун ишкердик бөлүктүн пайдасына гана иштей баштады. Ошонун негизинде бүгүнкү күндө түз демократиянын ордуна өкүлчүлүктүү демократияны колдонсо болот. Демек, жалпысынан демократия дегенибиз, эл революцияга барбай эле өз лидерлерин көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгү бар. Өкүлчүлүктүү демократияда жарандар эгемен бийлик бойдон калууда, бирок шайланган өкүлдөр аркылуу өздөрүнүн саясий бийлигин кыйыр түрдө колдонушат. Бирок, көп жылдык тажрыйбага таянсак, демократиянын бул формасы бийлик адамдын колунда канчалык көп болсо, инсан өзүнүн колундагы бийликти ошончолук жаман, өзүнүн пайдасына гана колдоно баштаарын далилдеди. Ушул себептен улам, мындай терс көрүнүштөрдү жок кылуу үчүн изилдөөлөр кылымдар бою уланып келет. Бул маселени чече турган ыкмалардын бири бийликти үчкө бөлүштүрүү болгон. Мында бийлик жеке адамдын колуна топтолбой, мыйзам чыгаруу, аткаруу жана сот болуп үчкө бөлүнөт.

Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн деңгээли менен демократиянын ортосунда оң байланыш бар экени көптөн бери айтылып келет. Социалдык-экономикалык өнүгүү жеке адамдардын жана топтордун саясий процесске болгон мамилесин түп тамырынан бери өзгөртөт. Көбүрөөк экономикалык коопсуздукка жана билимге көбүрөөк басым жасоого алып келе турган экономикалык өнүгүү социалдык-экономикалык теңсиздикти жана класстар арасындагы салыштырмалуу жокчулук жана адилеттүүлүк сезимдерин азайтат. Калган олуттуу теңсиздикти жокко чыгаруу менен экономикалык өнүгүү ресурстарды плюралисттик бөлүштүрүүнү жаратат, бул өз алдынча демократиянын маанилүү шарты болуп саналат. Улуттук байлыктын көбөйүшү ошондой эле толеранттуулук жана демократия менен байланышкан орто таптын көбөйүшүнө алып келет.

Экономикалык элементтерден тышкары демократиянын социалдык элементтери да чоң мааниге ээ. Алардын бири – мамлекеттеги эл өз лидерлерин шайлап, лидерлерин жасаган иштери үчүн жоопко тартуусу. Парламентте элдин өкүлү болоорун, улуттук жана жергиликтүү бийликке кимдер шайланарын эл чечет. Бул үзгүлтүксүз, эркин жана таза шайлоодо ар кандай партиялардын ортосунда тандоо аркылуу ишке ашат. Демократиялык мамлекетте эл эгемендүү – жогорку саясий бийлик катары эсептелет. Мындан тышкары, демократияда жарандардын негизги ролу алардын коомдук турмушка катышуусу болуп саналат. Жарандар өздөрүнүн шайланган өкүлдөрү өздөрүнүн ыйгарым укуктарын кантип ишке ашырып жатканын кылдаттык менен көзөмөлдөөгө, өз көз караштарын жана кызыкчылыктарын билдирүүгө милдеттүү. Шайлоодо добуш берүү, бейөкмөт уюмдарга, саясий партияларга мүчө болуу – бардык жарандардын маанилүү жарандык милдети.

Сэмюэл Хантингтон демократиялаштыруунун үчүнчү толкуну жөнүндөгү эмгегинде демократия абдан кеңири түшүнүк экенин белгилеген. Ал үчүн чыныгы демократия – бул саясатка жарандардын эффективдүү көзөмөлү, жоопкерчиликтүү башкаруу, саясатта чынчыл жана ачыктык, маалыматтуу жана сарамжалдуу талкуу, бирдей катышуу жана бийлик. Хантингтондун айтымында, демократиянын маңызы жана шарты катары кабыл алынышы керек болгон элемент – бул ачык, эркин жана

адилет шайлоо. Бирок, саясий лидерлер демократиялык жол менен шайланганына карабастан, реалдуу бийликти ишке ашыра алышпайт. Алар чыныгы бийликке жана башкарууга ээ болгон башка топтун куурчактары катары гана бар. Бул учурда саясий система демократиялык эмес, эң таасирдүү чечим кабыл алуучулар шайлоо аркылуу шайланбайт.

Демократиялаштыруу процессинин белгилүү критерийлери бар. Бардык өлкөлөрдө же бир эле өлкөдө демократиянын өнүгүшүн түшүндүрүү үчүн бир эле фактор же критерий жетишсиз. Ар бир өлкөдө демократиялаштыруу конкреттүү факторлордун жана критерийлердин жыйындысынын натыйжасы болуп саналат. Ошентип, демократияны пайда кылган себептердин айкалышы өлкөдө ар башка. Ар бир мамлекеттин өзүнүн тарыхы, социалдык-экономикалык тартиби жана башка уникалдуу өзгөчөлүктөрү бар, бирок кайсы бир мамлекет үчүн төмөнкү критерийлердин көбү жарактуу болсо, демократиялаштыруу процесси ошол мамлекетте мүмкүн болот: экономикалык байлыктын деңгээли жана кирешени бирдей бөлүштүрүү; базар экономикасы жана бул багыттагы өнүгүү; коомдо феодализмдин жоктугу; күчтүү орто тап; жогорку билим деңгээли; зордук-зомбулуктун жана экстремизмдин төмөн деңгээли; мыйзамды жана инсандын укуктарын сыйлоо салты; демократияны жактаган чет мамлекеттик таасир.

Ар бир өлкөдө демократиялаштыруу процесси ишке ашырылышы үчүн ошол өлкөнүн айрым өзгөчөлүктөрү жана бул абалга таасир этүүчү факторлор болушу керек. Факторлор саясий, социалдык жана тышкы факторлор болуп түрдүү категорияларга бөлүнөт. Кээ бир постсоветтик мамлекеттерде болуп өткөн революцияларга көз чаптырсак, өлкөнүн лидерлери менен оппозициясынын популярдуулугунун төмөндөшү ал өлкөлөрдө ийгиликтүү түрдө демократияга өтүү үчүн шарттар бар болгондуктан мүмкүн болгон. Оппозициянын күчү өзүнүн ичинде биримдикти түзө алганы, жок дегенде биримдикти кабыл алуусу, же оппозиция лидеринин күчтүү инсандыгы жана жөндөмдүүлүгү менен өлчөнөт. Оппозициянын президенттик шайлоо алдында автократиялык лидерге каршы биригип, жеке амбицияларын жана идеологиялык карама-каршылыктарын жеңип, күчтүү харизматикалык лидер менен көрсөтүлүшү оппозициянын электорат

арасындагы ишенимин арттырат. Күчтүү лидер башында турган бирдиктүү оппозиция абдан маанилүү фактор болуп саналат. Ошентип, бирдиктүү оппозиция жана алсыз, популярдуу эмес учурдагы лидер демократиялык жолго ийгиликтүү өтүүнүн шарты болуп саналат.

Жаштар демократиялык революциялардын маанилүү күчү. Кээ бир постсоветтик мамлекеттерде болуп өткөн ыңкылаптар ураандар жана логотиптер менен жаштардын нааразылык кыймылысыз мүмкүн болмок эмес. Жаштар кыймылы – бул коомдук түзүлүштү өзгөртүү демилгесин көтөрүү боюнча жаштардын уюшкан жана аң-сезимдүү демилгеси. Жаш митингчилер көбүнчө нааразычылык акцияларында материалдык-техникалык жактан колдоо көрсөтүп, коомчулукту активдештирүү жана маалымат таратууга активдүү катышышат. Технологияны колдонуу боюнча көбүрөөк билими бар жаштар заманбап технологияларды колдоно алышат, бул маалыматты жайылтуу жана пропагандалоонун натыйжалуулугун жогорулатат. Демек, революциялардын ийгилиги үчүн күчтүү жаштардын кыймылы зарыл.

Экономикалык реформа же базар реформасы деген термин менчиктештирүүнү жана эркин сооданы өнүктүрүүгө багытталган бардык саясатты билдирет. Бул, адатта, инфляция жана бюджеттик дисбаланс менен күрөшүү үчүн түзүлүшү керек болгон макроэкономикалык туруктуулукту, жеке компаниялар үчүн жеңилдетилген шарттарды жөнгө салуу, бааларды көзөмөлдөөнү алып салуу, субсидияларды алып салуу, тышкы сооданы кеңейтүү жана валюталык кыймылдардын өзгөрүшүн, микроэкономиканы либералдаштырууну, институттук реформалар, компанияларды мамлекеттик менчиктештирүү жана салык, банк жана капитал рыногунун системаларын өзгөртүү жана алардын укуктук негиздери. Экономикалык реформалар көбүнчө кыска мөөнөттө өсүшкө тоскоол болот, анткени алар натыйжасыз ишканалардын жабылышына алып келет, ал эми менчиктештирүү экономиканы убактылуу жөнгө салбайт. Экономикалык реформалар да сөзсүз түрдө мамлекетти калыбына келтирет. Постсоветтик республикаларда демократиялаштыруу менен экономикалык реформанын ортосунда туз байланыш бар. Ошентип, режим канчалык демократиялуу болсо,

экономикалык реформаларды баштоого жана колдоого тенденция ошончолук жогору болот. Авторитардык башкаруунун улануусу экономикалык реформанын жоктугу менен байланыштуу.

Постсоветтик республикалардагы экономикалык реформалар терең кризис убагында башталды. 1990-жылдан 1993-жылга чейин Борбордук жана Чыгыш Европанын бардык өлкөлөрүндө ички дүң продукциянын орточо жылдык өсүш темптери терс болгон. Жалпысынан алганда, эң демократиялуу өлкөлөр азыраак демократиялуу өлкөлөргө караганда жакшыраак көрсөткүчтөргө ээ. Алардын ийгилиги мына ушул социалдык-экономикалык факторлорго, ошондой эле демократияга негизделген. Албетте, демократиялык реформаларды ийгиликтүү ишке ашыра алган мамлекеттер автоматтык түрдө жакшы экономикалык реформаларды ишке ашыра албашы мүмкүн. Бирок, посткоммунисттик Европада рынок экономикасына багыт демократияга карай жылыш менен бир убакта ишке аша баштаган.

Өлкөдөгү демократиялаштыруу процессине таасир этүүчү дагы бир маанилүү фактор бул тышкы күчтөр. Батыш тарабынан түзүлгөн жана колдоого алынган эл аралык уюмдар өлкөдө демократиялаштыруу ишмердүүлүгүн жүргүзүп жаткан бейөкмөт уюмдарга колдоо көрсөтүп келет. Финансылык колдоодон тышкары, бул уюмдар логистикалык маселелерге жардам беришет. Логистикалык колдоо демократиялык өнүгүү жолдору тууралуу маалымат таратуу, башка өлкөлөрдө болуп жаткан демократиялык өткөөл тууралуу маалымат берүү, жергиликтүү жарандык коомду мобилизациялоо үчүн жергиликтүү активисттерди окутуу жана оппозицияга шайлоо өнөктүгүнүн туура ыкмаларын үйрөтүү сыяктуу иш-чаралар катары пайда болот. Эл аралык колдоо бир партиялуу системадан улам жарандык коом негизинен начар өнүккөн постсоветтик мамлекеттер үчүн өзгөчө маанилүү.

Аймактык гегемондун саясий режими коңшу мамлекеттин саясий режимине таасирин тийгизет. Тышкы күчтөр демократиялаштырууну калыптандырууда жана бекемдөөдө активдүү роль ойной алат же демократиялык реформаларды жүргүзүүдө тоскоол боло алат. Демек, демократиялык өткөөлдү ишке ашыруу үчүн

бир өлкө аймактагы демократиялык гегемон менен кеңири кызматташуусу керек. Болбосо, демократия гегемон тарабынан корголгон баалуулук болбосо, бул кызматташтык мамлекетте авторитардык режимдин бекемделишине салым кошот. Көбүнчө күчтүү мамлекеттин саясий режими коңшу мамлекеттин саясий режимине таасирин тийгизет. Эгемендүүлүк принциби эл аралык мамилелердин үстөмдүк принциби болуп кала бергени менен, мамлекеттер коңшу мамлекеттердеги саясий режимдердин агымына таасир этүүнүн инструменттерин иштеп чыгууну улантууда.

XXI-кылымдын башында постсоветтик өлкөлөрдө болуп көрбөгөндөй демократиялаштыруу аракети болду. Советтер Союзуна кирген он беш республиканын бардыгында батыштык типтеги либералдык демократияны жана анын принциптерин өнүктүрүү боюнча кеп сандаган иштер жүргүзүлдү. Постсоветтик республикалардагы демократиялаштыруу аракеттеринин жалпы жыйынтыгы өтө татаал натыйжаларды берди жана ийгиликке жеткен учурлар аз болгону менен, калган өлкөлөр эски адаттардын курмандыгы болуп калышты.

Саясий эркиндикти каалаган совет эли Советтер Союзу кулагандан кийинки алгачкы жылдарда демократиялык баалуулуктарды ынтызарлык менен кабыл алган. Калктын басымдуу бөлүгүндө демократиянын иш жүзүндө кандай болушу керектиги тууралуу бүдөмүк түшүнүктөр болгон, бирок коом дагы эле демократияны эңсеген. Жаңы түзүлгөн саясий эркиндик элдин көпчүлүгү үчүн эркин шайлоону билдирген. Бирок коомдун жандуу жана иштеп жаткан демократия үчүн маанилүү болгон башка принциптер боюнча билими жок болчу. Мындан тышкары, постсоветтик өлкөлөрдө демократиялаштыруу процесси көбүнесе жогорудан ылдыйга карай процесске айланып, массалар маанилүү чечимдерди кабыл алуу же саясатты иштеп чыгуу үчүн четтеп кетүүдө.

Латвия, Эстония жана Литва 1940-жылы гана Москванын көзөмөлүнө өткөндүктөн, алар демократиялаштыруу процессин баштоо үчүн көп өтпөй СССРдин таасирин жоюп салышкан. Совет бийлигинин тушунда да бул үч мамлекет социалдык, экономикалык жана тарыхый жактан башка

республикалардан өзгөчөлөнүп турган. Көптөгөн постсоветтик көйгөйлөр дагы эле чечилип жатканына карабастан, бул мамлекеттерде батышташтыруу процесси ийгиликтүү болду. Натыйжада бийликти маданияттуу баалаган өлкөлөр батыштык үлгүдөгү демократияга өтүүдө кыйынчылыкка дуушар болушту. Борбор Азия республикаларынын ичинен беш мамлекеттин ичинен Кыргызстан гана 1991-жылдан кийин жаңы президентти шайлаган. Казакстанды, Түркмөнстанды жана Өзбекстанды совет доорунда да бул республикалар үчүн жооптуу адамдар башкарып келген. Тажикстан 1992-1996-жылдары катуу жарандык согушту башынан өткөргөн жана Орусия өлкөнү экономикалык жана аскердик жактан өзүнүн таасиринде кармап турат. Кыргызстан гана демократиялык башкарууга салыштырмалуу тынч өтүүнү башынан өткөрдү. Бирок өлкөдө колдонулуп жаткан демократия батыштык стилде эмес. Казакстанда, Өзбекстанда жана Түркмөнстанда аткаруу бийлиги оппозициянын алдында пропорционалдуураак күчтүү же өлкөдө оппозиция жок. Ал жерде башкаруучу коммунисттик партиялар жана мамлекеттин экономикасы жана каржысы үчүн жооптуу кызмат адамдары улутчулдук желектер менен капталган жаңы наамдарды алып, башкарууну тез эле өз колдоруна топтошту. Совет бийлигинин акыркы он жылында акырындык менен өнүккөн жарандык топтор жана саясий оппозиция тез эле четте калып, алсыз болуп калышты.

Беларус башка постсоветтик мамлекеттерге караганда Түркмөнстанга авторитардыгы менен жакыныраак. Өлкөнүн лидери саясий, социалдык жана экономикалык турмушун катуу кармайт. Лукашенко 1991-жылдан кийинки саясий эркиндиктин алгачкы жылдарында демократиялык жол менен шайланса да, андан бери өлкөдө чыныгы демократиялык реформалар менен принциптерге жол бербөөгө болгон күчүн жумшады. Армениянын жөндөмдүү жарандык коому бар болгону менен, анын президенттик ыйгарым укуктарын натыйжалуу талашуу үчүн толук мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашырууга дагы эле убактысы бар. Азербайжан менен Молдовада да демократиялык эркиндиктер чектелүү болгон, бирок ал жерде өзгөрүүлөр жогорудан ылдыйга берилген. Азербайжанда бийлик жакында эле совет доорунда республикага жооптуу болгон Алиевден анын уулуна өттү. Мындай

режимди өзгөртүү демократиялык деп эсептелбейт, бирок Азербайжан дагы эле көп партиялуу демократия деп эсептелет.

Орусиядагы, Грузиядагы жана Украинадагы кырдаал постсоветтик демократиянын келечектеги тенденциясын аныктоодо эң сонун мисалдар болуп саналат. Россия Федерациясындагы демократиялык реформалар аткаруу бийлигин күчтөндүрүү үчүн, адегенде 1991-жылдан кийин кайра жанданган коммунисттик жана улутчулдук тенденцияларга каршы коопсуздуктун альтернативасы катары, андан кийин өлкөнү бириктире ала турган бирден-бир алгылыктуу вариант катары бардык аракеттерди жасады. Россияда бир кезде күчтүү саясий оппозиция көпкө чейин өз бийлигин кармай алган жок. Аткаруу бийлигин жактаган саясий партиялар бир партиялуу мамлекет болуп калды, анда Владимир Путин экономикалык, аскердик жана саясий процесстерди, ошондой эле маалымат каражаттарын көзөмөлдөйт. Акыркы он жылда Путин өз бийлигин бекемдөөгө аракет кылып, натыйжада өлкөдө авторитардык бийликти орното алды. Учурда чыныгы демократия ийгиликтүү болгон эки гана постсоветтик мамлекет бар. 2003-жылдын аягында Грузия эли он жылдык коррупция, кылмыштуулук, жарандык согуштар жана жашоо деңгээли төмөндөп кеткенден кийин өз өкмөтүнө ишеним көрсөтпөө боюнча катуу добуш берди. Массалык зомбулуксуз нааразылык акцияларынан кийин алар революция жолу менен аткаруу бийлигин тынчтык жолу менен кулатууга жетишкен. Жаңы, жаш, Батышка багытталган жетекчилик Грузиянын толук экономикалык, саясий жана социалдык потенциалына жетүүгө багытталган масштабдуу реформаларды жасады. Грузиндердин тажрыйбасы Украинада чагылдырылган. Украинада эл президенттик шайлоого нааразылык билдирип, Орусия менен жакын мамиледе болууну көздөгөн азыркы жетекчиликтин пайдасына чыгышты. Украинанын жарандык коому өлкөнүн ири шаарларында бир айга созулган нааразылык акцияларын улантты.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ: ПОСТСОВЕТТИК РЕСПУБЛИКА КАТАРЫ БЕЛАРУСТУН ИЧКИ САЯСАТЫ ЖАНА ЛУКАШЕНКОНУН БАШКАРУУСУ

1991-жылы Россия, Украина жана Белоруссия Советтик Социалисттик Республикаларынын жетекчилери Борис Ельцин, Леонид Кравчук жана Станислав Шушкевич Беловеж келишимине кол коюшуп, Советтер Союзунун расмий түрдө бөлүгөнүн ишке ашырышкан. Советтер Союзу тараганга чейин Белорусь экономикалык жактан эң ийгиликтүү республикалардын катарына кирген. Белорусьтагы кеп сандаган өнөр-жай ишканалары болгон жана алардын көпчүлүгү даяр буюмдарды чыгарышчу. Бирок Беларусь бай жаратылыш ресурстарына ээ эмес өлкө. Ошону менен бирге республиканын өнөр-жай ишканаларынын көпчүлүгү негизги керектөөлөрдүн категориясына кирбеген продукцияларды жана товарларды чыгарып жаткандыгы түшүнүктүү. Ошентип, Белорусь Советтер Союзунун башка өлкөлөрүнө жана союздун ичиндеги соода мамилелерине көз каранды болгон өлкө болгон. СССРдин урашы менен экономикалык абал күтүүсүздөн тездик менен начарлай баштады. Белорустагы экономикалык өзгөрүүлөрдөн тышкары, саясий чөйрөдө да белгилүү бир өзгөрүүлөрдү жасоого туура келди. Жаңы административдик органдарды түзүү, өлкөнүн күч органдарын өнүктүрүү жана башка зарыл өзгөрүүлөр болуп жатты. Ошол эле учурда 1992-1994-жылдар аралыгында өлкөдөгү саясий кырдаал бир топ эле белгисиз болгон. Эски саясий элита 1991-жылы түзүлгөн бийлик боштугун толтурду. Шушкевич дагы эле маанилүү саясий лидер болгон. Шушкевич менен Беловеж келишимдерине кол койгон Беларусь Министрлер Советинин мурдагы Председатели Вячеслав Кебич маанилуу саясий фигура бойдон калууда. Бирок саясий аренада эскилерден башка дагы жаңы фигуралар пайда болду. Оппозициялык “Беларусь Элдик Фронту” партиясынын лидери Зенон Позняк парламентте өзүнүн альтернативалуу көз карашын активдүү айтып жаткан. Жалпысынан алганда, Беларуста 1991-1994-жылдары бийлик талашуу болгон. Бирок негизги күчтүү бийлик совет доорунан бери эле номенклатуранын колунда болчу. Өлкөдөгү жалпы саясий кырдаалдын башаламандыгы да номенклатураны айрым чечимдерди кабыл алууга алып келди.

Маанилүү чечимдердин бири өлкөдө өзгөртүү киргизүү менен президенттик башкарууга өтүү болду. Мындан тышкары Беларуста диссиденттик ойлор күчөп, өлкө демократиялаштырууга карай кадам таштай баштады. Кырдаал номенклатуралык элитаны түйшөлткөн. Мындан тышкары, ошол мезгилдеги саясий элита дагы авторитардык бийликти орнотууну максат кылышкан. Ушул максаттар үчүн 1994-жылдын 15-мартында Беларусь парламенти жаңы Конституцияны кабыл алган. Жаңы Конституцияга ылайык, Беларусь унитардык мамлекетке айланып, өлкөдө президенттик башкаруу системасы кабыл алынган. Бул шарттар Беларуста авторитардык президенттик режимдин өнүгүшүнө алып келди.

1994-жылы президенттик шайлоо өтүшү керек болчу. Талапкерлердин арасында ошол кездеги Министрлер Советинин Председатели Кебич жана парламенттин мурдагы спикери Шушкевич бар эле. Экөө тең эң күчтүү талапкерлер деп эсептелчү, анткени алар тажрыйбалуу саясатчылар жана өлкөнү эбак башкарып келишкен. Бирок номенклатурадан да, жергиликтүү калктан да колдоо тапкан жок. Номенклатурадан колдоо көрсөтүлгөн жок, анткени талапкерлер өлкөнү демократиялык өзгөрүүлөргө алып барышы мүмкүн эле. Ошентип, Беларустагы президенттик шайлоодо Александр Лукашенко жеңишке жетти. Бул убакта Беларустун саясий тартиби түп-тамырынан бери өзгөрө баштады. Лукашенко бийликке келери менен өлкөдө көп өзгөрүүлөрдү жасоого аракет кылды. 1995-жылы 14-майда референдум өткөн. Референдумдун жыйынтыгы боюнча жаңы мамлекеттик символдор кабыл алынды. Мындан тышкары орус тили белорус тили менен бирдей статуска ээ болду. Белоруссия Россия Федерациясы менен экономикалык интеграция процессин баштады. Мындан тышкары 1996-жылдын 24-ноябрында дагы бир референдум өткөн. Конституцияга айрым өзгөртүүлөр киргизилген. Өзгөртүүлөргө ылайык, аткаруу бийлигинин ролу бир топ жогорулады. Жаңы система боюнча президенттин орду өзгөчө болчу. Президент көз карандысыз, өкмөттүн эч кандай институтуна тиешеси жок жана эч кандай түрдө алардын алдында жооп бербейт. Мындан тышкары, президенттин мамлекеттин ички жана тышкы саясатын аныктоодо эң маанилүү

орду жана бийлиги болгон. Мына ушундай жол менен Беларустун административдик системасында түп-тамырынан бери өзгөрүүлөр болуп, бул контекстте Лукашенконун шайланышы Беларустун тагдыры үчүн абдан маанилүү тандоо болду. Бирок шайлоодо Лукашенко жеңип чыгат жана бул өзгөрүүлөр болот деп адегенде алдын ала айтуу мүмкүн эмес болчу. Анткени ал шайланганга чейин Лукашенко анча популярдуу эмес болчу жана олуттуу саясий тажрыйбасы да жок болчу. Анын тандоосун реалдуу кылган бир нече маанилүү тышкы себептер бар.

Эң маанилүү себептердин бири экономикалык реформанын терс кесепеттери болду. 1994-жылга келгенде өлкөдө экономикалык көйгөйлөр, жумушсуздук, инфляция сыяктуу көйгөйлөр дагы эле улана берген. Эл 3 жылдан бери бул көйгөйлөрдөн тажады. Көптөр үчүн азыркы өкмөт кырдаалды кармай алган жок жана ийгиликсиздик алардын күнөөсү болду. Ошондуктан шайлоодо элдин колдоосуна ээ боло алышкан жок.

Дагы бир маанилүү себеп Беларустун улуттук өзгөчөлүгү болду. Советтер Союзунун борбордук өкмөтү Белоруста узак мөөнөттүү улутташтыруу саясатын жүргүзгөн. Натыйжада, 1991-жылы эгемен Белоруссияда улуттук иденттүүлүктүн акыркы манипуляциясы кандай болсо, ошол бойдон калып, чыныгы беларус өздүгү болгон эмес. Ошентип, эгемендикке ээ болгондон кийин да беларус элинин көбү советтик орусташкан өзгөчөлүккө ээ болуп, Орусияга жан тарткан. Белоруста демократиялаштыруунун ордуна эл бекем экономикалык системаны артык көрүп, белорусдук өзгөчөлүгүн ойготуунун жана улуттук кайра жаралуу саясатын жүргүзгөн Беларуст Элдик Фронту сыяктуу партияларды колдогондун ордуна орусча көбүрөөк сүйлөп, Советтер Союзунун кайра түзүлүшүн каалашкан.

Беларусь эмне үчүн кээ бир мамлекеттер демократиялаштырууга ыктаса, башкалары демократияга ыктабаганын түшүнүү үчүн эң сонун мисал. Ар кандай изилдөөлөрдө демократиялаштыруунун социалдык-экономикалык өнүгүүсү, жарандык коомдун жана саясий маданияттын ролу сыяктуу өбөлгөлөрүнө чоң маани берилген. Ошондуктан, ар кайсы өлкөлөрдө ар кандай шарттарда өткөн демократиялык өткөөлдүн ийгилигин түшүндүргөн факторлорду аныктоо үчүн

көптөгөн түрдүү теориялык мамилелер бар. Ал теориялык түшүнүккө ылайык төрт негизги категорияны аныктаган: структурага багытталган түшүнүк, процесске багытталган түшүнүк, институттук контекстке багытталган түшүнүк жана саясий экономика түшүнүгү. Структурага багытталган түшүнүк демократиялык өткөөлдүн алдында билим берүүнүн деңгээли жана индустриялаштыруу, экономикалык өсүш, диний фактор, жарандык маданият жана кызыкчылык топтору менен аныкталган социалдык-экономикалык жана маданий өбөлгөлөргө негизделген. Экинчи ыкма демократиялык өткөөл болобу же жокпу, чечүүчү элиталык топтордун стратегиялык тандоосуна негизделген. Институционалдык түшүнүк демократияга өтүү үчүн түшүндүрүүчү өзгөрмө катары институттардын жана жарандык коомдун ролуна басым жасайт. Саясий экономика түшүнүгү экономикалык кризис менен саясий өткөөлдүн ортосундагы өз ара көз карандылык идеясын бекемдейт. Постсоветтик өлкөлөрдүн демократиялаштыруу процесси талаштуу маселе. Акыркы мезгилде постсоветтик өлкөлөрдө радикалдуу социалдык, саясий жана экономикалык өзгөрүүлөр болду. Бул өлкөлөр 20-кылымдын аягындагы демократиялаштыруунун үчүнчү толкунунун бир бөлүгү болот деп күтүлгөн. Буга карабастан, бул географиядагы өлкөлөрдө демократиялаштыруу процесси ийгиликсиз болду. Ушул сыяктуу жагдайлар демократиялык жолго өтүү үчүн өлкөнүн белгилүү бир өзгөчөлүктөргө, тарыхый шартка жана башка жагымдуу шарттарга ээ болушу керек деген идеяларды пайда кылды. Сэмюэл Хантингтондун айтымында, демократиялаштыруу үчүн белгилүү факторлор бар. Ошол факторлордун арасында тышкы күчтөрдүн таасири жана “кар тогологу” процесси бар. Өлкөдө процесстер болгону менен Беларуста “кар тогологу” жараяны боло алган жок. Эгерде өлкөдө ыңгайлуу ички шарттар болбосо, демократиялаштыруу процесси “кар тогологу” жана сырткы таасир менен гана жүрүшү мүмкүн эмес. Революциялар болгон постсоветтик мамлекеттер менен Сербиядагы революцияны салыштыруу бардык ийгиликтүү революцияларга мүнөздүү факторлорду ачып берет. Булар революциялардын негизги күчү болгон жаштар кыймылдары, бириккен оппозиция жана батыш демократиясын коргогон түрдүү бейөкмөт уюмдар. Демократия кабыл алынышы мүмкүн болгон өлкөлөрдө, адатта, шайлоолор үзгүлтүксүз өткөрүлөт. Мындан тышкары, өлкөлөрдө бир бүтүн

катары аракеттенип, оппозициялык топтордун ортосундагы кызматташтыкты түзүүгө аракет кылган жарандык коом өнүккөн. Бирок Беларуста кезектеги шайлоолор өтүп жатканы менен, азыркы президенттин мыйзамдарды бурмалоо жолу менен бир нече жолу кайра шайлануусуна жол ачкан.

Беларусь өлкөнүн ичиндеги демократиянын өнүгүшүнө көптөгөн тоскоолдуктарды жараткан өлкөнүн моделине туура келет. Тышкы актерлордун аракетине карабастан, кырдаал негизинен өзгөрүүсүз калгандай. Лукашенконун режими Москвада Владимир Путинди жана Казакстанда Нурсултан Назарбаевди кошпогондо, башка мурдагы советтик лидерлерден айырмаланып, туруктуу популярдуулукка ээ болгон. Белгилеп кетсек, Беларуста да негизинен демократиялык режим менен тарыхый тажрыйба жок. 1918-жылдагы эгемендүүлүк мезгили кыска болгон. 1991-жылдын декабрынан жана 1994-жылы Лукашенко бийликке келгенге чейинки үч жылдык мезгилде Беларусь саясий кагылышуулар менен коштолгон олуттуу экономикалык төмөндөөнү башынан өткөрдү. 1991-1994-жылдар демократиянын орной турган мезгили болсо керек, бирок ошол кезде бийликте турган Станислав Шушкевич менен Вячеслав Кебичтин да өзгөрүү мүмкүнчүлүгү жок болчу. Лукашенко шайланганга чейин жаңы мамлекетте багыт жана лидерлик жок болчу. Шайлоо учурунда шайлоочулардын көпчүлүгү 1996-жылдагы референдумду колдоп, анда диктатурага жакын аткаруу стилиндеги авторитардык президентти колдоп, демократиялык мамлекеттин негизги элементтерин четке кагышкан. Бул өз кезегинде белорус демократиясындагы бурулуш учур болуп саналат. 1997-жылга карата мыйзам чыгаруу жана сот бийлиги түздөн-түз президент тарабынан дайындалган адамдар болгон. Президентке ыйгарым укуктарды берүү процесси уланды. 2004-жылкы референдумда президенттик мөөнөткө чектөө алынып салынган. 1994-жылдан бери ар бир беш жылда Александр Лукашенко президенттик шайлоо өнөктүгүн мыйзамдуу түрдө жүргүзүп, шайлоодо жеңип келген. Дээрлик жыйырма жыл бою Беларусь бийлигинин бардык бутактары көз карандысыздыкка ээ болбогон жана президент бийликтин бардык маанилүү булактарына абсолюттук көзөмөл жүргүзгөн туруктуу авторитардык режим бойдон калды. Алардын ичинен өлкөдөгү сот бийлиги,

Конституциялык сот, парламенттин төмөнкү палатасы, парламенттин жогорку палатасы, мамлекеттин бардык киреше-чыгашалары жана өлкөдөгү маалымат каражаттары президент тарабынан көзөмөлдөнөт. 2005-жылга чейин Лукашенконун режими демократиянын үстүндө иштеген бейөкмөт уюмдардын жайылышына жана ар кандай оппозициялык кыймылдардын күчөшүнө жол бербөө үчүн бардык зарыл болгон мыйзамдык жана мыйзамдык эмес чараларды көргөн. 2010-жылдагы шайлоо менен мамлекет коомду көзөмөлдөө жана анын бийлигин чыңдоо үчүн бардык чараларды ишке ашырды.

Демократиялаштыруу процессинин дагы бир саясий фактору – оппозициянын таасири жана күчү. Оппозиция 2001 жана 2006-жылдагы шайлоодо кандайдыр бир деңгээлде биригүүгө жетишкен, бирок 2010-жылы болгон эмес. 2001 жана 2006-жылдары жасалган бардык аракеттерге карабастан, оппозиция беларус шайлоочуларын акыркы жыйынтыктар башкача болушу керек болчу деп ынандыра алган жок. 2001, 2006 жана 2010-жылдардагы улуттук сурамжылоолор көрсөткөндөй, Лукашенконун өкмөтү 1990-жылдардын аягында ишке ашыра баштаган массалык маалымат каражаттарына мамлекеттик абсолюттук көзөмөл болгондуктан, эл Лукашенкодон башка талапкер тууралуу көп нерсе билбейт. Күчтүү, харизматикалык бириккен оппозиция лидери жетектеген туура президенттик өнөктүк, балким, Лукашенкону болочок президент катары көрбөгөндөрдүн үчтөн экиси режимди өзгөртүүгө алып келиши мүмкүн эле. Бирок ал кезде андай талапкер болгон эмес.

Демократиялаштыруу процессин ишке ашырууда социалдык фактордун зор мааниси бар. Айрыкча, жаш коомчулуктун мобилизациясы кээде реалдуу өзгөрүүлөрдү алып келиши мүмкүн. Беларуста активдүү иш алып барган эл аралык жаштар кыймылы “Жаштар фронту” 1997-жылы оппозициялык “Беларусь Элдик Фронту” деп аталган партия тарабынан негизделген. Беларусь Элдик Фронту белорус тилин жана улуттук өзгөчөлүгүн жандандырууга багытталган идеологиясынан кийин, Жаштар Фронту Беларустун басымдуу бөлүгү орус тилдүү калкынын арасында көптөгөн колдоочуларды тарта алган жок. Натыйжада, Жаштар Фронту дагы эле активдүү жана режимге каршы күрөшүн улантып

жатканына карабастан, Беларусь социалдык реалдуулук жагынан белорус жаштарын толук мобилизациялоочу позицияда эмес.

Өлкөдө демократиялаштыруу процессинин жүрүшү үчүн тышкы таасир фактору да абдан маанилүү экени түшүнүктүү. Грузиядагы, Кыргызстандагы жана Украинадагы ыңкылаптарга АКШнын Freedom House, Сорос Фонду жана башка уюмдары да таасирин тийгизгени белгилүү. Ошондуктан Беларусуа бул уюмдардын активдүү колдоосунун жоктугу режимди алмаштыруунун ишке ашпай калышынын себептеринин бири деп болжолдонууда. Беларусунун Сорос фонду 1996-жылдагы референдумдун легитимдүүлүгүнө шек келтирген нааразылык акцияларына активдүү катышканы үчүн 1997-жылы жоюлган. Бирок АКШ USAID жана башка программалар аркылуу беларусиялык бейөкмөт уюмдарга донордук колдоо көрсөтүү программаларын улантты. 1990-жылдардын аягынан бери өкмөттө бейөкмөт уюмдар бар экенине жана бейөкмөт уюмдардын өнүгүшүнө карата катаал жана кастык позициясына карабастан, USAID саясий активдүү жаштарды колдоо үчүн көндүмдөрдү үйрөтүүчү саясий партияларды окутуу программалары аркылуу уюмдарга колдоо көрсөтүүнү улантып келет. Ал ошондой эле көз карандысыз кабарларды жана маалымат булактарын берди. Улуттук демократиялык институтка Беларусь Республикасында туруктуу кеңсе ачууга эч качан уруксат берилген эмес, бирок институт 2000-жылдан бери ал жакта программаларды ишке ашыра алган. Институттун негизги иш багыттары саясий партияларды бекемдөө жана өкмөткө альтернативдүү талапкерлерди иштеп чыгуу, партиялар арасында коалиция түзүү, аялдардын укуктарын кеңейтүү жана жаштардын лидерлигин өнүктүрүү сыяктуу түрдүү иш-чаралардан турган. 2002-жылдан 2006-жылга чейинки мезгил Белоруссияда жарандык коомду өкмөт тарабынан мыйзамдуу түрдө репрессиялоо мезгили болгон. 2001-жылдагы шайлоодон кийин жарандык коомдун укуктук абалы начарлап кеткен. Өкмөт тарабынан 2001-жылы кабыл алынган мыйзамдар формалдуу эмес уюмдарга өнүгүүгө кандайдыр бир жардам көрсөтүүгө тыюу салган. Ошондуктан Беларусуа демократияны жактаган уюмдарга расмий донордук колдоо алуу укмуштуудай кыйын болуп калды. Украинадагы ыңкылап Беларус өкмөтүнүн бейөкмөт

уюмдарга карата көз карашын өзгөртүп, дагы көп чаралар көрүлүшүнө себеп болду. Бул Беларуста тышкы жардамдын кандай гана түрү болбосун көрсөткөн бейөкмөт уюмдардын жана мекемелердин таасирин азайтып, демократияга терс таасирин тийгизди. 2005-жылга карата оппозицияны колдогон бейөкмөт уюмдардын көбүн расмий каттоодон өткөрүүдөн баш тартышкан же уюмдар соттун чечими менен жабылган.

Экономикалык байлык, кирешелерди бирдей бөлүштүрүү жана базар экономикасы демократиялаштыруу процессинин ишке ашуусу үчүн зарыл критерийлердин бири. 2020-жылдагы маалыматтарга ылайык, Беларусь Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин мамлекеттеринин арасында жакырчылыктын эң төмөн деңгээлине ээ болгон. Мамлекет муну кепилденген иш менен камсыз кылуунун жана мамлекеттик жөнгө салуунун, ошондой эле өндүрүш жана айыл чарба тармактарына мамлекеттик субсидиялардын жардамы менен мүмкүн кылды. Калктын 1%дан азы өтө жакырчылыкта жашайт. Рыноктук атаандаштык алсыз институттук алкакта иштейт. Бирок Беларустун социалдык-экономикалык моделинин ачык структуралык кризисинен жана жагымсыз тышкы шарттардан улам, өкмөт 2019-жылы реформаларды улантууну максат кылган. Бирок, акыркы жылдардагы жетишкендиктер шайлоодон кийинки кризистин айынан толугу менен талкаланып, мамлекет пандемиянын биринчи толкунунда, шайлоо өнөктүгүндө жана шайлоодон кийинки массалык нааразылык акцияларында эң активдүү болгон жеке бизнести басып койду. IT стартаптарынын үчтөн бирине жакыны 2020-жылдын октябрына карата саясий климатка байланыштуу компанияларын башка өлкөгө көчүрүүнү пландаштырышкан жана 10%га жакыны пландарын ишке ашырышкан. Жеке ишканалар Беларустун экономикасына олуттуу салым кошуп жатканы менен, мамлекет жеке сектордун мүмкүнчүлүктөрүн жана потенциалын толук пайдаланбай жатат. Беларусь Европа өлкөлөрүнүн арасында жеке сектордун эң төмөнкү үлүшүнө ээ, ал эми дүң кошумча нарктагы чакан жана орто ишканалардын үлүшү 30%дан аз. 2021-жылдын январь айынын аягында Мамлекеттик көзөмөл комитети Финансы министрлигине жеке ишканалардын, анын ичинде 270 000 ишкердин салык жүгүн жогорулатуу боюнча

сунуштарды берген. 1991-жылдан бери ал бүгүнкү күнгө чейин экономиканы көзөмөлдөөнү кыскарта элек. Айрым тармактарда контролдуктун бир аз кыскаргандыгына карабастан, экономика рыноктук экономикага олуттуу түрдө өтө элек. Мамлекет экономиканы дайыма өз көзөмөлүндө кармап келген. Натыйжада жеке бизнестин өсүү мүмкүнчүлүгү болгон жок. Экономикада алынган ресурстар ар кандай катмарлар арасында бирдей бөлүштүрүлбөй, ар дайым мамлекеттин көзөмөлүндө болгон. Демек, жеке сектордо байлардын сөз айтууга мүмкүнчүлүгү жок болчу. Экономикага мамлекеттик көзөмөл уланып жаткандыктан, ресурстарды бирдей бөлүштүрүү жөнүндө сөз кылуу мүмкүн эмес.

Белоруссия эгемендүү мамлекет катары отуз жылдан ашык убакыттан бери бар болуп келе жатат. Өлкөнүн Европанын так борборунда маанилүү геостратегиялык орду бар экендиги көп жолу баса белгиленип келет. Бирок андан да маанилүүсү чек ара маселеси. Түндүк-батышта жана батышта экономикалык реформаларды ачык жүргүзүп, жаңы демократия катары өнүгүп, ар кандай деңгээлде ийгиликке жетишкен Польша, Латвия, Литва сыяктуу мамлекеттер жайгашкан. Түштүктө жана чыгышта саясий жана экономикалык мүнөздөгү кыйынчылыктарга дуушар болгон Украина менен Орусия бар. Мындай географияда жана татаал тарыхый мураска ээ болгон Беларусь эгемендүүлүктү алгандан бери олуттуу суроолорго туш болду. Белоруссия салыштырмалуу бир тектүү республика жана жогорку билимдүү жумушчу күчкө ээ. Жаратылыш ресурстарынын жетишсиздигин тоскоол деп эсептесе болот, бирок Япониянын мисалы көрсөткөндөй, заманбап мамлекет үчүн бул өтө алгыс тоскоолдук эмес. Ошентип, кээ бир жагынан Белоруссия өнүгүп келе жаткан улуттук мамлекет катары олуттуу артыкчылыктарга ээ. Бирок, ички саясатта болуп жаткан окуяларга, өзгөрүүлөргө байланыштуу мындай жолду баштоо абдан кыйын. Бирок ал такыр башка жолго түшүп, анын көйгөйлөрү убакыттын өтүшү менен көбөйүп, атуулдардын да, Беларустун да жашоосун консолидациялоо жана жакшыртуу каалоосуна караганда, өткөнгө болгон кусалыкка көбүрөөк түрткү болгон жетекчилердин тар тобу тарабынан көбөйдү. Бул процесс бир жагынан президенттин бийликке умтулуусунун, күч түзүмдөрүн өзүнүн куралы катары

колдонуусунун жана ошол эле учурда коомдун башка катмарындагы бийликтин кандайдыр бир булагын чектөөнүн натыйжасы. Мындай иш-чаралар саясаттын чегинен чыгып кетти. Беларуста азыр бардык өзгөрүүлөр жогорку бийлик тарабынан болушу керек. Анткени таңууланган саясий шарттар мындай өнүгүүгө жол бербейт, элдик кыймылдын өнүгүүсүнө мүмкүнчүлүк да жок. Айылдын карапайым тургуну же заводдун жумушчусу совет доорундагыдай эле мамлекетке көз каранды.

Бүгүнкү күндө Беларусь мамлекет тарабынан көзөмөлдөнгөн коому бар саясий жана экономикалык жактан стагнацияланган, экономикага берилгендик аркылуу коңшуларынан обочолонгон мамлекет. Анын үстүнө демократия, адам укуктары боюнча маселелер күндөн-күнгө терс болуп баратат. 2001-жылдын алгачкы айларында оппозиция 2001-жылдын сентябрындагы президенттик шайлоодо Лукашенкого каршы чыга турган лидер үчүн биригүүгө аракет кылган. Мындай чечимди кабыл алуунун кечиктирилиши жана оппозициянын андан кийинки ийгиликсиздиги, демократиялык шарттар үстөмдүк кылышы мүмкүн деп, шайлоону маңыздуу атаандаштык катары жокко чыгарды.

Лукашенконун бийликке келишин Беларустун дээрлик отуз жылдык тарыхын аныктаган фактор катары кароого болот. Анын бийликке келген жолуна да көз чаптырсак пайдалуу. 1989-жылы Советтер Союзунун эл депутаттарынын съездине биринчи демократиялык шайлоо болгон. Минск бийликтери жана Могилев облусунун партиялык жетекчилиги биргелешип жергиликтүү талапкер катары Беларустун ошол кездеги вице-премьер-министри жана Беларустун Борбордук пландоо комиссиясынын төрагасы Вячеслав Кебичтин талапкерлигин коюуну чечишти. Бирок ошол эле Могилев облусунан Лукашенко да талапкерлигин жарыялаган. Бир айдын ичинде Лукашенко Могилев облусунун шайлоочулары менен 166 жолу жолугушууга катышкан. Ага карабай Лукашенко ошол кездеги шайлоодо утулуп калган. Бирок ал коомчулуктун жогорку колдоосуна ээ болуп, эл арасында коомдук коргоочунун имиджине ээ болду. 1990-жылы Беларустун Жогорку Кеңешине шайлоо өнөктүгү башталганда Лукашенко тажрыйбалуу талапкер деп эсептелчү. Бул шайлоодо Лукашенкодон тышкары Могилев

облусунан дагы бир нече талапкер болгон. Бул шайлоолордо Лукашенконун эң чоң максаттары бюрократияны азайтуу жана айыл жерлерин өнүктүрүү болду. Лукашенко бул максаттарын таасирдүү сөздөрү менен жергиликтүү элге жакшы түшүндүрүп, шайлоодо колдоочуларынын санын көбөйтүп, шайлоодо жеңишке жетишкен.

Лукашенко депутат катары ишмердүүлүгүнүн эң башынан бери эле жергиликтүү элдин укуктарынын чынчыл жана ак ниет өкүлүнүн жана коррупцияга каршы күрөшүүчүнүн образын калыптандырды. 1992-жылдан бери Лукашенко өзүнүн колдоосун же көз карашын билдирип жатып, ар дайым бул тема боюнча коомчулуктун жалпы пикирин негиз кылып алган. Ошол мезгилден бери Лукашенко элдин жалпы ой-пикирин түшүнүү жана сезүү жөндөмүн өнүктүрүп алды. Бул чындыгында депутаттын табигый функциясы болушу керек болчу жана Лукашенко бул милдетти жакшы аткарды десек болот. Коомдук пикирди так аныктаган Лукашенко анын экономикалык реформаларына, анын ичинде менчиктештирүүгө каршы чыкты. Бул учурда ал ошол кезде Беларустун премьер-министри болуп турган Вячеслав Кебичтин көз карашында болчу. Кебич ошондой эле экономикалык реформаларды жайлатып, Орусия менен экономикалык жана саясий карым-катнаштарын жандандырууга аракет кылган. Ошого жараша Лукашенко Кебичтин өкмөтүн колдоду. Ошентип Лукашенко жаш жана номеклатуралык эмес талапкер болгонуна карабай жай кадамдар менен бийликке келе алды.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ: ЭГЕМЕНДҮҮЛҮКТӨН КИЙИН БҮГҮНКҮ КҮНГӨ ЧЕЙИН БЕЛАРУССИЯДАГЫ ОППОЗИЦИЯ

Беларус Европадагы акыркы диктатура деп аталса да, көптөгөн оппозициялык партиялар, мисалы, бийликти сындаган бейөкмөт уюм сыяктуу мыйзамдуу түрдө иштешет. Режим аларга үч функцияны аткарууга мүмкүнчүлүк берет. Алардын функциялары саясий системаны мыйзамдаштыруу, жарандарга алар токтой турган чөйрөнү камсыз кылуу жана нааразы болгондорду тымызын эмес, ачык кармоо. Расмий оппозициялык партияларга коомчулуктун колдоосу, режимдин

популярдуулугу демейдегиден төмөн болгон учурда да, байкаларлык саясий таасирге ээ боло тургандай жогору болгон эмес.

Беларус Элдик Фронту 1988-жылы коммунисттик эмес биринчи саясий партия катары түзүлгөн. Уюмдун негизги максаты белорус тилин, тарыхын, маданиятын жана байыркы улуттук өзгөчөлүгүн жандандыруу болгон. Уюм өкүлдөрүнүн айтымында, жаралган белорус улуттук өзгөчөлүгүнүн тамыры жалаң советтик багыттагы иденттүүлүккө негизделген. Беларус Элдик Фронту биринчи жолу советтик иденттүүлүккө альтернатива сунуш кылды. Беларус Элдик Фронтунун түзүлүшү “Мартиролог Беларуси” (Беларусиянын шейиттери) деп аталган мекеменин пайда болушу менен башталган. “Мартиролог Белоруси” коомдук кыймылы Сталин доорундагы репрессиялар жана идеологиялык тазалоолор боюнча маалыматтарды жана документтерди чогултууга багытталган. Кыймылды биринчилерден болуп Зенон Позняк аттуу археолог жана жазуучу баштаган. Беларуста антисоветтик маанайдын күчөшүнө алып келген эң маанилүү иш-чаралардын бири Позняктын Куропаты деп аталган массалык көрүстөндөрдүн ордун тапканы болгон. Позняк 1930-1940-жылдар аралыгында сталиндик доордо Ички иштер Элдик Комиссариаты тарабынан эки миллионго жакын адам өлтүрүлгөнүн жана Куропатыда бул адамдар коюлган массалык көрүстөндөр бар экенин айтты. Мына ушул айыптоолордун негизинде 1988-жылдын 3-июнунда Позняк жана анын командасы белорусиялык газетада “Куропаты-Ажал жолу” аттуу макала жарыялаган. Макалада Сталин доорундагы кыргындын курмандыктарынын мүрзөлөрү табылган жерлер тууралуу дооматтар айтылган. Макала газетада чыккандан кийин Беларусь прокуратурасы иликтөө иштерин баштады. Андан көп өтпөй эле сотко доо арыз берилди. Илимий-изилдөө иштери авторлордон, эл артисттеринен, Юстиция министрлигинин жана Ички иштер министрлигинин жетекчилеринен, мамлекеттик мекемелердин кызматкерлеринен жана окумуштуулардан турган өкмөттүк комиссия түзүү менен башталган. Комиссия токойдогу кээ бир жерлерди казууну чечти. Казуу учурунда 8 мүрзө жана үч жүзгө жакын өлүк табылып, изилденген. Табылган маалыматтарга караганда, мүрзөдөн табылган сөөктөр 1937-1941-жылдары СССР Ички иштер Элдик

Комиссариаты тарабынан өлтүрүлгөн адамдарга тиешелүү деген тыянак чыгарылды. Жаппай көрүстөндө курман болгондордун жалпы саны отуз миңге жакын экени белгилүү болду. Бирок, изилдөөлөрдүн натыйжалары коммунисттик администрация тарабынан таптакыр четке кагылган. Алар бул жыйынтыктарга да канааттандырууларлык жооп беришкен жок. Бирок Сталиндин курмандыктары боюнча иш коомдо улуттук аң-сезимди жаратты жана бул анын эң маанилүү натыйжасы болду.

Коомчулуктун аң-сезими менен, убакыттын өтүшү менен Белорустагы оппозициялык кыймылдар жана өлкөдө күчөгөн оппозициялык кыймылдар өздөрүнүн күчүн арттырып, өлкөнүн ички саясатына түздөн-түз таасирин тийгизе баштады. Өлкөдөгү парламенттик шайлоодо жактоочуларынын саны көбөйгөн Беларус Элдик Фронтунун 27 мүчөсү 1990-жылы Беларустун мыйзам чыгаруу органы болгон Жогорку Советке шайланган. Позняк ошондой эле Жогорку Советте Беларус Элдик Фронтунун жетекчилигине да киришти. Беларус Элдик Фронт мүчөлөрүнүн Жогорку Советтин составына кабыл алынышы Беларус учун маанилуу бурулуш болду. 1990-жылы Белоруссиянын эгемендүүлүгү боюнча добуш берүүдө Жогорку Кеңештеги Беларус Элдик Фронтунун 27 депутатынын таасири чечүүчү болгон. Чечимдин жыйынтыгында 1990-жылдын 27-июлунда Беларусь Советтик Социалисттик Республикасынын “Мамлекеттик эгемендүүлүк жөнүндө декларациясы” кабыл алынган. 1991-жылы августта Жогорку Кеңеш Беларустун көз карандысыздыгын жарыялаган. Беларусь эгемендүүлүгүн жарыялагандан кийин, Беларус Элдик Фронтун парламентте өлкөнү чындап башкарып келе жаткан Коммунисттик партияга каршы чыккан партия катары таанылган. Бирок, коомдун белгилүү бир бөлүгүндө популярдуу болгонуна карабастан, фронттун тарапкерлеринин саны көбөйгөн эмес. Ошол кездеги советтик борбордук бийлик тарабынан курулган улуттук иденттүүлүк Беларуста дагы эле үстөмдүк кылып турган.

1990-жылдардын аягында көз караштардын айырмачылыгынан жана анын лидери Познякка саясий кысым көрсөтүүдөн улам партиянын консервативдик канаты негизги Беларус Элдик Фронттон бөлүнүп, өз алдынча саясий партия

түзгөн. Жаңы партия Беларус Элдик Фронтунун консервативдик христиан партиясы деп аталды. Партия өзүн Беларус Элдик Фронтунун жалгыз чыныгы мураскери деп ырастайт жана башка партияны тааныбайт. Ошол эле маалда ал беларус оппозициясынан алыстап, алар азыркы режимди тымызын колдоп, шериктеш экенин айтып келет. 2004-жылы өткөн парламенттик шайлоодо ал парламенттен бир да орун алган эмес. 2007-жылы партия Эл аралык демократиялык биримдикке мүчө болгон. Бирок бүгүнкү күндө беларус оппозициясы катары өлкөнүн саясий турмушунда активдүү роль ойнобойт.

Лукашенко убакыттын өтүшү менен өз бийлигин бекемдеткендигинен, оппозиция реалдуу таасири жок. Оппозициянын өлкөдө натыйжасыз болушунун дагы бир себеби, алардын өз алдынча жана жалгыз аракеттенгени болду. Беларусь Демократиялык Кыймылы, Лукашенконун авторитардык жана диктатордук башкаруусуна каршы чыккан ар кандай саясий партиялар, кыймылдар жана жарандардын башка бирикмелерди чогултуу жана беларус тилин жана маданиятын жандандыруу үчүн иш-чараларды ишке ашырган аянтча. 2020-жылга чейин кыймыл активдүү эмес болчу. Бирок 2020-жылдагы президенттик шайлоодон кийин кыймылдын жаңы лидери чыккандан кийин кайра жандана баштады. 2020-жылдын 9-августу да Беларусь үчүн бурулуш учур болду. Шайлоодо коомчулукта колдоочулары бар оппозициянын эң көрүнүктүү үч талапкери болду. Талапкерлер Белгазпромбанктын башкармалыгынын мурдагы төрагасы Виктор Бабарико, Беларусун АКШдагы мурдагы элчиси, ошондой эле Минсктеги Жогорку технологиялар паркынын негиздөөчүсү Валерий Цепкала жана социалдык тармактарда белгилүү видеоблогер Сергей Тихановский болду. Көп өтпөй Тихановский жалган жалаа менен камакка алынып, анын ордуна анын жубайы Светлана Тихановскаяны каттоого коюшкан. Бабарика менен Цепкаланын кандидатурасы жетиштүү сандагы кол топтогонуна карабастан кабыл алынган жок. Бабарика кийин жалган жалаа менен түрмөгө камалган. Таң калыштуусу, Светлана Тихановскаяга да коомдо колдоочулар көп болгонуна карабай шайлоодо калууга уруксат берилген. Тихановскаяны Лукашенко олуттуу кабыл алган жок, анткени ал мурда мугалим, азыр үй кожойкеси. Бабарика менен Цепкаланын кандидатурасы

четке кагылганда, алардын командалары Тихановскаяга кошулуп, аны колдой башташты. Бул Беларусь Демократиялык Кыймылдын кайра жаралышына чоң салым кошту.

Шайлоо өнөктүгү Беларусь эч ким күткөндөн да көбүрөөк өзгөрүүлөрдү каалап жатканын ачыктады. Социалдык медиа куралдары менен онлайн жана түз эфирде өтө көп шайлоо иш-чаралары өттү. Айрыкча көңүл бура турган нерсе, мурда шайлоо менен саясатка кызыкпаган, бирок азыр бул иш-чараларга азыр “наарызылык жайы” деп аталып жаткан учурда катышып жүргөн көп сандаган белорустардын активдүү боло баштаганы. Тихановскаяны колдогон өлкө боюнча кезексиз шайлоо митингдерине көп адамдар катышты. Бирок, көптөгөн аракеттерге карабастан, күндүн аягында Лукашенко жеңүүчү деп табылды.

Өлкөдө ар бир дем алыш күндөрү Минскте да, башка шаарларда да ири масштабдуу нааразылык жүрүштөрү өттү. Бирок күч органдарынын катаал репрессиясынан улам, 2020-жылдын декабрь айында нааразылык акцияларынын туу чокусунда эки жүз миңге жакын катышуучулардын саны кескин кыскарган.

Беларусь Демократиялык Кыймылы өлкөнүн саясий тартибин бир топ деңгээлде өзгөртө албаса да, коомдо келечекке багытталган кээ бир өзгөрүүлөрдү жасоого жетишти. Кыймылдын лидери Тихановская коопсуздук үчүн Литвага качууга аргасыз болгон. Бирок ал дагы эле жигердүү алыстан өзгөрүүлөрдү илгерилетүү үчүн аракет кылып жатат. Тихановская оппозицияны бириктирүү үчүн “Координациялык Кеңеш” деген мекеме түзүүнү чечкен. Бул институт оппозицияны консолидациялоо үчүн көптөн бери биринчи жолу жасалган аракет. Тихановскаянын демилгеси менен саясий кризистен чыгуу процессин уюштуруу жана коомдук биримдикти камсыз кылуу жана Беларусь Республикасынын эгемендүүлүгүн жана көз карандысыздыгын сактоо максатында түзүлгөн. Кеңештин негизги максаты - бийликти тынчтык жолу менен өткөрүп берүү жана Белорустун көз карандысыздыгын жана эгемендигин камсыз кылуу боюнча ырааттуу программаны иштеп чыгуу.

Негизинен бийликке ишеним азайса, элдин оппозицияга болгон ишеними күчөйт. Бирок, иш дайыма эле ушундай өнүгө бербейт. Бийликтин популярдуулугунун төмөндөшү же ага болгон ишенимдин азайышы Беларуста жарандардын оппозицияга болгон колдоосун арттырган жок. Өлкөдө оппозиция экиге бөлүндү. Ар кайсы оппозициялык топтор, жеке адамдар пикир келишпестиктерден улам өз ара биримдик түзө алган жок. Оппозиция туш болгон көйгөйлөргө кеңири масштабда кызматташууга жөндөмсүздүгү, ар кандай оппозициялык тенденциялардын аракеттерин координациялоого эрктин жоктугу, өзүнүн элдик массалык маалымат каражаттарын түзүү үчүн кесипкөйлүктүн жетишсиздиги жана башка көптөгөн факторлор кирет. Беларусь эгемендик алгандан бери ар кайсы мезгилде оппозиция күчтүү болгон учурлар да болгон. Бирок, ошол мезгилде да ар кандай көйгөйлөрдүн айынан ийгиликке жетишкен эмес.

Беларусь демократиялык диктатордук башкаруу стилин курууну жашырган фронттук режимдин жакшы мисалын көрсөтөт. Мисалы, сыртынан караганда Беларусь оптимисттик өткөөл индекстер жана экономикалык өсүш менен мүнөздөлгөн туруктуу экономика болуп көрүнөт. Бирок, ички жактан алганда, бул реформа саясаты жок келе жаткан экономикалык жана саясий кризистин учурун түзөт. Сыртынан караганда Беларуста институционалдаштырылган шайлоо практикасы бар жана жарандарына конституциялык эркиндиктерди кепилдегени менен өнүгүп келе жаткан мамлекетке окшош болушу мүмкүн. Ичинде укуктук жана бюрократиялык системалар адамдын жеке укуктарын коргой албайт, өкмөткө коомдук пикирди өз кызыкчылыгы үчүн манипуляциялоого мүмкүндүк берген көптөгөн расмий эмес механизмдер бар. Акырында, өлкөдөгү активдүү саясий коомчулуктун образы түзүлдү. Бул идеологиялык профилдеги улуттук саясий партиялардын туруктуу санынын, көп сандагы бейөкмөт уюмдарынын жана профсоюздардын расмий катышуусу менен байланыштуу. Бирок бул чечим кабыл алуу мейкиндигине кирүү үчүн бардыгы бирдей мүмкүнчүлүккө ээ дегенди билдирбейт.

Мурдагы коммунисттик өлкөлөрдө экономикалык өткөөл процесстер өтө оор шарттарда өттү. Алардын көбү ошондон бери уланып келе жаткан көйгөйлөргө туш болушат. Бирок, кээ бир өлкөлөрдө, бул өткөөл дегеле абдан аз жасалган. Бул өлкөлөрдүн арасында Беларусь да бар. Беларусь 1990-жылдардын ортосунда өтө аз экономикалык реформаларды жасоо процессинде болгон, бирок он жылга жакын убакыттан кийин ал реформаларды ишке ашырбай калды. Ал реформаларды токтотуп гана тим болбостон, 1997-1999-жылдары экономикага мамлекеттик көзөмөлдү андан ары күчөтүп, базар экономикасынан дагы алыстап кетүүгө аракет кылган.

Өлкөнүн экономикасындагы жеке сектордун өндүрүштүк үлүшү бардык постсоветтик мамлекеттердин ичинен эң төмөнкү көрсөткүчтөргө ээ. Мунун себептери прогрессивдүү менчиктештирүү процессинде жана жаңы жеке менчик ишканаларды жана өндүрүштөрдү түзүүдөгү тоскоолдуктар менен түшүндүрүлөт. Бизнес тармагындагы абалга терс баа берилди, ири ишканалар менчиктештирилбей, мамлекеттин көзөмөлүндө иштеп жатат. Мамлекеттик сектордо бюджеттик чектөөлөр уланып, жеке компанияларга мамлекеттик көзөмөл тынымсыз күчөгөндүктөн банкротко учураган ишканалардын саны көбөйүп, жаңы ачылган ишканалардын саны кыскарган. Учурдагы система жумшак бюджеттик чектөөлөр, рыноктук эмес кредиттерди бөлүштүрүү, мамлекеттик интервенциялар жана жеке сектордун өсүшүнө негизги тоскоолдуктар менен мүнөздөлөт. Мындай шарттар өлкөдө бийликтин күчүн тең салмактай ала турган күчтүү орто таптын пайда болушуна эч качан жол берген эмес. Мындан тышкары Лукашенконун өлкөдөгү элиталык катмардын калыптанышында да салымы чоң. Анткени, орто таптын болушу анын бийлигин бекемдөөгө тоскоол болмок.

Советтер Союзунун башка европалык республикаларындагыдай эле, 1980-жылдардын аягында Беларуста башкаруучу партиянын ичинде олуттуу демократиялык оппозиция да, коммунисттик элитада да бөлүнүү болгон эмес. Бирок, саясий демократиялаштыруу 1990-жылдардын ортосунда эркин шайлоо аркылуу саясий элитанын диверсификациясына шарт түздү. 1995-жылы шайланган президент Лукашенко өзүнүн жеке бийлигинин негизи катары бийликтин

иерархиялык системасын кайра курууга алып келди. Ал Беларустун саясий элитасына жалдоодо колдонгон негизги механизмдерге саясий кадрларды мурдагы өнөктөштөрдөн жана коммунисттик элитанын айрым мүчөлөрүнөн тандоо сыяктуу кыймылдардан тандоо кирет. Кызматка алуудагы негизги талап президентке жеке берилгендик болгон. 1997-жылдан бери Лукашенко беларус саясий элитасын толук көзөмөлдөп келет жана анын уруксатысыз эч ким маанилүү кызматка көрсөтүлгөн эмес. Аткаруу бийлиги үстөмдүк кылган иерархиялык саясий системаны кайра курууга саясий оппозициянын алсыздыгы жана жаңы беларус элитасынын ичиндеги кызыкчылыктардын ачык айтылуусу шарт түздү. Экономикалык реформалар жана мамлекетти борборлоштуруу болбогон шартта конкреттүү экономикалык кызыкчылыктары бар күчтүү топтордун же чоң автономия үчүн күрөшкөн аймактык топтордун пайда болушуна эч кандай мүмкүнчүлүк болгон эмес. Беларустун расмий саясий элитасынын көрүнгөн гармониясы Лукашенконун инсандыгы менен тыгыз байланышта. Лукашенконун президенттиги учурунда иштелип чыккан саясий институттардын иштеши бийликте эч кандай өзгөрүү болгон жок. Анткени президенттин алмашышы элита да алмашат дегенди түшүндүргөн.

Реформалардын башында Беларуста плюралисттик коомдун мүнөздөмөлөрү болгон, мисалы, саясий талаш-тартыштарды жана оппозицияны колдогон структура жана анын өкүлчүлүктүү институттары мезгил-мезгили менен добуш берип турчу. Бирок мындай коом түзүмдөрдүн, институттардын жана айрым актерлордун ортосундагы туура эмес өз ара аракеттенүүдөн улам түзүлө элек. Институционалдык өнүгүүлөр менен бекемделген мурастар жана мурасталган структуралар Беларуста демократиялык система үчүн жагымсыз шарттарды түзгөн. Ошол эле учурда партиялардын жана башка кызыкдар уюмдардын идеологиялык деңгээлинин төмөндүгү, шайлоочулардын өз тандоолорунан баш тартууга жөндөмсүздүгү, алардын чектелген уюштуруучулук жана финансылык мүмкүнчүлүктөрү системанын эмне үчүн алсыз бойдон калып, президенттик чечимдердин үстөмдүк кылуусун улантып жатканын түшүндүрөт. Башка өнүгүп келе жаткан мамлекеттерден айырмаланып, Беларуста авторитаризмге чейинки

чектелген тажрыйба болгон, бул өз алдынча жашоо жана саясатты иштеп чыгуу үчүн институционалдык жана катышуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берген эмес. Мындан тышкары, Москвадагы системанын авторитардык мурастары, активдүү эмес жарандык коом, калктын аралашкан демографиясы, жаратылыш ресурстарынын жетишсиздиги жана стратегиялык геосаясий жайгашуусу Беларустун өнүгүү жолун алдын ала аныктаган. Белоруссияны демократиялаштыруу процесси Лукашенконун жакшы маневрлик жөндөмүнөн же оппоненттеринин даярдыгынын жетишсиздигинен гана эмес, ички биримдиктин жоктугунан жана олдоксон стратегиялардан, анын ичинде бири-биринин ортосундагы карама-каршылыктардан да ишке ашкан жок. Ошондой эле эски гвардия элитасынын таасири, цензура жана демократиялык эмес саясий өзгөрүүлөрдү колдогон күчтүү лидерликке элдин берилгендиги сыяктуу структуралык факторлор да болгон. Эң маанилүү структуралык көйгөйлөрдүн бири институттардын өз алдынча иштей албагандыгы болду. Структуралык мурастар, өзгөчө номенклатура тарабынан толук пайдаланылган алсыз мамлекет, натыйжасыз мыйзам, патронаж системасы, Орусияга структуралык көз карандылык партиялык системаны институтташтыруунун негизги тоскоолдуктары болуп кала берген. Булар ошондой эле элдин күчтүү лидерликке болгон умтулуусу, байистүү улутчул позициясы жана референдумда Лукашенко пайдаланган совет доорундагы туруктуулукту эңсегени менен бекемделди. Мындан тышкары, борбор менен чет-жака, европалык жана орус идентификациясынын ортосундагы дилеммалар сыяктуу саясий бөлүнүүлөр оппозициянын туура эмес багытта консолидацияланышына оң жана терс таасирин тийгизди. Демократиялаштыруу процессине институттук факторлор да терс таасирин тийгизет. Баарынан маанилүүсү, Беларустагы өткөөл мезгилдеги күчтүү президенттик бийликти демократиялык оппозиция чечимдерди кабыл алууда жоопкерчиликтен качуу үчүн, ошондой эле коммунисттик эски гвардия өзгөрүп жаткан коомдо өз позициясын камсыз кылуу үчүн колдоду.

Советтер Союзунун тушунда белорус элинин кандайдыр бир улуттук иденттүүлүнүн бар болуу сезими басымдуу болгон деп айтуу кыйын. Советтик

интеллигенциянын улуттук өзгөчөлүгүн түзүү аракеттери өлкө түптөлгөндөн кийин гана тездей баштаган. 1922—1928-жылдар аралыгында белорустардын улуттук идентүүлүгүн калыптандыруу процесси улантылды. Бул процессте тил жана маданият сыяктуу түрдүү куралдар колдонулган. Тил саясаты эң маанилүү куралдардын бири болгон. Биринчиден, белорус тили республикада расмий тил болуп жарыяланган. Басма сөз жана билим берүү тармагында белорус тилине өтүү аракеттери улантылды. 1930-жылы өлкөдө бир гезиттен башка бардык басма сөз белорус тилинде чыгып турган. 1928-1930-жылдардын аралыгында белорустардын курулушу негизинен бүткөрүлгөндөй көрүнгөн. Бирок, 1930-жылдан кийин, улуттук идентүүлүк куруу процесси жайлап, андан кийин токтой баштаган. 1930-жылдан кийин Советтер Союзунун борбордук бийлиги тарабынан таптакыр башка саясат ишке ашырыла баштаган. Жаңы саясаттын негизги темаларынын бири “Элдердин достугу” болгон. “Элдердин достугу” саясатынын эң маанилүү өзгөчөлүгү — анын орус маданияты Советтер Союзунун эң маанилүү жана милдеттуу тарабы болуп саналат деп ырастоосу болду. Жаңы саясатка ылайык, белорус улуттук идентүүлүгү кайра интерпретацияланып, жүргүзүлүп жаткан саясат өзгөрө баштады. Жаңы идентүүлүк куруу саясатында беларус идентүүлүгү негизинен социалисттик жана орус идентүүлүгүнө жакыныраак болуп көрүнгөн. Алгачкы Советтер Союзунун башында турган белорус интеллигенциясынын көбү Иосиф Сталин бийлиги убагында тазаланган. Беларустун биринчи жетекчилеринин ордуна Совет бийлигинин жаңы баалуулуктарын кабыл алган адамдар маанилүү кызматтарга коюла баштады. Совет бийлиги Беларустун улуттук идентүүлүгүн Беларустагы коммунисттик идеологияга альтернатива катары көрсөтө алгандарга бөгөт койгон. Баштагыдан айырмаланып, советтик борбордук режим белорустун улуттук өзгөчөлүгүн өз жолу менен кайра куруу үчүн ар кандай стратегияларды ишке ашырган. Бир стратегия советтик идеологияга жана коммунизмге артыкчылык берген искусство жана адабият тармактарын бөлүп көрсөтүү болгон. Советтик борбордук бийлик Беларустун мектептеринде жана басма сөзүндө орус тилин кеңири колдонуу саясатын акырындык менен жүргүзө баштады. Мындан тышкары, өлкөнүн индустриялаштыруу процессинде адистердин негизинен Орусиядан келиши орус тилинин таасирин күчөттү. Мындан тышкары, орус тили

эл арасында артыкчылыктуу тил катары кабыл алынган. 1980-жылдардын ортосунда белорус элинин 10% гана күнүмдүк турмушунда белорус тилинде сүйлөсө, 90% орус тилин колдонушкан. Орус тили ийгиликтин жана жогорку маданияттын тили деп эсептелсе, белорус тили өнүкпөгөн агрардык коомдун тили катары кабыл алынган. Тил улуттук өзгөчөлүктү калыптандыруунун маанилүү фактору экенин эске алсак, Советтер Союзунда белорустардын өзгөчөлүгүнүн өнүгүшү жана чыңдалышы күмөндүү көрүнгөн. Белоруста советтик иденттүүлүк гана бекемделген.

1980-1990-жылдар аралыгында Советтер Союзу Беларуста күчтүү орусиячыл “Советтик Беларусь” өзгөчөлүгүн ачып бере алды. Жаңыдан пайда болгон белорус иденттүүлүгү өлкөнүн саясий турмушуна таасирин тийгизди. Өлкөдө коммунисттик бийликке каршы оппозициянын түзүлүшү мүмкүн эмес болчу. Ал кезде башка ойдо болгон адамдардын саны өтө аз болчу. Искусство, адабият, илим жана башка тармактарда диссиденттердин саны чектелүү болгон. Горбачев бийликке келгенден кийин ишке ашырылган жаңы саясаттардын натыйжасында пайда болгон оппозиция белорус улуттук иденттүүлүгү боюнча өз саясатын жүргүзүүгө аракет кылды. Бирок улуттук өзгөчөлүктүн алсыздыгынан улуттуу ийгиликке жетишкен жок. Бирок оппозиция жүргүзгөн саясаты менен Совет бийлигине каршы чыгууну биринчи орунга койгон. Ошол мезгилде Советтер Союзундагы улутчулдук ойгонуу кыймылдарынын активдүүлүгү Беларусь оппозициясына да таасирин тийгизип, өлкөнүн ички саясатында чектелген роль ойногон.

Кара баатыр термини - бул мамлекетти колдоо менен бирге экономикалык санкциялардын эффективдүүлүгүнө шек келтирген чет элдик колдоочуларды сүрөттөө үчүн колдонулган термин. Тышкы актерлордун аракеттери режимди же саясий өзгөрүүлөрдүн багытын калыптандырууга багытталганда, алардын таасири активдүү роль ойной алат. Бир жагынан алар үгүт, экономикалык кысым, шпиондук же зордук-зомбулук аркылуу чет өлкөлөрдө демократияга же демократиялаштырууга тоскоол болушу мүмкүн. Башка жагынан алганда, алар демократиялык эмес бийликти материалдык ресурстар менен камсыз кылуу же

мыйзамдаштыруу аркылуу өздөрүнүн жашоо жөндөмдүүлүгүн бекемдей алышат. Авторитардык режимдин сакталышы бир гана жергиликтүү диссиденттердин күчүнөн же анын демократиялык өлкөлөр менен өз ара аракеттенүүсүнүн кесепеттеринен көз каранды эмес. Коңшу мамлекеттердин саясий системалары да алар үчүн чоң мааниге ээ. Кара баатырдар геосаясий жана экономикалык кызыкчылыктарды эске алып, коңшу мамлекеттердеги режимди солкулдатпаш үчүн аларга жардам берүүдө. Мамлекет колдоого көбүрөөк көз каранды болуп калгандыктан, кара баатыр мамлекеттин үстүнөн саясий жана экономикалык көзөмөл жүргүзүү боюнча талаптарын көтөрүүгө аракет кылат. Өлкөнүн демократиялык кысымга туруштук берүү мүмкүнчүлүгү аймактагы бардык авторитардык режимдерге пайдалуу. Анын үстүнө авторитардык режимдер кошуналарынын саясий системалары үчүн дайыма тынчсызданышат. Бул контекстте жакынкы коңшулукта ийгиликтүү демократиялык өтүү режимди алмаштыруу мүмкүнчүлүгүнө дайыма коркунуч жаратат. Бирок авторитардык мамлекет пикирлеш режимдерге жардам берүүдөн тышкары, экономикалык, дипломатиялык, саясий жана аскерий кысымдардын айкалышы аркылуу демократиялык мамлекеттерди кулатууга же саботаж кылууга аракет кылышы мүмкүн.

Орусиянын кара баатыр статусун алуу менен Белорускаа колдоо көрсөтүүсүнүн себебин эске алсак, авторитаризмди идеологиялык себептер менен үндөп жаткан бийлик деп айтууга болот. Бирок, кара баатырлар көбүнчө прагматикалык максаттарды көздөгөн автократияларды колдой турганы белгилүү. Адатта, кара баатыр өз режиминин аман калышын камсыз кылууга аракет кылат. Ошентип, кара баатырдын колдоосу, адатта, коргонуу стратегиясы болуп саналат. Бул учурда да Орусиянын максаттары көбүрөөк өз режимин камсыз кылуу менен байланыштуу. Орусия постсоветтик мамлекеттерде регионалдык стабилдүүлүктү сактоо, демократиялык экспансияга жол бербөө жана Батыш мамлекеттеринин демократияны жайылтуусуна каршы турууга мүмкүнчүлүк берүү үчүн туруксуз кошуна авторитардык Беларуска колдоо көрсөтөт. Дегеле, кара баатырлар азыркы режимди сактоонун пайдасын, режимди алмаштыруу коркунучун жана бийликке

душмандык режимдин келүү мүмкүнчүлүгүн баалоо менен аракеттенишет. Демек, Орусиянын Беларуска колдоо көрсөтүүсү – пайда эсебинин натыйжасы. Мына ушуларды эске алуу менен Орусиянын санкциялар учурунда Беларуска жогорку деңгээлде колдоо көрсөтүүсү логикага ылайыктуу көрүнөт. Анткени кара баатырдын колдоосу санкцияларды жокко чыгарат. Экономикасы алсыз болгондуктан, Беларустун өзү ички оппозициядан артыкчылыкка ээ болуу үчүн тышкы экономикалык колдоого муктаж. Экономикалык колдоодон көз карандылыктын, автократиялык аймактык күчтүн болушунун жана демократиялаштырууга болгон басымдын мындай айкалышы аларды Орусия менен Беларустун ортосунда өз ара пайдалуу келишим түзүүгө алып келет.

Жыйынтыктап айтканда, Орусия 2006-жылы Беларуста шайлоолорго биринчи кезекте күтүлбөгөн таасирлерден коркуп чоң колдоо көрсөттү. Колдоосунун аракети текке кетпестен натыйжасы оң болду. Лукашенко начар экономикалык көрсөткүчтөргө, Батыштын кысымына, оппозициянын күчтүү активдүүлүгүнө жана демократия үчүн региондогу күчтүү аракетке карабай бийликте кала алды. Минсктеги шайлоодон кийинки нааразылык акцияларын басууну ал жалгыз уюштура алгандыр, кыязы, белорус диктатурасы күчөгөн ички кысымга карабай жеңе тургандай күчтүү болгон. Бирок орусиялык каржылык жардам Лукашенкого шайлоочуларын утуп алууга, оппозицияны каралоо менен бирге өзүнүн имиджин жогорулатууга жардам бергени жана аны Батыштын сынынан коргогону белгилүү. Бул Лукашенко Москванын колдоосу болбосо алда канча кыйын болмок дегенди билдирет.

Оппозициянын консолидациясына, активдүү биргелешкен үгүт иштерине жана 2020-жылдагы президенттик шайлоодогу жалпы улуттук нааразылык акцияларына карабастан, Лукашенко кызматында калды. Иликтөөлөргө караганда, мунун негизги үч себеби бар. Биринчиден, өкмөттөгү адамдардын көбү Лукашенкого лоялдуу бойдон калышты. Себептери талаштуу, бирок коопсуздук күчтөрү жана өкмөт мүчөлөрү президентке түздөн-түз жооп беришет жана Лукашенкого импичмент жарыяланып же сот жообуна тартыла турган болсо, алар да ушундай кесепеттерге дуушар болушат эле. Алардын Лукашенкого лоялдуу

бойдон калганынын бир себеби, Орусиянын Лукашенкога болгон мамилеси болсо керек. Бул экинчи факторду түзөт. Москвада Лукашенкогу 2020-жылдын ноябрь айына чейин колдоо чечими кабыл алынды. Беларуста шайлоодон кийинки массалык нааразылык акциялары Орусиянын Хабаровск шаарындагы өкмөткө каршы ири демонстрацияларга туш келди. Беларуста болгон окуялар Орусия үчүн да коркунуч жаратты, анткени ал жакта да эл көтөрүлүп, оппозиция менен бийлик ортосунда беттеш болуп жаткан. Үчүнчү фактор 2020-жылдын августунан декабрына чейинки нааразылык акцияларынын мүнөзүнө тиешелүү. Лукашенкогу кызматтан кетирүү, бийликти колго алуу жана министрлер кабинетинин мүчөлөрүн камакка алуу үчүн ачык мүмкүнчүлүктөр бар эле. Бирок митингчилер тынч жолду тандашкан. Бирок азыркы массалык нааразылык акциялары кандайдыр бир зордук-зомбулуксуз же куралдуу күчсүз ийгиликтүү болуусу ыктымал эмес.

KAYNAKLAR

- Ambrosio, T. (2006). The Political Success of Russia-Belarus Relations; Insulating Minsk from a 'Color' Revolution, *Democratizatsiya*, 14(3):407-434.
- Babkou, I. (1998). Belarus. Dual Modernity, Cultural Encounters in East Central Europe.
- Barro, R.J. (1997). Determinants of Economic Growth. A Cross-Country Empirical Study. Cambridge. London.
- Bedford, S. (2021). The 2020 Presidential Election in Belarus: Erosion of Authoritarian Stability and Re-politicization of Society. *Nationalities Papers*. 49(5):808-819.
- Bekus, N. (2010). Struggle Over Identity. The Official and the Alternative "Belarussianness". Budapest: Central European University Press.
- Belarus Cumhuriyeti Anayasası. (2004).
- Belova-Gille, O. (2003). Difficulties of Elite Formation in Belarus After 1991. Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship, Elena A. Korosteleva, Colin W. Lawson ve Rosalind J.Marsh (Ed.), Routledge Curzon, London, ss.53-67.
- Bertelsmann Stiftung's Transformation Index. (2022). BTI 2022 Country Report-Belarus. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Braungart, R.G. ve Braungart, M.M. (1990). Youth Movements in the 1980s: A Global Perspective, *International Sociology*, 5(2):157-181.
- Bunce, V. (2001). Democratization and Economic Reform. *Annual Review of Political Science*. 4: 43-65.
- Bunce, V. ve Wolchik, S.L. (2006). Favourable Conditions and Electoral Revolutions, *Journal of Democracy*, 17(4):5-18.
- Crick, B. (2022). Democracy: A Very Short Introduction, Oxford University Press Inc, New York.
- Davidonis, R. (2001). The Challenge of Belarus, and European Responses, The Institute for Security Studies Western European Union, Paris.
- Diamond, L. (1992). Economic Development and Democracy Reconsidered. Reexamining Democracy: Essays in Honor of Seymour Martin Lipset, Gary Marks ve Larry Diamond (Ed.), SAGE Publications, Newbury Park.

- Diamond, L., Lipset, S.M. ve Linz, J. (1987). Building and Sustaining Democratic Government in Developing Countries: Some Tentative Findings. *World Affairs*, 150(1):5-19.
- Domakov, V. (2013). Demokratiya v Respublike Belarus': Teoretiko-Pravoviye Osnovi I Realizatsiya v İzmenyayushihsiya Usloviyah, *St.Petersburg State Politechnical University Journal*, 3:133-140.
- Dyner, A.M. (2020). The Situation of the Belarusian Opposition. *The Polish Institute of International Affairs*. 182(1612):1-2.
- Early, B.R. (2011). Unmasking the Black Knights: Sanctions Busters and Their Effects on the Success of Economic Sanctions. *Foreign Policy Analysis*. 7:381-402.
- Eke, S.M. ve Kuzio, T. (2000). Sultanism in Eastern Europe: the Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus, *Europe-Asia Studies*, 52(3):523-547.
- Ekiert, G., Kubik, J. ve Vachudova, M.A. (2007). Democracy in the Post-Communist World: An Unending Quest? *East European Politics and Society*. 21(1):7-30.
- Feduta, A., Oleg B. ve Martinoviç, V. (2003). *Politiçeskiye Partii Belarusi-Neobhodimaya Çast' Grajdanskogo Obşestva*. Minsk: Friedrich Ebert Foundation.
- Gelman, V. (2003). Post-Sviet Transtiions and Democratization: Towards Theory-Building. *Democratization*. 10(2):87-104.
- Herd, G.P. (2005). Color Revolutions and the CIS: “manufactured” versus “manages democracy?”, *Problems of Post-Communism*, 52(2):3-18.
- Hufbauer, G.C., Scott, J.J., Elliot, K.A. ve Oegg, B. (2007). *Economic Sanstions Reconsidered*. 3.Baskı. Peter G.Peterson Institute for International Economics. Washington, DC.
- Huntington, S.P. (1991). Democracy's Third Wave, *Journal of Democracy*, 2(2):12-34.
- Huntington, S.P. (1991). *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press, Norman.
- Ioffe, G. (2014). *Reassessing Lukashenka, Belarus in Cultural and Geopolitical Context*, Palgrave Macmillan, New York.
- Jarabik, B. (2009). International Democracy Assistance to Belarus: An Effective Tool?, *Prospects for Democracy in Belarus*, Forbig, J., Marples, D.R. ve Demes, P. (Ed.), 2.Baskı, The German Marshall Fund of the Unites States, Washington D.C., ss. 85-92.

- Jarvie, I., Milford, K. ve Miller, D. (2006). Karl Popper: A Centenary Assessment. Volume 1: Life and Times, Values in a World of Facts, Ashgate Publishing, Farnham.
- Karablevič, V. (2010). Aleksandr Lukaşenka: Poliţiçeskiy Portret, Partizan, Moskova.
- Karablevič, V. (2016). The Belarusian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past, *International Journal of Sociology*, 31(4):7-38.
- Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (2003). Paradoxes of Democratisation in Post-Communist Belarus. *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (Ed.), Routledge Curzon, London, ss. 1-20.
- Korosteleva-Polglase, E.A. (2001). Explaining Party System Development in Post-Communist Belarus. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Bath, Bath.
- Kuzio, T. (2006). Civil Society, Youth and Societal Mobilization in Democratic Revolutions, *Communist and Post-Communist Studies*, 39:365-386.
- Lawson, C.W. (2003). Path-dependence and the Economy of Belarus. *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (Ed.), Routledge Curzon, London, ss.125-137.
- Lenzi, M. (2002). Lost Civilization: the Thorough Repression of Civil Society in Belarus, *Democratizatsiya*, 10(3):401-424.
- Leshchenko, N. (2006). The National Foundations of Postcommunist Transitions. Doktora Tezi, London School of Economics and Political Science London.
- Lipset, S.M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*. 53(1): 69-105.
- Marples, D.R. (2003). History and Politics in Post-Soviet Belarus: The Foundations. *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (Ed.), Routledge Curzon, London, ss. 21-30.
- Marples, D.R. (2009). Outpost of Tyranny? The Failure of Democratization in Belarus, *Democratization*, 16(4):756-776.
- Marples, D.R. (2012). Belarus: A Denationalized Nation, Routledge, New York.
- Marples, D.R. (2021). Changing Belarus. *Canadian Slavonic Papers*. 63(3):278-295.
- McFaul, M. (2005). Transitions from Postcommunist, *Journal of Democracy*, 16(3):5-19.

- Natalizia, G. (2019). Black Knight As a Strategic Choice? Causes and Modes of Russia's Support to the Authoritarianism in Southern Caucasus. *Italian Political Science Review*. 49:175-191.
- Nechyparenka, Y. (2020) Democratic Transition in Belarus: Cause(s) of Failure, Institute of Barcelona, Barcelona.
- Nikolayenko, O. (2009). Youth Movements in Post-Communist Societies: A Model of Nonviolent Resistance, *CDDRL Working Papers*, 44(14):2-33.
- Nwogu, G.A.I. (2015). Democracy: Its Meaning and Dissenting Opinions of the Political Class in Nigeria: A Philosophical Approach, *Journal of Education and Practice*, 6(4):131-142.
- Ordukhanyan, E. (2019). The Peculiarities of Democratization in Post-Soviet Countries: Current Situation and Trends, *International Journal of Scientific and Technology Research*, 8(11):818-821.
- Padhol, U. ve Marples, D.R. (1999). Belarus: The President and the Opposition, *The Harriman Review*, 12(1):11-18.
- Patrick, J.J. (1996). Civil Society on Democracy's Third Wave: Implications for Civic Education, *Smith Research Center*, ss.1-18.
- Ratkevič, M. (2018). Natsionalno-yazikovaya Politika v BSSR (1920-ye-naçalo 1930-h gg.), *Vliyamiye na Status Polskogo Yazıka*, Institut Pograniçnoy Slujby Respubliki Belarus, 63(3):338-347.
- Rotman, D.G. ve Danilov, A.N. (2003). President and Opposition: Specific Features of the Belarusian Political Scene, *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (Ed.), Routledge Curzon, London, ss.100-111.
- Schumpeter, J.A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, New York.
- Sejersen, M. (2019). Democratic Sanctions meet Black Knight Support: Revisiting the Belarusian Case. *Democratization*. 26(3):502-520.
- Shraibman, A. (2018). *The House That Lukashenko Built*. Carnegie Moscow Center. Moskova.
- Silitski, V. (2005). Preempting Democracy: The Case of Belarus, *Journal of Democracy*, 16(4):83-97.
- Silitski, V. (2007). Belarus and Russia: Comradeship-in-Arms in Preempting Democracy. *Political Trends in the New Eastern Europe: Ukraine and Belarus*. Vitali Silitski ve Arkady Moshes (Ed.). Strategic Studies Institute. ss.1-17.

- Silitski, V. ve Pikulik, A. (2011). Nations in Transit 2011: Belarus, Freedom House, ss.103-124.
- Şuruboviç, A. (2012). Sotsialno-Ekonomiçeksoye Razvitiye Belarussii: Etapı, Tendentsii, Problemlı, Osobennosti Ekonomiçeskogo Razvitiya v Stranah SNG v Period 1991-2011 Godov: Sravnitelnyy Analiz v Kontekste Problem Vzaimnogo Sotrudniçestva. Rossiya I Novıye Gosudarstva Evrazii, (2):1-14.
- Titarenko, L. (2007). Post-Soviet National Identity: Belarusian Approaches and Paradoxes, *Filosofiya Sociologiya*, 18(4):79-90.
- Transition Report 1999. (1999). Ten Years of Transition: Economic Transition in Central And Eastern Europe, The Baltic States and the CIS. European Bank for Reconstruction and Development, London.
- Trantidis, A. (2013). Clientelism and The Classification of Dominant Pasty Systems. *Democratization*. 22(1):113-133.
- Vakar, N. (1956). Belorussia: The Making of a Nation: A Case Study, Harvard University Press, Cambridge.
- Way, L.A. (2020). Belarus Uprising: How a Dictator Became Vulnerable, *Journal of Democracy*, 31(4):17-27.
- White, S. (2009). Coloured Revolutiin: Is There a Pattern?, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23(2):396-412
- Whitehead, L. (2014). Antidemocracy Promotion: Four Strategies in Search of a Framework. *Taiwan Journal of Democracy*. 10(2):1-24.
- Zaprudnik, J. (2003). Belarus. In search of national identity between 1986 and 2000. *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship*, Korosteleva, E.A., Lawson, C.W. ve Marsh, R.J. (Ed.), Routledge Curzon, London, ss.112-124.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Akademik. Komsomol.
<https://lingvostranovedcheskiy.academic.ru/249/%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%A1%D0%9E%D0%9C%D0%9E%D0%9B> , (26.03.2022).
- Belarus Country Graph. Varieties of Democracy. https://v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/ (6.11.2022).
- Bendersky, Y. (2005). Democracy in the Former Soviet Union:1991-2004. <https://www.refworld.org/docid/46c58f083c.html> , (13.06.2022).
- Diamond, L. (2004). What is Democracy?, Stanford University, <https://diamond-democracy.stanford.edu/speaking/lectures/what-democracy>, (21.01.2022).
- Eggert, K. (2021). Belovejskaya Godovshina i Predçuvstviye Novoy Voynı. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/kommentarij-belovezhskaja-godovshhina-i-predchuvstvie-novoj-vojny/a-60038559> , (2.06.2022).
- Entsiklopediya Vsemirnaya İstoriya
https://w.histrf.ru/articles/article/show/bielarus_riespublika_bielarus_bielorussiia, (6.01.2022).
- İnsel, A. (2019). Yerli ve Milli Nomenklatura. Birikim Dergisi. <https://birikimdergisi.com/haftalik/9817/yerli-ve-milli-nomenklatura> , (6.01.2022).
- Kartaslov.ru. Znaçeniye Slova “Martirolog”. <https://kartaslov.ru/значение-слова/мартиролог>, (15.11.2021).
- Konstantinov, G. (2009, 7 Eylül). BNF: İstoriya Pobed I Porajeniy. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/ru/бнф-история-побед-и-поражений/a-4645239>, (16.11.2021).
- Konsitutsiya Respubliki Belarus’ 1994 Goda (S İzmeneniyami İ Dopolneniyami, Prinyatimi na Respublikanskih Referendumah 24 Noyabrya 1996 g., 17 Oktyabrya 2004 g. i 27 Fevralya 2022 g.), (1994 Belarus Cumhuriyeti Anayasası (24 Kasım 1996, 17 Ekim 2004 ve 27 Şubat 2022 Cumhuriyet referandumlarında yapılan değişiklik ve ilavelerle ile)). (2022). Madde 17. <https://etalonline.by/document/?regnum=V19402875> , (21.03.2022).
- Koordinasyon Konseyi. (2020). Koordinasyon Konseyi Usul Kuralları. <https://rada.vision/en/rules>, (7.09.2022).
- Koordinasyon Konseyi. Çalışma Grupları. <https://rada.vision/en/working-groups>, (7.09.2022).

- Koordinasyon Konseyi. <https://rada.vision/en> , (7.09.2022).
- Kuznetsov, İ. (2008, 21 Haziran). Kuropatskoye Delo: 20 Let Spustya. Tut.By. <http://web.archive.org/web/20180802223654/https://news.tut.by/society/111490.html?crnd=62785>, (16.11.2021).
- Natsionalnaya Entsiklopediçeskaya Slujba Rossii. Litvinstvo. <https://politike.ru/termin/litvinstvo.html>, (21.03.2022).
- Nekrasov, V.F. Narodny Komissariat Vnutrennih Del. Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya. https://bigenc.ru/military_science/text/2249863, (21.03.2022).
- Partiya BNF. (2010, 6 Ocak). Gistoriya Partii BNF. <https://web.archive.org/web/20111011123720/http://narodny.org/bnf/partyja/historiya.shtml>, (17.11.2021).
- Radov, N. (2016, 6 Mayıs). Kak Konstruirovalas Belorusskaya İdentiçnost. Regnum. <https://regnum.ru/news/polit/2129031.html>, (16.11.2021).
- Rudnik, L. 2020. “Explainer: How Do We Know that Belarusian Election Was Rigged and Who Won The Race? The Center for New Ideas.” Цэнтр новых ідэй. September 1. <https://newbelarus.vision/explainer-elections/> , (09.10.2022).
- Spenzer, A. (2022). The New Democratic Movement in Belarus: A Window of Opportunity. International Republican Institute. <https://www.iri.org/news/the-new-democratic-movement-in-belarus-a-window-of-opportunity/> (14.10.2022).
- Tarihi Olaylar. Glastnost (Açıklık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılandırma). <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/glastnost-aciklik-ve-perestroyka-yeniden-yapilandirma-379> , (26.03.2022).
- Wetzel, A. (2017). Democracy, The SAGE Encyclopedia of Political Behavior, <https://sk.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-political-behavior/i2973.xml> / , (21.01. 2022).
- V slovarike. Adradjenne- çto oznaçayet? Opredeleniye, znaçeniye, primerı upotrbeleniya. <https://vslovarike.ru/значение-слова/адраджэнне>, (13.12.2021).

